

Aspiraties en sociale mobiliteit bij Roma

**De visies van beleidsmakers,
middenveldorganisaties, schoolactoren en Roma zelf**

Joris Wauters

Noel Clycq (promotor)

Christiane Timmerman (promotor)

Steunpunt Inburgering en Integratie

Steunpunt Inburgering en Integratie

Consortium Universiteit Antwerpen (CeMIS), Katholieke Universiteit Leuven (HIVA),
Universiteit Gent (SDL) en Universiteit Hasselt (SEIN)
Lange Nieuwstraat 55
B-2000 Antwerpen

www.steunpuntieni.be
steunpuntieni@ua.ac.be

© 2012 Steunpunt Inburgering en Integratie

D/2013/13.180/2

INHOUD

VOORWOORD	3
0. INLEIDING	5
0.1. Aanleiding voor het rapport	5
0.2. Doelstellingen	7
0.3. Theoretisch kader.....	9
0.4. Onderzoeksvragen.....	13
0.5. Onderzoeksopzet en methodologie	15
1. BELEIDSKADER, KNELPUNTEN EN AANBEVELINGEN UIT HET MIDDENVELD	26
1.1. Inleiding	26
1.2. Een beleid voor Roma op Europees niveau.....	28
1.3. De Belgische Strategie voor de Integratie van de Roma	32
1.4. Het Vlaams Actieplan MOE(Roma)	35
1.5. Het beleidskader van de stad Gent	39
1.6. Het beleidskader van de stad Sint-Niklaas	44
1.7. Knelpunten en aanbevelingen uit het middenveld	49
1.7.1. Een onvoorspelbare instroom.....	50
1.7.2. Hoe benaderen we de thematiek?	52
1.7.3. Inclusief, specifiek, expliciet, categoriaal, exclusief en de angst om te benoemen.	54
1.7.4. Het efficiënt valoriseren van de bestaande expertise vanuit een vernieuwde overlegstructuur.....	57
1.7.5. De nood aan een politiek engagement op lange termijn	60
1.7.6. Besluit en beleidsaanbevelingen	61
2. EEN VERKENNING VAN DE PROCESSEN VAN BETEKENISGEVING IN DE LEEFWERELD VAN ROMA.....	64
2.1. De socio-economische dimensie van het dagelijks leven.....	67
2.1.1. Onderwijs.....	67
2.1.2. Tewerkstelling	79

2.1.3. Woonplaats en Huisvesting	85
2.2. De culturele dimensie van het dagelijks leven	89
2.2.1. Welbevinden en ambities & aspiraties	89
2.3. Besluit	92
2.4. Beleidsaanbevelingen	95
3. DE CONTEXT, SUCCESFACTOREN EN MOGELIJKE OVERDRAAGBAARHEID VAN EEN GOEDE PRAKTIJK GEANALYSEERD	97
3.1. Inleiding	97
3.2. Reconstructie van de programmatheorie	99
3.2.1. De algemene institutionele visie	99
3.2.2. De relatie tussen de school en de thuissituatie van de leerlingen	101
3.2.3. De interne verhoudingen op school.....	101
3.2.4. De relatie tussen de school en de buurt	102
3.3. Het perspectief van het schoolteam	103
3.3.1. Perceptie van een veranderende context	103
3.3.2. Kerntakendebat: tussen welzijn en onderwijs	105
3.3.3. Naar een gedragen visie.....	107
3.3.4. Het belang van brugfiguren	113
3.4. Besluit	115
3.5. Beleidsaanbevelingen	119
4. ALGEMEEN BESLUIT	121
5. BELEIDSAANBEVELINGEN OP BASIS VAN DIT RAPPORT	126
6. SUGGESTIES VOOR VERDER ONDERZOEK	129
BIBLIOGRAFIE	131
BIJLAGE	134

VOORWOORD

In dit rapport doen we verslag van een eerste onderzoek binnen de lijn 'ouders met schoolgaande kinderen' binnen de meerjarenplanning van Steunpunt Inburgering en Integratie (2012-2015). Met deze onderzoekslijn focussen we op de behoeften van een specifieke categorie van ouders die via hun kinderen vaak in contact komen met cruciale maatschappelijke instituties zoals het onderwijs of hulpverleningsorganisaties. Schoolgaande kinderen hebben vaak een belangrijke invloed op de toekomstplannen van ouders. Dat zagen we reeds bij oudere migratiestromen in het kader van de rekrutering van industriële arbeidskrachten in de jaren 1950-1974. Velen van hen die enkel als gastarbeider werden ontvangen, hebben zich – mede door het feit dat hun kinderen onderwijs volgden en nieuwe netwerken uitbouwden – permanent gevestigd in België en Vlaanderen.

In dit onderzoeksproject ligt de focus op Romaouders en hun kinderen. We merken in het dagelijkse leven, maar ook in de discussies in de (lokale, regionale en nationale) politiek en in de mediaberichtgeving, dat Roma als categorie sterk geproblematiseerd wordt. Termen als overlast, onbeheersbare instroom, overspoeling, maatschappelijke kwetsbaarheid en hulpbehoevendheid worden vaak aan Roma gekoppeld. In onze keuze voor onderzoek naar Roma, hebben we ons dan ook laten leiden door twee doelstellingen: 'afdalend' tot het microniveau en Roma zelf aan het woord laten en ook aandacht hebben voor succesverhalen van Roma.

We willen hiermee niet de moeilijkheden uit de weg gaan die bestaan in de interacties tussen Roma en hulpverleningsorganisaties, scholen, of eenvoudigweg hun burens of buurtomgeving. In gesprek met middenveldorganisaties werd echter snel duidelijk dat het onmogelijk is om in een kortlopend project zoals het onze een zodanige vertrouwensrelatie op te bouwen met deze sociaal erg kwetsbare en 'wantrouwe' subcategorie binnen Roma en om interviews met hen te doen. Hiervoor is langer lopend onderzoek dat sterk inzet op participerende observatie nodig.

Voorliggend rapport wil dus perspectieven van Romaouders en hun kinderen centraal stellen maar bekijkt deze processen eveneens vanuit andere invalshoeken. Onze algemene benadering kan opgevat worden als een omgekeerde driehoek waarbij drie verschillende maar op elkaar voortbordurende invalshoeken ons leiden tot nieuwe inzichten. Vanuit een bredere bevraging van beleidsthema's bij beleidsmakers en middenveldorganisaties achterhalen we welke knelpunten en er op dit meso niveau spelen. Vervolgens laten we Romafamilies aan het woord en beschrijven we hun

aspiraties voor sociale mobiliteit en de hulpbronnen die zij in hun netwerken al dan niet aanboren. Tot slot brengen we beide invalshoeken samen in een case study van een 'goede praktijk' in een basisschool die het concept 'school' herdefinieert, rekening houdend met de behoeften en wensen van ouders in het onderwijsverhaal.

Ongeacht de beperkte looptijd van één jaar trachtten we in dit onderzoek nieuwe perspectieven toe te voegen aan de bestaande en beschikbare informatie over Roma in Vlaanderen. We hopen bovendien dat een aantal thema's die wij uitspitten aanleiding kunnen geven tot nieuw onderzoek dat nog meer in de diepte kan graven.

Noel Clycq en Christiane Timmerman, promotoren.

0. INLEIDING

0.1. Aanleiding voor het rapport

Integratie en het integratiebeleid in Vlaanderen zijn onlosmakelijk verbonden met migratiefenomenen en de gevolgen ervan voor de organisatie en de draagkracht van de samenleving. Dit rapport is er gekomen naar aanleiding van de recente migratiestroom vanuit landen in Midden- en Oost-Europa, de zogenaamde MOE-landen, naar Vlaanderen.¹

Met de toetreding van landen als Slowakije (2004), Bulgarije of Roemenië (2007) tot de Europese Unie (EU) verwierven heel wat mensen het recht op vrij verkeer van personen binnen de EU-grenzen. Als een gevolg daarvan kwamen grote migratiebewegingen naar West-Europa, en dus ook naar Vlaanderen, op gang. Naast deze intra-Europese migranten, kent Vlaanderen ook een instroom van mensen uit MOE-landen buiten de EU, zoals bijvoorbeeld Kosovo of Macedonië.

Onder de instromende groepen uit MOE-landen zijn ook heel wat Roma terug te vinden. Vermits het grootste deel van de naar schatting 10 à 12 miljoen Roma in Europa in MOE-landen verblijft, hoeft dat niet te verwonderen. Op basis van de voorhanden zijnde informatie en inzichten wordt het aantal Roma in België geschat op 30.000 of 0,29% van de bevolking. Voor Vlaanderen en Brussel samen schat men het aantal Roma op ongeveer 15.000 tot 20.000 (COM(2011) 173, Hemelsoet 2011a, Vlaams Minderhedencentrum 2010), en Foyer vzw schatte het aantal Roma in Brussel in 2006 op 5.500 à 7.000 (Foyer 2006) – wat het geschatte totaal in Vlaanderen op ongeveer 11.250 brengt. De meeste Roma migreerden uit MOE-landen met een groot aandeel Roma in de totale populatie, zoals Bulgarije (10,33%), Macedonië (9,59%), Slowakije (9,17%) of Roemenië (8,32%). Vaak is er sprake van migratie omwille van humanitaire redenen, omdat de Roma in de landen van herkomst een zeer kwetsbare en erg gediscrimineerde minderheid vormen (Vermeersch 2011), maar ook economische motieven kunnen een rol spelen (Verhaeghe, Van der Bracht en Van de Putte 2012). Aangezien hun leven in de herkomstregio's vaak gekenmerkt wordt door economische achterstelling en sociale, culturele en politieke uitsluiting, is het te verwachten dat Roma

¹ De Vlaamse Overheid benoemt de volgende landen als zijnde MOE-landen:

Estland, Letland, Litouwen, Polen, Tsjechië, Slowakije, Hongarije en Slovenië, toegetreden in 2004 en open toegang tot de arbeidsmarkt; Bulgarije en Roemenië, toegetreden in 2007 met overgangsmaatregelen betreffende de toegang tot de arbeidsmarkt tot 31 december 2013; de zogenaamde EU-uitbreidingslanden Albanië, Bosnië-Herzegovina, Kosovo, Kroatië, Macedonië, Montenegro, Servië en Turkije; en Moldavië, Oekraïne, Rusland en Wit-Rusland. (Bourgeois 2012, p2).

doorgaans een sterke nood ervaren om elders een beter leven voor zichzelf en hun kinderen op te zoeken.

De Vlaamse Regering koos er voor om, *"gezien de specificiteit van de doelgroep, een afzonderlijk Actieplan MOE(Roma) binnen het ruimere inburgerings- en integratiebeleid te definiëren"* (Bourgeois 2012, p20). Op federaal beleidsniveau kent deze nieuwe migratiestroom een weerklink in de ontwikkeling van de Nationale Strategie voor de Integratie van de Roma. Deze nationale strategieën zijn er op hun beurt gekomen op initiatief van de Europese Raad, die van de integratie van Roma een prioritair actiepunt heeft gemaakt. Over de concrete beleidsaandacht op verschillende niveaus, vindt u verderop in dit rapport meer informatie. We raken het hier echter al even aan om te duiden dat het onderwerp 'de integratie van Roma' ook internationaal op de agenda staat.

Het bereiken van integratie en participatie voor een deel van de MOE-migranten in het algemeen, maar voor de Roma in het bijzonder, lijkt echter niet eenvoudig. Vele Roma(families) leven ook in Vlaanderen in een precaire armoedesituatie die gekenmerkt wordt door verschillende dimensies met betrekking tot de structurele maatschappelijke domeinen arbeid, onderwijs, huisvesting en gezondheid. Omwille van het relatief groot aantal maatschappelijk kwetsbaren in de aangekomen Romafamilies en/of omwille van de specificiteit van deze groepen, lijken de reeds bestaande hefboomen en springplanken naar integratie en participatie niet meer voldoende impact te hebben. Zeker in de grote steden Gent, Antwerpen en Brussel, en in centrumsteden als Sint-Niklaas, Temse, Tienen, Heusden-Zolder ea. krijgen de lokale besturen te maken met situaties en dynamieken die binnen de aanwezige structuren en met de beschikbare middelen en instrumenten niet langer aan te pakken zijn. Het draagvlak van deze steden komt als gevolg van de nieuwe instroom onder druk te staan. (Termont 2010, Decoodt en De Reu 2009, OCMW Heusden-Zolder 2012).

Hierover schreef Daniël Termont op 13 mei 2011 het volgende:

"De laatste jaren echter worden wij geconfronteerd met een massale en moeilijk beheersbare instroom van nieuwkomers uit Oost-Europa. De nieuwkomers komen uit economisch achtergestelde gebieden en in het geval van de Roma is er ook sprake van puur racisme. Velen doen hier inspanningen, sturen de kinderen naar school en werken of zoeken werk. Maar de migratie zet een enorme druk op de leefbaarheid van wijken, stadsdiensten en sociale voorzieningen. Ook mensen uit het middenveld stellen dat het stilaan onhoudbaar wordt. De instroom van armoede is groot, té groot om de mensen nog op een degelijke manier te kunnen helpen met de bestaande middelen. Anderzijds zijn de nieuwkomers heel vaak slachtoffer van mensensmokkelaars, huisjesmelkers of malafide

werkgevers. Deze migratie stelt Gent voor een grote uitdaging. Hoe kunnen we sociaal zijn en tegelijk de leefbaarheid in Gent, in de wijken, hooghouden?” – p18.

De aanwezigheid van deze nieuwe groepen in Vlaanderen daagt de verschillende maatschappelijke instellingen zoals bv. VDAB, OCMW, lokale integratiebureau's, scholen en sociale organisaties van het middenveld dus uit om zichzelf voor een stuk te heruitvinden. Vernieuwende initiatieven, methodieken en partnerschappen lijken daarvoor nodig om samen met deze doelgroepen aan de weg naar een goed leven in Vlaanderen te bouwen. Het is hierbij de taak van beleidsmakers om op een gecoördineerde en onderbouwde manier de structuren uit te zetten, de middelen vrij te maken en de inzichten aan te bieden om dit mogelijk te maken. Het is de taak van onderzoekers om hierbij ondersteunend te werken, door nieuwe inzichten aan te reiken.

Dit rapport, de neerslag van een kwalitatief onderzoek naar de situatie van Slowaakse Roma in Gent en Kosovaarse Roma in Sint-Niklaas, kan hiertoe een bouwsteen zijn. Het onderzoek is er gekomen in opdracht van de Vlaamse Overheid, en werd uitgevoerd binnen het Steunpunt Inburgering en Integratie (CeMIS, UA). Dit onderzoek verliep parallel met en is complementair aan het onderzoek naar de push- en pullfactoren van migratie tussen Vlaanderen en MOE-landen, dat eveneens in opdracht van de Vlaamse Overheid werd besteld, maar werd uitgevoerd door HIVA (KULeuven) (Touquet en Wets 2013).

We hebben in deze inleiding de lokale, nationale en internationale relevantie van dit thema duidelijk gemaakt. Niet in het minst omdat de maatschappelijke situatie waarin vele Roma – soms individuen, maar meestal families met jonge kinderen – zich bevinden erg precair is, en omdat de traditionele kanalen en methoden die moeten leiden tot inburgering en volwaardige participatie niet lijken te voldoen. Indien we deze jonge kinderen en hun ouders een waardige toekomst in Vlaanderen willen bieden, is het hoog tijd om (ver)nieuwe(nde) maatregelen te treffen.

In de volgende paragraaf zullen we, vertrekkende vanuit deze vaststellingen, de doelstellingen van dit onderzoek voorstellen.

0.2. Doelstellingen

Het uiteindelijke doel van dit rapport is het maken van beleidsaanbevelingen die ervoor zorgen dat de integratie en participatie van de Roma in en aan de Vlaamse samenleving vlotter kan verlopen. Omdat dit project werd uitgevoerd binnen het Steunpunt Inburgering en Integratie, heeft het een duidelijke beleidsondersteunende finaliteit. Een

betere integratie en participatie is in het belang van de Roma én het komt ook de samenleving ten goede, die er vanuit sociale en economische overwegingen immers niet bij gebaat is dat er mensen aan de rand moeten (over)leven.

Om dit te kunnen doen, stellen we drie deeldoelstellingen voorop die telkens in een apart hoofdstuk zullen uitgewerkt worden:

1. Een overzicht geven van het bestaande beleid en van gekende knelpunten en bijhorende aanbevelingen uit het middenveld.

We willen een overzicht geven van het beleid dat gericht is op de inburgering van Roma in Vlaanderen. Daarnaast gaat speciale aandacht uit naar de reeds gekende knelpunten en naar de aanbevelingen die eerder door middenveldorganisaties opgesteld werden. We hechten in dit onderzoek veel waarde aan de aanbevelingen van deze veldwerkers, omdat zij dicht bij de doelgroep staan en er ook concreet mee aan de slag moeten binnen de maatschappelijke structuren en mogelijkheden die door beleidsmakers uitgezet worden. We gaan er daarom van uit dat zij waardevolle inzichten en ervaringen kunnen toevoegen aan dit onderzoek.

2. Een verkenning van de processen van betekenisgeving in de leefwereld van Roma.

We willen een verkenning maken in de leefwereld van de Roma en hun perspectief op de dagelijkse realiteit meenemen in het maken van beleidsaanbevelingen. We kunnen ons immers niet beperken tot onderzoek over acties en initiatieven die werken voor een bepaalde doelgroep, zonder ook het perspectief en de daaruit volgende logica van die doelgroep mee in rekening te nemen. We vertrekken hierbij vanuit de gekende knelpunten, maar willen begrijpen waarom die knelpunten er zijn en blijven. In dit geval zou een mogelijke verklaring voor de beperkte impact van sommige maatregelen immers kunnen zijn dat de interne mechanismen waardoor die maatregelen zouden moeten werken, niet compatibel zijn met de manier waarop de Romagemeenschappen hun leefwereld beleven – en dus hun handelen betekenis geven en richten (*What people perceive as real, will be real in its consequences*). Met andere woorden, een inzicht in de dagelijkse behoeften, verwachtingen, veronderstellingen, doelstellingen, houdingen en vaardigheden van Roma, telkens gekaderd in relatie tot de bredere maatschappelijke structuren (de culturele en economische situatie, het sociaal netwerk...) zal het mogelijk te maken om acties te ontwerpen die ook vanuit hun

perspectieven nuttig, wenselijk en mogelijk zijn – en die uiteindelijk zullen leiden tot empowerment van deze doelgroepen. (Dit theoretisch kader zal dieper uitgewerkt worden in het volgende deel van dit rapport.)

3. Een analyse van een goed praktijkvoorbeeld met aandacht voor de overdraagbaarheid ervan.

We willen ten derde een analyse maken van een concrete context waarbinnen een maatschappelijke instelling en/of organisatie uit het middenveld er in geslaagd lijkt om een of meerdere initiatieven op te starten die Roma vooruit kunnen helpen in hun weg naar integratie en participatie. Vermits we in het Steunpunt Inburgering en Integratie ook een onderzoek voorbereiden naar de potentiële rol van de school als middel of kanaal voor het bereiken van ouders met schoolgaande kinderen uit moeilijk bereikbare groepen, zullen we specifiek op zoek gaan naar succesvolle experimenten en strategieën die uitgewerkt werden in een schoolomgeving. We willen deze goede praktijk(en) deconstrueren tot op een generiek niveau om zo de overdraagbaarheid ervan naar andere contexten, instellingen of organisaties mogelijk te maken.

Op basis van de inzichten die we gaandeweg krijgen door [1] een overzicht te vormen van het bestaande beleid en de gekende knelpunten en aanbevelingen, [2] een eerste indruk te krijgen van de processen van betekenisgeving en de mechanismen die het handelen van Roma sturen en [3] het bestuderen van een context waarbinnen en de redenen waarom (een set) succesvolle initiatieven ontwikkeld konden worden; zullen we beleidsaanbevelingen maken die er volgens ons voor kunnen helpen zorgen dat de integratie en participatie van de Roma in en aan de Vlaamse samenleving vlotter kan verlopen.

In de volgende paragraaf stellen we eerst het theoretisch model voor van waaruit we het onderzoeksopzet zullen uitwerken en waarop we onze analyses zullen baseren.

0.3. Theoretisch kader

Theorieën zijn het gevolg van de pogingen van wetenschappers om het domein waarbinnen zij wetenschappelijk onderzoek verrichten te ordenen. Door er een overzichtelijke structuur in aan te brengen, probeert men vaak complexe processen en relaties op een overzichtelijke en bevattelijke manier te duiden. Door deze theorieën voortdurend uit te dagen en ze toe te passen op nieuwe ontwikkelingen in het domein

van de respectievelijke onderzoeksdiscipline, worden ze bevestigd, bijgestuurd of verworpen.

In de sociologie zijn deze theorieën, ruim genomen, sets van veronderstellingen over de structuur van de samenleving, de plaats van individuen en groepen daarin en van de relaties en wisselwerking tussen en binnen deze individuen, groepen en structuren. Het is daarom belangrijk om in dit rapport kort aan te geven vanuit welke sociologische theorieën wij vertrokken zijn om de onderzoeksvragen op te stellen en onze doelstellingen te kunnen bereiken. Deze theorieën zetten immers de lijnen uit waarlangs we onze analyses zullen maken en leveren ons de concepten en kernbegrippen aan om de vastgestelde situaties in het veld te kunnen deconstrueren en te begrijpen.

In onze zoektocht naar theoretische benaderingen om de dagelijkse leefwereld en processen van betekenisgeving van doorgaans moeilijk bereikbare groepen te begrijpen (doelstelling 2), belandden we bij de onderzoekslijn 'de structuren van het dagelijkse leven' van het onderzoekcentrum OASeS (UA). Hierbij sluit de publicatie "*De structuren van het dagelijks leven. Fragmenten uit tien jaar kijken naar de marge*" (Steenessens 2001) nauw aan bij onze uitgangspunten. Met behulp van enkele sociologische basisbegrippen en gebaseerd op eerder onderzoek bij verschillende sociaal uitgesloten groepen, zoals (generatie)armen, functioneel analfabeten en trekkende beroepsgroepen (circuslieden, foorkramers en binnenschippers), maakte Steenessens (2001) een reflectie over een specifiek aspect van de leefwereld van deze mensen in de marge, namelijk de wisselwerking tussen de zingevende, culturele dimensie en de sociaal-economische dimensie.

Steenessens (2001) grijpt hierbij onder meer terug naar enkele basisconcepten uit de bredere theorieën van Bourdieu (1992) en Bourdieu en Wacquant (1992). Met behulp van enkele kernbegrippen (zoals kapitaal, veld en habitus) tracht Bourdieu te begrijpen waarom bepaalde socio-culturele praxis, zoals het uitwerken van strategieën of het nastreven van specifieke doelen, logisch lijkt gegeven de context waarin een individu of een bredere groep (bijvoorbeeld een familie) zich bevindt. Individuen bouwen doorheen hun leven verschillende vormen van kapitaal op, hulpbronnen waarop zij beroep kunnen doen om hun doelen na te streven. Bourdieu onderscheidt hierbij het sociaal², het cultureel³ en het economisch⁴ kapitaal. De accumulatie van deze verschillende vormen

² Dit is het geheel van bestaande of potentiële hulpbronnen dat voortvloeit uit het bezit van een meer of minder geïnstitutionaliseerd duurzaam netwerk van relaties van onderlinge bekendheid en erkentelijkheid dat aan elk lid de steun en het vertrouwen geeft van de groep(en) waarvan hij/zij lid is.

³ Cultureel kapitaal kan in drie vormen optreden: (i) in belichaamde vorm, in de zin van duurzame disposities bijvoorbeeld tot kennis vergaren of leerattitude; (ii) in geobjectiveerde vorm, in de vorm van cultuurgoeieren (boeken, schilderijen, ...); (iii) in geïnstitutionaliseerde vorm, dit is een objectivering van cultureel kapitaal,

van kapitaal leidt tot de ontwikkeling van symbolisch kapitaal of symbolische macht. Zo is het duidelijk dat bepaalde groep in de maatschappij, zoals hogeropgeleide mannen van Vlaamse origine, veel meer symbolische macht hebben (bijvoorbeeld in het maken van beleid of wetgeving) dan mannen of vrouwen van Roma achtergrond. Deze laatsten zijn duidelijk ondervertegenwoordigd of zelfs afwezig in sleutelposities in domeinen zoals het onderwijs, de politiek of de media.

Afhankelijk van de eigen positie en achtergrond (gender, etnische minderheid/meerderheid, sociale klasse, enzovoort) bouwen individuen meer of minder kapitaal op. Dat kapitaal geeft hen in een bepaald veld (bijvoorbeeld in het onderwijssysteem of op de arbeidsmarkt) middelen om hun doelen na te streven. Indien het sociaal netwerk uitgebreid en divers is, kunnen individuen meer informatie verzamelen, en ook meer ondersteuning vinden. Dit kan opwaartse sociale mobiliteit dan weer stimuleren aangezien individuen op die manier meer aanknopingspunten hebben en contacten in nieuwe netwerken kunnen leggen wat bijvoorbeeld interessant is bij het zoeken van werk.

Een individu blijft daarnaast wel altijd beperkt in zijn of haar handelen door bestaande structuren in het veld, waarbij er naast de sociale structuren (zoals regelgeving of juridische positie) ook mentale structuren zijn ('wie behoort tot mijn familie of in-group?', 'wie beschouw ik als vertrouwenspersonen?', 'wie wil een werkgever wel een job geven en wie niet op basis van etno-culturele achtergrond?'). Elk individu internaliseert deze vormen van kapitaal en de opportuniteiten en beperkingen binnen bestaande structuren in zijn of haar habitus en participeert van daaruit in de bredere wereld.

Steenssens (2001) analyseert sociaal handelen dan ook als zijnde de uitkomst van een proces van betekenisgeving door de respondent in combinatie met de aan- of afwezigheid van vaardigheden waarop de respondent beroep kan doen in zijn dagelijkse leefwereld. Verder werkend op Bourdieu, deelt zij de leefwereld op in een culturele dimensie enerzijds en in een sociale en economische dimensie anderzijds. De culturele dimensie van het dagelijkse leven omvat daarbij de eerder persoonlijke factoren zoals daar zijn behoeften, veronderstellingen, houdingen, doelstellingen en verwachtingen. Deze processen spelen zich af in, en zijn onlosmakelijk verbonden met, de sociale netwerken en economische situatie en omstandigheden waarin de respondent zich

bijvoorbeeld door de kracht en macht van (het uitreiken van) schooldiploma's en de gevolgen die eraan verbonden zijn.

⁴ Dit is kapitaal dat onmiddellijk in geld omzetbaar is en kan worden geïnstitutionaliseerd in de vorm van eigendomsrechten. Dit is dus kapitaal in de klassieke of alledaagse betekenis van het woord. Economisch kapitaal is voor Bourdieu de wortel van alle andere soorten kapitaal. Het is een belangrijke factor die bijvoorbeeld toelaat om cultureel kapitaal in haar geobjectiverde vorm (schilderijen, boeken) te verwerven wat haar weerslag heeft op de positie van een individu in de samenleving.

bevindt. Dit zijn eerder structurele zaken gerelateerd aan arbeid, onderwijs en huisvesting. In deze constante wisselwerking tussen de micro- en macroprocessen en vanuit de beschikbare vaardigheden, wordt betekenis gegeven aan het dagelijkse leven, en krijgt het sociaal handelen vorm. In haar conclusie besluit Steenssens dat "(...) de resultante van deze wisselwerking is een beter inzicht in het vaak als onbegrijpelijk gepercipieerde gedrag van uitgesloten minderheden." (Steenssens 2001, p68). Dit is precies het doel van onze tweede deeldoelstelling.

Omwille van de parallellen tussen de doelgroepen en de doelstellingen van ons onderzoek en die in het artikel van Steenssens (2001), lijkt deze theoretische benadering geschikt om mee te nemen in deze studie. Zo richten we ook ons onderzoek op het analyseren van de betekenisgevende processen en het sociaal handelen van mensen die grotendeels aan de rand van de samenleving leven/leefden en wiens bestaan gekenmerkt wordt door een situatie van sociale uitsluiting. Daarom, en mogelijk omwille van verschillende andere redenen, ontwikkelden zij een zeer sterke eigen culturele praxis met een strikte opdeling tussen *in- en outgroups*.

De theoretische benadering van Steenssens werd enkele jaren later opgepikt en verder aangevuld door Thys, De Raedemaeker en Vranken in het boek *"Bruggen over Woelig Water. Is het mogelijk om uit de generatie-armoede te geraken?"* (2004). In deze publicatie gaan de auteurs op zoek naar sociale omgevingsfactoren die mensen die sociaal uitgesloten worden en/of zich zo voelen (in dit geval (generatie)armen) blijvend uit de armoede weten te houden. Hierbij worden de concepten instrumentele mobiliteit (met betrekking tot arbeid, onderwijs, huisvesting) en expressieve mobiliteit (met betrekking tot welbevinden) toegevoegd aan het theoretisch kader dat Steenssens (2001) hanteert. Bepaalde wisselwerkingen tussen beiden geven niet alleen aanleiding tot empowerment, maar bestendigen die opwaartse sociale mobiliteit ook op de lange termijn. Ook de rol van de sociale netwerken rond de respondent, met zwakke en sterke banden, wordt mee in rekening gebracht. Maar, net zoals in het artikel van Steenssens, wordt ook in dit wetenschappelijk werk vertrokken vanuit de leefwereld van de doelgroep: *"Het begrijpen van de sociale realiteit, (...), begint bij de ervaringswereld van de respondenten."* (Thys, De Raedemaeker en Vranken 2004, p16).

Door vanuit dit theoretisch kader te starten, proberen we bovendien twee gangbare verklaringen voor de moeizame integratie van Roma in elkaar te vlechten: het culturele perspectief en de eerder socio-economische verklaring die vertrekt vanuit de meervoudige sociale uitsluiting en armoede waarin vele Roma overle(v)(d)en. In het eerste geval wordt individueel grensoverschrijdend gedrag toegeschreven aan 'de Roma-

cultuur', een set van culturele tradities en normen die niet in overeenstemming te brengen zijn met de dominante set van maatschappelijke codes in Vlaanderen. Vanuit dat perspectief bekeken, is de Roma-cultuur niet op korte termijn te veranderen, en is een snelle en vlotte integratie dus a priori problematisch. Een tweede perspectief brengt de problematische situatie van Roma terug tot een situatie van meervoudige sociale uitsluiting en armoedige levensomstandigheden waarmee Roma af te rekenen krijgen en die inburgering, integratie en participatie soms moeilijk maakt. Hieruit kan dan voortvloeien dat het onderscheid tussen Roma en andere groepen die in armoede leven vanuit dit perspectief eigenlijk irrelevant is (Hemelsoet 2011a). Het theoretisch kader waarop we deze studie entten, brengt zowel deze culturele dimensie van het leven van Roma in rekening, als de socio-economische. Het is precies door diepgaand de socio-economische context en deze (al dan niet) beperkende structuren te bestuderen dat we beter zicht krijgen op de culturele dimensie waarbij de aandacht naar de socio-culturele praxis en het discours wordt verlegd. Het is in die wisselwerking en met aandacht voor beiden dat bepaalde strategieën en intenties begrijpbaar, in de zin van contextualiseerbaar, worden. Daarmee proberen we tegemoet te komen aan een opmerking die vanuit de begeleidingscommissie gegeven werd, namelijk: *"Er bestaan meerdere theorieën over wat Roma bindt, op basis van culturele identiteit, armoede, sociale structuur enzovoort. Wat van belang is, is dat we de groep niet homogeen kunnen benaderen met één dergelijke theorie. Meerdere invalshoeken zijn toepasselijk om meerdere verschillende groepen, en om de redenen van migratie te verklaren."*⁵

Op basis van de aanleiding van dit rapport (de probleemstelling) en de gekozen benadering van deze thematiek (het theoretisch kader), kunnen we hieronder de specifieke onderzoeksvragen opstellen.

0.4. Onderzoeksvragen

De onderzoeksvragen zijn centrale richtvragen die we tijdens het onderzoek zo goed als mogelijk zullen proberen te beantwoorden. De informatie die we uit de antwoorden halen, moet het ons toelaten om de verschillende doelstellingen van het onderzoek te behalen. Hieronder worden deze onderzoeksvragen dan ook opgesplitst per vooropgestelde doelstelling.

⁵ Tegelijkertijd benadrukt men dat er ook bepaalde elementen zijn die de verschillende Romagemeenschappen met elkaar kunnen verbinden. Zo kan de situatie van discriminatie in de herkomstlanden een gedeeld element zijn die Roma als groep kan onderscheiden van andere migranten. Wanneer een situatie van armoede mee veroorzaakt wordt door een onrechtvaardige behandeling van Romamensen omwille van het feit dat ze Roma zijn – arm of niet, gestudeerd of niet –, kan de armoede bij Roma vaak wél vanuit een etnisch-cultureel perspectief geïdentificeerd worden.

Voor doelstelling 1 – Een overzicht geven van het bestaande beleid en de gekende knelpunten en aanbevelingen:

- Wat is het bestaande beleidskader dat gericht is op een beter integratie van Roma op Europees, Federaal, Vlaams en lokaal beleidsniveau?
- Welke knelpunten en spanningsvelden binnen deze beleidskaders worden gesignaleerd door medewerkers uit het sociale middenveld?
- Welke beleidsaanbevelingen worden gesuggereerd door medewerkers uit het sociale middenveld?

Voor doelstelling 2 – Een eerste indruk krijgen van de processen van betekenisgeving en de mechanismen die het handelen van Roma sturen:

- Hoe kunnen we de leefwereld van Roma karakteriseren?
 - Welke sociale en/of economische omstandigheden en gebeurtenissen spelen een belangrijke rol in de processen van betekenisgeving die het sociaal handelen van Roma sturen? (socio-economische dimensie en het verwerven van instrumenteel kapitaal)
 - Hoe worden deze omstandigheden en gebeurtenissen geïnterpreteerd en beleefd (de culturele dimensie), welke betekenis krijgen ze, welke impact heeft dit op het welbevinden van de Roma (expressief kapitaal) en hoe beïnvloedt dit het sociale handelen?

Voor doelstelling 3 – Het bestuderen van een context waarbinnen en de redenen waarom een succesvolle maatregel ontwikkeld kon worden met het oog op overdraagbaarheid ervan:

- Welke factoren verklaren het succes van de geselecteerde goede praktijk?
 - Welke specifieke contextgebonden elementen spelen een rol bij het verklaren van het succes van de maatregel?
 - Welke interne processen en dynamieken spelen een rol bij het verklaren van het succes van de maatregel?

Op basis van de informatie die we doorheen deze drie onderzoeksvragen verzamelen, zullen we beleidsaanbevelingen formuleren die ervoor zorgen dat de integratie en participatie van Roma in en aan de Vlaamse samenleving vlotter kan verlopen.

0.5. Onderzoeksopzet en methodologie

We ontwerpen het onderzoeksplan op basis van de doelstellingen van het onderzoek en vanuit het theoretisch kader waarop we onze analyses zullen enten. We moeten daarbij de gepaste onderzoeksmethodes kiezen die ons de juiste data opleveren om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden. Daarbij houden we ook rekening met het tijds kader van 12 maanden waarbinnen deze onderzoeksopdracht liep.

Om op die beperkte tijd aan de drie verschillende doelstellingen te kunnen voldoen, moest nagedacht worden over de reikwijdte van het onderzoek – zowel in de breedte als in de diepte. We besloten om het onderzoek op te vatten als een omgekeerde piramide: breed bovenaan, maar geleidelijk aan dieper en meer specifiek. Het overzicht van de verschillende beleidskaders, en het verzamelen van de knelpunten en beleidsaanbevelingen die vanuit het maatschappelijke middenveld zichtbaar zijn, vormt hierbij het eerste, brede onderzoeksniveau. Het bezorgt ons een vertrekpunt, een brede laag van informatie over de beleidskaders waarbinnen in theorie met Roma gewerkt zou moeten kunnen worden en over de huidige drempels om dat in de praktijk ook te kunnen doen. Het tweede, meer specifieke onderzoeksniveau zet in op het verzamelen van data over de beleving van de werkelijkheid vanuit het perspectief van Roma. Omwille van de aard van de informatie die we willen blootleggen (de wisselwerking tussen processen van betekenisgeving en context), is de kwalitatieve onderzoeks aanpak de meest geschikte. Want waar kwantitatief onderzoek veeleer probeert om verbanden tussen attributen vast te stellen, wil kwalitatief onderzoek verklaren waarom deze verbanden er al dan niet gekomen zijn. Met de woorden van Thys, De Raedemaecker en Vranken (2004, p35):

"Het macroperspectief ziet wel de grote stappen die mensen zetten, maar niet wat daartussen allemaal gebeurt: de kleinere passen, de aarzelingen, de zijsprongen. In sociologische termen noemen we dit de microprocessen. (...) De focus verschuift van het macro- naar het microperspectief, van geobjectiveerde indicatoren van de sociale positie naar de ervaringswereld van de respondenten. Beide perspectieven zijn van belang en dus complementair. Door het macroperspectief kunnen we met de nodige afstand groepen onderscheiden, brede maatschappelijke veranderingen waarnemen. Via het microperspectief kunnen we deze funderen in de leefwereld van de mensen."

Dit tweede deel van het onderzoek is zonder twijfel het meest uitdagende. Kwalitatief onderzoek bij moeilijk bereikbare en gesloten groepen is tijdrovend, en kent een aantal valkuilen. Maar het belang van de oefening is groot. Zoals Steenssens (2001, p68) het treffend formuleert:

"De noodzaak tot (h)erkenning van het reële, complexe en weerbarstige spanningsveld tussen integratie op het macroniveau en integratie op het microniveau van de samenleving manifesteert zich steeds met meer nadruk. Een dergelijke (h)erkenning heeft als consequentie dat er niet alleen rekening wordt gehouden met de (economische) vereisten van de hele samenleving, maar ook met de diverse zingevende overtuiging en doelstellingen van personen en groepen in de onmiddellijke en concrete context van hun dagelijks leven. In de huidige (beleids)praktijk gebeurt dit 'rekening houden met' slechts schoorvoetend, in beperkte mate en met wisselend succes."

Over de manier waarop we de uitdaging aangingen om het kwalitatief onderzoek op te zetten, leest u hieronder meer. Eerst vermelden we nog het derde en laatste deel van dit onderzoeksrapport, waarmee we helemaal onderaan in de punt van de omgekeerde piramide beland zijn. Daarbij sturen we dit onderzoek zeer gericht naar een specifieke omgeving waarbinnen een maatregel werd uitgewerkt die succesvol was in het bereiken van en werken met Roma, en die een positief effect kan hebben op hun integratie en participatie. Zoals eerder gesteld zullen we deze goede praktijk(en) deconstrueren tot op een generiek niveau om zo de overdraagbaarheid ervan naar andere contexten, instellingen of organisaties mogelijk te maken.

De geleidelijke verdieping en versmalling van het onderzoek uit zich eveneens op het gebied van de gekozen onderzoeksregio en -populatie. Na het opstellen van een algemeen overzicht in deel 1, concentreren we ons in deel 2 op Slowaakse Roma in Gent en op Kosovaarse Roma in Sint-Niklaas. Hieronder lichten we onze keuzes verder toe.

We baseerden de keuze voor Gent en Sint-Niklaas op de concentratie van aanwezige Roma. We kozen voor Gent omdat de aanwezigheid van MOE-landers en Roma in de stad de voorbije jaren erg gemediatiseerd en vaak geproblematiseerd werd.⁶ Het was in november 2009, naar aanleiding van de Roemeense Roma die in zeer erbarmelijke omstandigheden in de Wondelgemse Meersen bivakkeerden, dat burgemeester Termont de kat de bel aanbond. De zaak werd een jaar later opnieuw hevig gemediatiseerd, na een uitspraak van Termont, over de wenselijkheid van individuele hulp van vrijwilligers

⁶ Zie bijvoorbeeld de reportage 'Roma Basta!' van Luk Dewulf, over Slowaakse Roma in Gent: <http://www.dewereldmorgen.be/video/2010/10/18/Roma-in-gent-en-oost-slovakije-deel-1>; <http://www.dewereldmorgen.be/video/2010/10/18/Roma-in-gent-en-oost-slovakije-deel-2>; <http://www.dewereldmorgen.be/video/2010/10/19/Roma-in-gent-en-oost-slovakije-deel-3>.

Zie ook de Panorama reportage 'Bulgarije aan de Leie', van Wim Van den Eynde en Jess Houbreg: <http://actua.canvas.be/panorama/archief/panorama-34-bulgarije-aan-de-leie>

Een willekeurige greep uit de Belgische krantenkoppen van de afgelopen paar maanden toont de teneur van de berichtgeving: "Muide slachtoffer van ruziënde Roma-families. Politie moest al verschillende keren ingrijpen." (DS 11/09/2012), "Frankrijk ontruimt opnieuw Roma kampen" (DS 30/08/2012), "Zigeuners laten poep achter" (DS, 30/07/2012), "Roma mogen tot zondag op terrein in Opglabbeek blijven" (DS, 25/07/2012), "Politie zet Roma uit Noordstation" (DS, 26/06/2012), "Voor inbrekers blijft België het paradijs" (DS, 11/06/2012)

aan deze Roma.⁷ In een bevraging van De Gentenaar bij 3419 Gentenaars, gepubliceerd op 14 oktober 2011 kwam bovendien naar voren dat *"66,8% van de ondervraagden vindt dat er maatregelen moeten komen om de toestroom van Oost-Europese immigranten af te remmen"*. (De Gentenaar 14 oktober 2011, p25) We kozen voor de Roma uit Slowakije, omdat er al een Slowaakse Roma-aanwezigheid in Gent was sinds het eind van de jaren 1990, na de val van het IJzeren Gordijn. Door voor de Slowaakse Roma te kiezen, konden we ook de rol en invloed van familiale netwerken in de aankomstregio's mee in rekening nemen bij de analyses. Het Gentse stadsbeleid ten aanzien van Roma is er een op twee sporen: enerzijds wil men de mensen die er zijn opvangen en begeleiden naar integratie. Anderzijds wil men overlastproblematieken streng aanpakken.

De keuze voor Sint-Niklaas werd gemaakt omdat het de centrumstad is met de hoogste concentratie Roma, en omwille van het profiel van de aanwezige Roma. In Sint-Niklaas is, net als in Gent, sprake van een historische aanwezigheid van Roma. In Sint-Niklaas betreft het echter Kosovaarse Roma, die naar aanleiding van de oorlog in ex-Joegoslavië hun land moesten verlaten. Anders dan de Slowaakse Roma in Gent, hadden zij het doorgaans relatief goed na de val van het IJzeren Gordijn (presentatie Eeman 2012). Omdat Kosovo nog geen lid uitmaakt van de EU, en de Kosovaarse Roma dus niet genieten van het recht op vrij verkeer van personen, zullen mogelijks andere elementen een rol spelen in hun leefwereld (er is ook een ander wettelijk kader van toepassing met betrekking tot verblijfstatuut, tewerkstelling e.a.). Hoewel er nog steeds Kosovaarse Roma (soms illegaal) toekomen en verblijven in Sint-Niklaas, heeft de vorige burgemeester er besloten om geen maatregelen te nemen of te ondersteunen die specifiek gericht zijn op Roma, tenzij ze gericht zijn op het aanpakken van een overlastproblematiek.

Door twee onderling verschillende groepen Roma te bestuderen in verschillende (beleids)contexten, zorgen we voor een extra diversifiëring van ons respondenten- en databestand en kunnen we de onderzoeksvragen mogelijks met meer nuance beantwoorden.

In wat volgt gaan we wat dieper in op we de concrete aanpak van de dataverzameling tijdens het onderzoek. We tonen retrospectief, en per vooropgestelde doelstelling, hoe we te werk zijn gegaan.

⁷ "Daniel Termont wil niet dat Gentenaars dakloze Roma helpen", Gazet van Antwerpen – 2 december 2010. Het antwoord van Termont in De Standaard: "Met een goed hart kom je er niet. Structurele problemen los je structureel op." – 3 december 2010.

Voor doelstelling 1 – Een overzicht geven van het bestaande beleid en de gekende knelpunten en aanbevelingen:

We verzamelden de benodigde informatie over het bestaande beleid gericht op de integratie van Roma via een zogenaamde *desk-research*, ofwel bureauonderzoek. In de praktijk kwam dit neer op een periode van informatievergaring uit bestaande literatuur die terug te vinden is op het internet en/of ontsloten wordt via verschillende (digitale) databanken van universiteits- of uitgeversbibliotheken. We vonden beleidsplannen terug op Europees, federaal, Vlaams en lokaal beleidsniveau.

We woonden ook enkele studiedagen bij waar dit onderwerp aan bod kwam: de Unie van de Romagemeenschap, Vroem, De8 en Minderhedenforum organiseerden een studiedag met panels rond Roma en onderwijs en Roma en integratie. Maar ook de OTA's (OndersteuningsTeam Allochtonen) van Gent en Antwerpen organiseerden een bijeenkomst over Roma. We waren eveneens aanwezig op de Open Forumdag van het Minderhedenforum en bij de 'inspiratiewinkel: Roma in-zicht' op een studiedag van Plantijn Hogeschool.⁸ Deze aandacht voor Roma op studiedagen in Vlaanderen duidt bovendien op de groeiende nood aan expertiseopbouw en -uitwisseling over Roma.

Om een overzicht te krijgen van de gekende knelpunten en aanbevelingen, bewandelden we drie sporen. Ten eerste werd tijdens de periode van bureauonderzoek ook actief gezocht naar geschreven werknota's, knelpuntennota's, onderzoeksrapporten, evaluaties van genomen initiatieven, documenten met aanbevelingen e.a. van maatschappelijke instellingen en organisaties uit het sociale middenveld. Ten tweede werd doorheen de hele looptijd van het onderzoek beroep gedaan op de expertise van de leden van de begeleidingscommissie die dit onderzoek (en ook het parallel lopende onderzoek naar push/pull-factoren bij Roma – zie Touquet en Wets (2013)) ondersteunde. Deze commissie bestond uit vertegenwoordigers van middenveldorganisaties, academici en beleidsmakers en werd viermaal geconsulteerd.⁹ Er waren verder enkele informele contacten met commissieleden, waarbij de thema's beleid en knelpunten aan bod kwamen. De leden van de begeleidingscommissie werden ook uitgenodigd om deel te nemen aan een focusgroepsgesprek, waarin ruimer de tijd

⁸ In de eerste maanden van het onderzoek woonden we ook nog verschillende andere activiteiten bij om een brede eerste indruk te krijgen over Roma in Vlaanderen. Op die manier konden we ook zichtbaarheid geven aan het onderzoeksproject en aan de onderzoeker, in functie van een vlottere toegang tot het veld.

⁹ De lijst met leden van deze begeleidingscommissie vindt u in bijlage.

genomen werd om specifieke onderwerpen uitgebreid en in de diepte te behandelen.

Het overzicht van de belangrijkste beleidskaders werd dus opgesteld op basis van *desk-research*, waarbij ook gezocht werd naar documenten die knelpunten signaleerden en aanbevelingen formuleerden. Deze inzichten werden verder aangediept op basis van de expertise van de leden van de begeleidingscommissie, tijdens vier vergaderingen en een focusgroepsgesprek.

Voor doelstelling 2 – Een eerste indruk krijgen van de processen van betekenisgeving en de mechanismen die het handelen van Roma sturen:

Hierboven werd reeds gemotiveerd waarom een kwalitatieve onderzoeksmethode het best geschikt is om de tweede doelstelling te kunnen behalen. Zoals gezegd, beperkten we ons in Gent tot Roma uit Slowakije en in Sint-Niklaas tot Roma uit Kosovo. Bovendien formuleerden we doelstelling 2 eerder voorzichtig als volgt: 'Een eerste indruk krijgen van...' waarbij we de processen en dynamieken bij deze doelgroepen dus in de eerste plaats vooral willen verkennen. We hebben wel duidelijk de ambitie om de meest zichtbare processen en factoren uit te lichten en te analyseren. Daarnaast formuleren we suggesties voor verder en dieper onderzoek naar deze, en mogelijk andere dynamieken die een rol spelen.

Zoals gezegd is kwalitatief onderzoek tijdrovend, en kent het ook een aantal valkuilen. In dit onderzoek kunnen de volgende zaken de implementatie van een kwalitatief onderzoeksopzet verstoren: Ten eerste is er de perceptie dat Roma eerder beschouwd worden als moeilijk bereikbare en zeer gesloten groepen, die bovendien weinig vertrouwd zijn met het concept van wetenschappelijk onderzoek.¹⁰ Dat dit onderzoek daarenboven uitgevoerd wordt in opdracht van 'de overheid' kan een extra drempel vormen, vermits het concept 'de overheid' bij vele Roma negatief zou kunnen worden ingevuld omwille van het grote wantrouwen en de problematische relatie met de overheid toen men nog verbleef in de herkomstlanden. Daarnaast willen zeer veel op korte tijd: de toegang tot het hart van de respondent. We willen informatie krijgen over zijn privéleven, zijn familie, zijn migratieverhaal en over de manier waarop hij dat allemaal beleefde en nog steeds beleeft (dus over persoonlijke gevoelens, over onzekerheden, welbevinden, noden, ambities, gevoelens van succes en falen...). Het verzamelen van de benodigde informatie vereist dus niet alleen een toegang tot, maar ook

¹⁰ Wij gebruikten eerder de term 'studie', wat althans in onze perceptie minder 'politieel' overkomt.

een grote openheid en vertrouwen van de respondent. Om dit te kunnen bereiken, moest eerst ingezet worden op de opbouw van een basisvertrouwen tussen de onderzoeker en de respondenten.

Om toegang te krijgen tot de gemeenschappen en om het vertrouwen van de mensen te verdienen, ondernamen we verschillende acties:

In de eerste plaats initieerden we informele contacten met Roma door aanwezig te zijn op activiteiten zoals bijvoorbeeld de eerste communieviering op een school in Gent waar veel Romaleerlingen ingeschreven zijn; een kookworkshop met typische gerechten uit de Roma-keuken en toelichting over de Cymbalon, een muziekinstrument dat vaak in Balkan- en Romamuziek gebruikt wordt (beiden georganiseerd door Opre Roma vzw); de voorstelling van de Belgische Raad van Roma, Sinti en Woonwagenbewoners¹¹; het Roma Café, ingericht door ERGO Network (European Roma Grassroot Organizations) e.a.

De tweede strategie die werd toegepast was het zoeken van respondenten via contactpersonen die hun vertrouwen reeds gewonnen hadden. Zo werden twee families die in een kraakpand verbleven, geïnterviewd dankzij de introductie van een (nu gepensioneerd) vrijwilligster van Vluchtelingenwerk Vlaanderen. Twee andere interviews werden opgezet met dank aan een vrijwillige medewerker van Hand in Hand vzw. Ook via de zorgcoördinator van een school met een grote concentratie Romaleerlingen kon ik bij twee families langsgaan voor een interview. De introductie van deze 'doorverwijzers' die al veel krediet hadden opgebouwd bij de respondenten in kwestie, bleek voldoende om de harten van enkele families te openen.

Ten derde werkten we via aanspreekpunten van Roma-origine. Zo zijn er in Gent en in Sint-Niklaas socio-culturele organisaties die opgericht zijn door Roma. Na de informele contacten die we met hen hadden op studiedagen, activiteiten van die organisaties ea. was het ijs al wat gebroken, en maakten we ook een formele afspraak om het onderzoek toe te lichten en hun hulp te vragen bij het zoeken van respondenten. Zij brachten ons voornamelijk in contact met mensen uit hun persoonlijk

¹¹ Na afloop van het evenement kreeg de onderzoeker een lift terug naar Gent in de auto van Roma die er ook aanwezig waren, met een zeer interessant gesprek tot gevolg. Met de hulp van een van de inzittenden werden later enkele respondenten gevonden en geïnterviewd.

netwerk (familie of goede vrienden), en we interviewden deze mensen ook zelf.¹²

Een laatste manier om in de leefwereld van Roma binnen te komen en hun vertrouwen te kunnen verdienen, vonden we via Uilenspel vzw. Deze organisatie werkt samen met lagere scholen in Gent, en zoekt (en traint) vrijwilligers om na de schooluren (en dus in de thuiscontext) een uur per week huistaakbegeleiding te geven aan een leerling uit het eerste of tweede leerjaar. De medewerkers van Uilenspel vonden twee Slowaakse Romagezinnen waarbij de onderzoeker op woensdagnamiddag huistaakbegeleiding mocht voorzien. Op die manier werden we geïntroduceerd in deze gezinnen, en kregen we de kans om week na week een relatie met hen op te bouwen. Uiteindelijk wilde een van de twee gezinnen geïnterviewd worden. Zij verwezen ons ook door naar een ander gezin in hun familie. Het tweede gezin hield de boot af en hier drongen we niet verder aan. De huistaakbegeleiding werd er uit deontologische overweging wel verder gezet om het engagement en vertrouwen bij de familie en bij Uilenspel vzw niet te moeten verbreken.

Uiteindelijk baseerden we ons in dit rapport op tien interviews die afgenomen werden in Gent, en op acht interviews in Sint-Niklaas. 14 interviews gingen door bij de respondent(en) thuis, de andere 4 werden georganiseerd in het Roma Cultureel Centrum (1) (Sint-Niklaas), het VLOS (2) (Sint-Niklaas) en het Intercultureel Netwerk Gent (1). De interviews waren allen gebaseerd op dezelfde thema- en vragenlijst, waarbij we ervoor zorgden dat elk thema besproken werd tijdens de interviews, zonder dat daarom elke vraag gesteld moest worden. De respondenten hadden met andere woorden de vrijheid om te vertellen en te reflecteren over de naar voor geschoven thema's, maar konden ook andere relevante thema's naar voren schuiven. Deze thema's ontleenden we aan het theoretisch kader, en hadden te maken met de beleving van hun dagelijkse situatie: cultureel (welbevinden, ambities, aspiraties, noden...), sociaal (netwerk...) en economisch (onderwijs, tewerkstelling, huisvesting...). De interviews werden geanalyseerd met behulp van de NVivo 10-software.

¹² Hierbij willen we aangeven dat we ons bewust zijn van het grote gewicht van bepaalde families in het respondentenbestand. Vermits het om kwalitatief, en niet om kwantitatief onderzoek gaat is dit echter niet problematisch. We streven immers geen representativiteit na, maar enkel inzicht in processen en dynamieken. Vanuit dat standpunt is een dataset met een grote diversiteit aan profielen veel meer waard dan een dataset die representatief is. We zijn dus bijvoorbeeld gebaat met zeldzame gevallen, vermits ook de dynamieken en processen in hun dagelijks leven relevant kunnen zijn voor anderen. Daar we bovendien ook de rol van het familiale netwerk willen aftoetsen, is het goed om verschillende leden van dezelfde familie te kunnen bevragen.

Voor doelstelling 3 – Het bestuderen van een context waarbinnen en de redenen waarom een succesvolle maatregel ontwikkeld kon worden met het oog op overdraagbaarheid ervan:

Om hieraan tegemoet te komen, zijn we op zoek gegaan naar *goede praktijken*, naar succesvolle experimenten en strategieën die uitgewerkt werden in een schoolomgeving. We vertrokken daarvoor vanuit de ledenlijst van het Gentse 'Scholenoverleg Roma en Onderwijs', dat in 2008 werd opgestart en momenteel gecoördineerd wordt door het Intercultureel Netwerk Gent. In een goed overzicht van de thematiek, opgetekend in de nota 'Op weg naar een betere scholing van Roma in Gent' beschrijven auteurs Savels en Hemmerijckx (2012) van het Intercultureel Netwerk Gent de werking van dit scholenoverleg als volgt¹³:

"Het scholenoverleg is een overleg dat startte 'van onderuit' en dat de eerste keer samenkwam ergens in 2008. Het fungeerde toen als een netoverschrijdende intervisie- en klankbordgroep rond het spijsbelprobleem waarbij er van bij aanvang veel nadruk werd gelegd op de goede praktijken die deze mensen uit de onderwijspraktijk dagelijks ondervonden. (...) Doelstellingen van dit overleg zijn uitwisseling van ervaringen rond en aanpak bij spijsbelen, analyse van de spijsbelproblematiek en afstemming van acties ten aanzien van doelgroepen en beleid, het komen tot een gemeenschappelijke visie en standpunten met aandacht voor het positieve, goede praktijken delen, uitwerken van gezamenlijke acties ten aanzien van de doelgroep en het beleid, signaleren naar het beleid en het ter beschikking stellen van specifieke know-how." –p14.

We spraken met de zorgcoördinatoren van twee basisscholen in Gent met een hoge concentratie Romaleerlingen, allebei lid van dit overleg, over de acties en initiatieven die in hun school genomen worden. Omwille van de haalbaarheid en het beperkte tijds kader werd beslist om slechts in een van de twee scholen een diepteanalyse te maken van de elementen die het succes van de maatregelen en acties mee bepaalden.

De gekozen school kent drie vestigingen in Gent. In de grootste van de drie vestigingen wordt de schoolpopulatie gekenmerkt door een etnisch-culturele en socio-economische diversiteit maar met een groot aandeel (kinderen van) nieuwkomers – waaronder ook Slowaakse en Bulgaarse Roma – die in een moeilijke(re) situatie moeten opgroeien en schoollopen. Waar de leerlingen vroeger voornamelijk van Turkse afkomst waren, is er nu sprake van een duidelijke instroom van leerlingen uit MOE-landen. Er is tegelijkertijd een beperkte stijging merkbaar van het aantal kinderen uit 'witte gezinnen' zonder

¹³ Dit document is te downloaden via <http://www.ingent.be/download/opwegnaar.pdf>.

(kans)armoedeproblematiek. Daarnaast merkt de directie ook een zogenaamde 'zwarte vlucht' op, waarbij voornamelijk de ouders van Turkse herkomst hun kinderen uitschrijven en overbrengen naar scholen in de stadsrand. Ook in deze school is er sprake van een spijsbelproblematiek bij voornamelijk Romakinderen.

We analyseren de strategieën die in/met/door de school ontwikkeld werden om met deze nieuwe situatie om te gaan, door gebruik te maken van de onderzoeksmethode 'Theory-based Stakeholder Evaluation', kortweg TSE.

Deze methode ontleenden we bij Hansen en Vedung (2010) die een nieuwe benadering voorstelden om interventies (acties, maatregelen) te analyseren. Ze vertrokken daarbij vanuit de bestaande 'Theory-based Evaluation'-methode, waarbij, kort gesteld, de set van veronderstellingen waardoor een maatregel in theorie zou moeten werken (de zogenaamde Program Theory) wordt afgetoetst aan de juistheid van die veronderstellingen nadat de interventie ook effectief geïmplementeerd en uitgevoerd is. Hierbij wordt steeds de invloed van de context waarbinnen de interventie gerealiseerd wordt, meegenomen. Ook Hansen en Vedung nemen de invloed van deze contextfactoren mee. Het vernieuwende aan hun aanpak is dat ze niet langer vertrekken vanuit één overkoepelende institutionele programmatheorie, maar verschillende programmatheorieën opstellen, telkens vanuit het perspectief van de verschillende belanghebbenden (*stakeholders*). Zo kan het bijvoorbeeld voorkomen dat ontwerpers van een interventie andere verwachtingen of prioriteiten hebben dan de betrokken uitvoerders of dan de ontvangers ervan. Door via TSE te evalueren, kan men naast de specifieke context gebonden factoren ook de interne verhoudingen en processen die spelen tussen stakeholders in kaart brengen. Op die manier kunnen initiatieven niet enkel beoordeeld worden op basis van een al dan niet succesvolle uitkomst, maar krijgen we meteen een zicht op de interne en contextgebonden factoren die dat succes en falen verklaren. Dit inzicht is nodig om de initiatieven die als goede praktijk geïdentificeerd worden, te kunnen overdragen naar andere omgevingen en organisaties.

We pasten deze techniek toe in de betrokken school door in de eerste plaats de institutionele programmatheorie te reconstrueren. Dit is de set van vooronderstellingen die gehanteerd wordt door 'de school' en haar professionele actoren als organisatorisch geheel, en van waaruit ze bepaalde acties zal ontwerpen, implementeren en uitvoeren. We konden dit doen door ons op basis van openbare én interne documenten van de school (de onderzoeker kreeg een

login van het intranet van de school) een algemene visie te distilleren over de principes die de werking van de school sturen. Deze visie werd in haar algemeenheid en in afzonderlijke delen via stellingen afgetoetst bij verschillende types personeelsleden: de directeurs (2), de GOK-coördinator (1*), de zorgcoördinatoren (2), een brugfiguur (1), en verschillende leerkrachten (5*)¹⁴. Dit gebeurde via een vragenlijst die per email verspreid werd onder de hierboven vernoemde personeelsleden die aan het onderzoek meewerkten. Zo konden we nagaan hoe de verschillende stakeholders in het schoolteam tegenover (onze reconstructie van) de institutionele visie (programmatheorie) aankeken, en hiermee aan de slag konden in hun dagelijkse schoolpraktijk en bij het ontwerpen en/of uitvoeren van specifieke initiatieven. We vroegen de respondenten in de vragenlijst om voorbeelden aan te halen van een initiatief dat zij als goede of als slechte praktijk zouden presenteren, waar mogelijk geïllustreerd met voorbeelden van de impact van deze acties op Romaleerlingen en hun ouders.

Op basis van de antwoorden op de vragenlijst kregen we een overzicht van de goede praktijken die genoemd werden, en brachten we spanningsvelden in kaart die aan de oppervlakte gekomen waren bij het vergelijken van (de gedragenheid van) de institutionele visie en/of bij de vertaling ervan naar de praktijk. In een focusgroepsgesprek dat we ter opvolging organiseerden, confronteerden we de stakeholders met deze lijst en werd het succes van de goede praktijken en de aanwezige spanningsvelden met de hele groep ontleed. Deze oefening helpt ons om het positieve effect van bepaalde maatregelen op Romaleerlingen en -ouders te relateren aan de gedragenheid van de institutionele visie, aan de organisatiestructuur van de school en aan de interne verhoudingen tussen stakeholders – allen binnen de bredere context waarin de school is ingebed. Het gaf ons meteen ook de kans om de opgemerkte spanningsvelden met de hele groep te bespreken en om samen oplossingen uit te werken.

Op basis van de informatie uit de vragenlijsten en uit het focusgroepsgesprek geven we een overzicht van de interne processen die het succes van de acties verklaren. Op basis van deze inzichten kunnen andere omgevingen gereorganiseerd worden op basis van dit model uit Gent, en vanuit een stabiele basis initiatieven en acties ontwikkelen om met het thema om te gaan.

Nu de probleemstelling, de doelstellingen, het theoretisch kader, de onderzoeksvragen, het onderzoeksopzet en de methodologie duidelijk geworden zijn, kunnen we overgaan

¹⁴ * De GOK-coördinator is ook deeltijds leerkracht in dezelfde school.

tot het presenteren van de informatie die we doorheen het onderzoek verzameld hebben. We doen dit in drie afzonderlijke hoofdstukken, waarbij in elk hoofdstuk een specifieke onderzoeksvraag beantwoord zal worden.

1. BELEIDSKADER, KNELPUNTEN EN AANBEVELINGEN UIT HET MIDDENVELD

1.1. Inleiding

In dit hoofdstuk geven we een overzicht van de belangrijkste beleidskaders en -acties die gericht zijn op het verbeteren van de huidige en toekomstige situatie van Roma en opgemaakt werden op Europees, federaal, Vlaams en lokaal niveau. Met betrekking tot het lokaal niveau bekijken we het beleidskader van de geselecteerde steden Gent en Sint-Niklaas, vermits dit de geselecteerde onderzoeksregio's zijn.

Om een te grote overlap met eerder werk te vermijden, verwijzen we de lezer die nog geen voorkennis heeft over Roma naar de inleidende paper over 'Roma in Vlaanderen' die op de website van het Steunpunt Inburgering en Integratie terug te vinden is en tijdens de eerste fase van dit onderzoek werd opgemaakt. Een vernieuwde versie van deze paper zal tezamen met dit rapport op de website verschijnen. Voor een beknopt overzicht van de geschiedenis van en culturele processen bij Roma, verwijzen we ook graag naar de interessante masterproef van Joly (2012) over 'Roma op de schoolbanken' en naar het overzichtswerk van Liégeois (2007). De Raad van Europa gaf ook een mooie brochure uit die ideaal is voor een eerste kennismaking met Roma in Europa (Council of Europe s.d.).¹⁵

Voor alle duidelijkheid willen we in dit rapport wel herhalen en benadrukken dat we ons bewust zijn van de grote heterogeniteit van groepen en mensen die zichzelf al dan niet als 'Roma' identificeren of door de andere(n) als zodanig gecategoriseerd worden. Dit werd reeds aangegeven door onderzoekers uit verschillende disciplines, zie bijvoorbeeld politieke wetenschapper Vermeersch (2011, 2012), pedagoog Hemelsoet (2012), antropoloog Eycken (2006, 2012) en wordt ook dieper uitgewerkt in het rapport van Touquet en Wets (2013) en in de nog te verschijnen bijdrage van Ahkim et. al. (2013) aan het Federale Jaarboek Armoede. Ook de vertegenwoordigers van organisaties uit het middenveld benadrukten deze interne diversiteit in verschillende documenten (Vlaams Minderhedencentrum 2010, Decoodt en De Reu 2009, Foyer 2006) en tijdens de bijeenkomsten van de begeleidingscommissie van dit onderzoeksproject. In het eigen veldwerk merkten we eveneens verschillen op tussen de Slowaakse en de Kosovaarse Roma; bijvoorbeeld met betrekking tot religie (Kosovaarse Roma zijn doorgaans moslim, Slowaken christen) of taal (het woord 'water' in het Rromani/Romanès werd bij Kosovaren vertaald als 'Paj' en door Slowaken als 'Panji'). Andere verschillen speelden

¹⁵ Te raadplegen via http://www.coe.int/AboutCoe/media/interface/publications/roms_en.pdf.

tussen de Roma van verschillende herkomstregio's, maar we vonden ook een grote interne diversiteit; bijvoorbeeld met betrekking tot verblijfsstatuut, socio-economische positie, etnische zelfidentificatie, traditionaliteit e.a. Een duidelijke omschrijving of definiëring geven van "Roma" die het hele lappendeken van gemeenschappen eer aan doet, is net daarom erg moeilijk. Een categorisering is immers steeds een sociale constructie waar een enorme diversiteit achter schuilgaat.¹⁶

Hemelhoet (2011b) zegt het zo:

"Één ding is duidelijk: onder de paraplu 'Roma' gaan grote verschillen schuil. Dat erkennen zowel wetenschappers, beleidsmakers als belangenbehartigers. De vraag wat nog gemeenschappelijk is, vormt het onderwerp van veel discussies. Het historische argument dat elk van deze groepen oorspronkelijk uit India afkomstig is, wordt daarbij steeds meer achterwege gelaten. Historisch en genetisch onderzoek heeft ondertussen uitgewezen dat dit voor heel wat Roma niet het geval is. Een andere denkpiste definieert Roma in termen van hun cultuur. Een vermeend zwerversbestaan en de eigen taal (het Romanès of Rromani) zijn daarbij de meest uitgesproken definiërende factoren. Maar ook die staan ter discussie: naar schatting 95% van de Roma in Europa leven feitelijk sedentair en een aanzienlijk deel spreekt of kent zelfs geen Romanès (meer)." – p2.

Bovendien zijn er ook succesverhalen te vertellen van Roma die hun weg gevonden hebben in Vlaanderen en zich hier goed voelen en hun leven uitbouwen. Ze hebben vast werk, een eigen woning, zijn goed sociaal ingebed en hun kinderen doen het goed op school – zie bijvoorbeeld het verhaal van de familie L. die in 1998 vanuit Slowakije naar Gent kwam en in het kader van dit onderzoek geïnterviewd werd. Voor sommigen onder

¹⁶ Uit de inleidende paper 'Roma in Vlaanderen': Vermeersch (2011) vestigt de aandacht op het World Romani Congres in Londen (1971), waar de term 'Roma' door Roma-activisten naar voor werd geschoven ter vervanging van overkoepelende groepsnamen met een negatieve connotatie, zoals Tsigane, Zigeuner, Gitano, Gypsy. De auteur wijst op het problematische karakter van het label "Roma", waar complexe processen van zelfidentificatie en politieke positionering achter schuil gaan. Daarnaast wordt ook melding gemaakt van "gemeenschappen die zich wel Roma noemen, maar niet veel affiniteit of weinig culturele of taalkundige aanknopingspunten vinden met Romagemeenschappen in andere landen" (Vermeersch 2011, p416). Hasdeu (2009) formuleert het zo: "Wanneer rekening gehouden wordt met deze meervoudige, soms conflictueuze, afbakeningen en classificaties, dan weerspiegelt de uitdrukking 'Romavolk' eerder een politiek streven dan een sociologische realiteit."

Hemelhoet (2011a) en Hasdeu (2009) wijzen bovendien op het feit dat niet alle groepen die door de buitenwereld als 'zigeuner' worden aangeduid, zichzelf als Roma beschouwen. Sommige van deze groepen willen er zich bovendien expliciet van distantiëren: Sinti, Manoesjen, Jenish of Kale onderscheiden zich op die manier van de groep Roma die na het verdwijnen van het IJzeren Gordijn in West-Europa toekwamen, en in het huidige discours als 'Roma' benoemd wordt. In Centraal- en Oost-Europa gebeurt hetzelfde door de Albaneessprekende Ashkali in de Balkan of de Roemeenssprekende Boyash uit Hongarije, Roemenië en Kroatië (Hasdeu 2009). Roemenen zouden zich dan weer liever distantiëren van de vaak negatief beladen term 'Roma', die verwant is aan 'Roemeen' (Hemelhoet 2011a). Deze diversiteit wordt ook weerspiegeld in de definitie die de Raad van Europa opstelde:

"The term 'Roma and/or Travellers' refers to Roma, Sinti, Kale, Travellers, and related groups in Europe, and aims to cover the wide diversity of groups concerned, including groups which identify themselves as Gypsies." - The appendix to Committee of Ministers Recommendation Rec(2008)5 on policies for Roma and/or Travellers in Europe

hen is de huidige set van maatregelen van een integratiebeleid dat gericht is op 'de Roma' niet meer nodig, en kan dat beleid zelfs stigmatiserend aanvoelen of stigmatisering door derden in de hand werken. Roma-veldwerkers en Romabemiddelaars van FOYER wezen er tijdens de begeleidingscommissie op dat dit naar hun ervaring "zeker niet te veralgemenen is naar de grote meerderheid van Roma".

Het ontwikkelen van een doelgroepenbeleid dat gericht is op 'de Roma' is dus zeer moeilijk, simpelweg omdat 'Roma', zoals andere doelgroepen, geen duidelijk omliggende categorie van mensen is, maar steeds wordt geherdefinieerd afhankelijk van tijd, plaats, personen en groepen. Het is belangrijk dat we dat in gedachten houden bij het verzamelen van de verschillende beleidskaders die gericht zijn op het creëren van een betere toekomst voor Roma; maar waarin de Roma die de doelgroep van dat beleid zijn slechts een onderdeel uitmaken van de aanwezige Roma in die regio. Te vaak wordt deze doelgroep slechts impliciet gedefinieerd, wat kan bijdragen tot het creëren of mee in stand houden van een ongenueanceerd beeld over Roma. Zie hierover ook Hemelsoet (2012) en Ahkim et. al. (2013).

Met deze nuancering steeds in het achterhoofd, lijsten we hieronder de belangrijkste beleidskaders en -acties op die gericht zijn op Roma. We doen dit eerst voor het Europese beleidsniveau, en dalen via het federale en Vlaamse niveau af naar het lokale beleid in Gent en Sint-Niklaas.

1.2. Een beleid voor Roma op Europees niveau

De aandacht voor Roma, met naar schatting 10 à 12 miljoen de grootste etnische minderheidsgroep in Europa, kwam de laatste jaren in een stroomversnelling terecht. Ondanks het feit dat de meeste Roma ook EU-burgers zijn, ervaren ze tot op heden sterke discriminatie en uitsluiting en een leven in achterstelling. Europese beleidsmakers zetten daarom in op het aanpakken van segregatie, stigmatisering en marginalisering van de Roma in Europa. Met het oog op de toetreding van MOE-landen tot de EU werd de sociale integratie van Roma als een belangrijke voorwaarde naar voren geschoven, maar de actuele praktijken in die landen lijkt uit te schijnen dat het te vaak gebleven is bij het ontwerpen van wetgeving en initiatieven die te weinig afgedwongen of uitgevoerd worden.¹⁷

Een van de eerste grote programma's dat op Europees niveau (maar niet vanuit een Europees politiek orgaan) werd opgezet, was het '*Decade of Roma Inclusion 2005-2015*',

¹⁷ Zie bijvoorbeeld de evaluaties van de nationale strategieën, raadpleegbaar via: http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/com2012_226_en.pdf.

waarin initieel acht, nu twaalf (plus een) overheden zich politiek engageerden om de socio-economische status en sociale inclusie van Roma te verbeteren. Deze landen zijn Albanië, Bosnië & Herzegovina, Bulgarije, Kroatië, De Tsjechische Republiek, Hongarije, Macedonië, Montenegro, Roemenië, Servië, Slowakije en Spanje – Slovenië is observator. De prioritaire werkpunten van deze landengroep zijn onderwijs, tewerkstelling, gezondheid en huisvesting; die steeds gerelateerd worden aan de kernthema's armoede, discriminatie en gendergelijkheid. Naast de 12 overheden, zijn NGO's en intergouvernementele organisaties betrokken (bijvoorbeeld ERIO, ERRC, Wereldbank, Open Society Foundations, Raad van Europa). Ook organisaties uit het Romamiddenveld zijn vertegenwoordigd, de kernvisie van het *Decade* luidt immers: "*Nothing About Us Without Us*"¹⁸.

In december 2008 kwam er een nieuwe impuls vanuit het Europese beleidsniveau, ditmaal vanuit de Raad Algemene Zaken van de EU¹⁹, die een oproep lanceerde om "*een uitwisseling van goede praktijken en ervaringen tussen de EU-landen te organiseren en de samenwerking tussen alle partijen te bevorderen door middel van een geïntegreerd Europees platform*".²⁰ In april 2009 kwam dit 'Europees Platform voor de integratie van Roma' voor de eerste maal samen. Op deze vergadering werden *tien gemeenschappelijke basisbeginselen inzake integratie van de Roma* goedgekeurd, die naar voren geschoven worden als leidraad voor de lidstaten bij het opstellen van nationale beleidsplannen. Deze beginselen zijn hierbij niet bindend, maar werken richtinggevend.

De beginselen zijn gehecht aan de conclusies van de Raad van 8 juni 2009, en omvatten²¹:

1. Het voeren van een constructief, pragmatisch en niet-discriminerend beleid;
2. met een expliciete, maar niet exclusieve gerichtheid op Roma (hiermee bedoelt men dat de op Roma gerichte programma's en beleidsmaatregelen leden van andere groepen die met soortgelijke sociaaleconomische omstandigheden te maken hebben, niet mogen uitsluiten);

¹⁸ <http://www.romadecade.org/about> (geraadpleegd op 21/01/2013).

¹⁹ "Tijdens zijn zittingen over Algemene Zaken behandelt de Raad dossiers die betrekking hebben op meer dan één beleidsonderdeel van de Unie, zoals onderhandelingen over de uitbreiding van de EU, de voorbereiding van de meerjarige begrotingsvooruitzichten van de Unie of institutionele of bestuurlijke aangelegenheden. De Raad coördineert de voorbereiding en de follow-up van bijeenkomsten van de Europese Raad. Ook speelt hij een rol bij de coördinatie van de werkzaamheden op verscheidene beleidsterreinen van de overige formaties van de Raad en behandelt hij dossiers die hem door de Europese Raad zijn toevertrouwd." - <http://www.consilium.europa.eu/policies/council-configurations/general-affairs?lang=nl> (geraadpleegd op 21/01/2013).

²⁰ RAPID persbericht IP/09/635.

²¹ Voor details over deze 10 principes, zie ook:

http://www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Resources/Documents/2011_10_Common_Basic_Principles_Roma_Inclusion.pdf

3. vertrekkend vanuit een interculturele benadering;
4. met het reguliere als doel;
5. met aandacht voor het genderspect;
6. overdracht van op feiten gebaseerd beleid;
7. gebruik van beleidsondersteunende instrumenten (hiermee doelt men onder andere op de verschillende legale, financiële en coördinerende instrumenten op Europees niveau);
8. participatie van het lokale en het regionale bestuursniveau;
9. participatie van het maatschappelijke middenveld; en
10. actieve participatie van de Roma.

We merken op dat het Europese beleidsniveau het zwaartepunt voor een integratiebeleid voor Roma bij de verschillende nationale overheden legt. Met basisbeginsel 7 toont de EC wel dat zij de nationale overheden daarbij wil ondersteunen met behulp van EU-instrumenten en –maatregelen.

Net voor de tweede bijeenkomst van dit platform in 2010, benadrukt de EC in een mededeling het volgende:

"Sinds december 2007 heeft de EU zich in een reeks conclusies van de Raad aangesloten bij de beoordeling van de Commissie dat er reeds een krachtig EU-kader van wetgevende, financiële en beleidscoördinatie-instrumenten bestaat om de inclusie van de Roma te ondersteunen, maar dat meer kan worden gedaan om deze doeltreffender te laten functioneren²². De Raad heeft bevestigd dat de lidstaten en de Europese Unie gezamenlijk verantwoordelijk zijn om de uitdaging van de inclusie van de Roma aan te pakken, binnen het bereik van hun respectieve en aanvullende bevoegdheden, en heeft de inclusie van de Roma vast verankerd in de besluitvorming van de EU²³. Het huidige trio voorzitterschap heeft de sociale en economische integratie van de Roma als een van zijn prioriteiten aangemerkt²⁴." - COM(2010) 133 definitief, p3.

Door het thema hoog op de agenda te houden, door ook samenwerking en uitwisseling van expertise tussen lidstaten te stimuleren via het Europees Platform en voornamelijk door het ter beschikking stellen van budgetten binnen de structuurfondsen Europees Sociaal Fonds (ESF), het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) en het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (ELFPO), wil de EC de lidstaten

²² Overeenkomstig de mededeling "Non-discriminatie en gelijke kansen: een vernieuwd engagement", (COM(2008) 420 final).

²³ Europese Raden: documenten van de Raad 16616/1/07 en 11018/1/08 REV1; Raad Algemene zaken: document van de Raad 15976/1/08 REV 1, Raad Werkgelegenheid, sociale zaken, gezondheid en consumentenzaken: documenten van de Raad 9721/2/09 REV2 en 10394/09.

²⁴ Document van de Raad 16771/09.

aanmanen en ondersteunen om werk te maken van de "sociale en economische integratie van de Roma". De EC benadrukt wel dat een samenhangend beleid en een coherente planning noodzakelijk is: "(Dit, jw) vereist de betrokkenheid van alle belanghebbenden, politieke steun en de toewijzing van de nodige middelen vanuit de respectieve besluitvormingsniveaus." - COM(2010) 133 final, p10.

In april 2011 werd dan 'Een EU-kader voor de nationale strategieën voor integratie van de Roma tot 2020' uitgebracht (COM(2011) 173), dat elke lidstaat verplichtte een aantal doelstellingen voor de integratie van Roma vast te leggen tegen eind december 2011.²⁵ Dit document legt de nadruk op sociale en economische vooruitgang voor Roma via gerichte maatregelen in de domeinen (Lager) Onderwijs, Werk, Gezondheid en Wonen en Dienstverlening. Een Europees monitoringorgaan zal de nationale strategieën evalueren, en de EC zal jaarlijks een vooruitgangsrapport presenteren aan het Parlement en de Raad. Een eerste evaluatie van de ingediende nationale strategieën werd uitgebracht op 21 mei 2012.²⁶

Met deze maatregel dwong de EC alle lidstaten van de EU om een beleidskader voor de integratie van Roma uit te werken, wat althans in theorie een belangrijke stap voorwaarts betekende. De EC bevestigde zo de uitbreiding van de aandacht voor het thema in MOE-landen (zoals geïllustreerd wordt door de lijst van deelnemende landen aan het *Roma Decade*) naar staten in West-Europa. Daar had het Roma-vraagstuk ondertussen ook heel wat aandacht gekregen, onder meer via de 'anti-Roma' maatregelen die in Italië en Frankrijk genomen werden. De EC verbreedde haar initiële rol als katalysator met een functie als controleorgaan en opzichter, o.a. voor de correcte en efficiënte aanwending van de Europese fondsen. Tegelijkertijd echter, legde ze het zwaartepunt van de verantwoordelijkheid voor het lot van de Roma bij de lidstaten.

De rol van de Europese beleidsmakers is dus dubbel: enerzijds spreekt men op het Europese beleidsniveau van een gedeelde verantwoordelijkheid, en maakt men van de sociale en economische integratie van Roma een belangrijk actiepunt met bijhorende financiële ondersteuning en het organiseren van kennisopbouw en -uitwisseling. Maar anderzijds beperkt men de eigen rol tot het initiëren van beleidsontwikkeling in de lidstaten op basis van vrijblijvende richtlijnen, zonder stok-

²⁵ Raadpleegbaar in het Nederlands via <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:258:0006:0009:NL:PDF> of in het Engels via http://ec.europa.eu/justice/policies/discrimination/docs/com_2011_173_en.pdf

²⁶ Deze evaluaties zijn raadpleegbaar via: http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/com2012_226_en.pdf
De samenvatting van de evaluaties per lidstaat zijn terug te vinden via:
http://ec.europa.eu/justice/newsroom/discrimination/news/120523_en.htm
De samenvatting voor België is raadpleegbaar via:
http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/country_factsheets_2012/belgium_en.pdf

achter-de-deur om ook beleid te kunnen afdwingen; en tot het monitoren en evalueren van acties die in de lidstaten ontwikkeld worden. Door zich te beroepen op het subsidiariteitsbeginsel, dat stelt dat wetgeving en de uitvoering daarvan zo dicht mogelijk bij de burger moet plaatsvinden (o.a. om efficiënt te kunnen inspelen op lokale omstandigheden), schuiven Europese beleidsmakers een groot deel van de hete aardappel door naar de lidstaten. We willen hierbij wijzen op het mogelijk spanningsveld dat hier zit: onderwijs, tewerkstelling, gezondheid en huisvesting zijn immers nationale of regionale bevoegdheden, waarover de EC geen rechtstreekse bevoegdheden kan uitoefenen. Dat Roma in de tot de EU toetredende MOE-landen al decennia lang gemarginaliseerd worden door diezelfde overheden die ze nu terug in de samenleving moet integreren, lijkt niet vanzelfsprekend. In sommige West-Europese landen klinkt ondertussen een eurosceptisch discours, waarvan onder andere de grote groepen instromers uit de MOE-landen (Roma, maar ook niet-Roma) het slachtoffer lijken te worden, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de politieke reacties in landen als Italië, Frankrijk of Nederland – waar de oprichting voor een 'meldpunt MOE' in 2012 voor controverse zorgde. Meestal wordt de extra belasting die deze nieuwkomers (zeker in tijden van economische crisis) op het sociale zekerheidsstelsel zetten aangehaald als reden om hun aanwezigheid te problematiseren.

In de volgende paragraaf bekijken we aan de hand van de nationale strategie voor de Integratie van de Roma hoe de Federale Overheid in België omgaat met deze complexe thematiek.

1.3. De Belgische Strategie voor de Integratie van de Roma

De Federale Overheid legde in februari 2012 de Belgische Strategie voor de Integratie van de Roma voor aan de EC. In de Algemene Visie van dit plan stelt de Federale Overheid dat ze:

"doortastend (wil, jw) optreden om de socio-economische integratie van de Romagemeenschappen die op Belgisch grondgebied verblijven te verbeteren, dit in het kader van een nauwe dialoog met de Roma." – p3.

In dezelfde paragraaf positioneert ze zich echter meteen ten opzichte van de hogere, Europese Overheid en tegenover de lagere beleidsniveaus; alsook tegenover de regeringen van de landen van herkomst van de Roma:

"De integratie van de Roma vereist een gemeenschappelijke inspanning van de verschillende beleidsniveau en -domeinen, over de beleidsdomeinen heen, van de autochtone bevolking en van de Roma zelf. (...) De Belgische overheden willen erop wijzen dat in de eerste plaats de landen van oorsprong, binnen en buiten de unie, de rechten van de Roma-

bevolkingsgroep moeten respecteren, en de Europese en internationale verdragen hieromtrent naleven.” - p3.

Met het oog op de situatie van de naar schatting 30.000 Roma in België (cijfers: COM(2011) 173), schaaft de Federale Overheid zich achter de vier prioritaire thema's die in het Europees kader voor de nationale strategieën werden vooropgesteld, namelijk het bestrijden van discriminatie binnen de domeinen van de arbeidsmarkt, het onderwijs, de woningmarkt en de gezondheidszorg. De nationale strategie weeft haar plan rond tien doelstellingen die de integratie en participatie van Roma in/aan de samenleving mogelijk moeten maken. De Federale Overheid wil deze doelstellingen verwezenlijken via gecoördineerde en geïntegreerde acties doorheen verschillende beleidsdomeinen en beleidsniveaus, en gestoeld op kwaliteitsvolle data (onderzoek).

Deze tien doelstellingen zoals beschreven in de nationale strategie zijn:

1. De participatie en empowerment van Roma in de samenleving verhogen;
2. toegang tot onderwijs garanderen voor elke jongere uit de Romagemeenschappen;
3. toegang tot werk garanderen en het verschil inzake werkgelegenheid tussen Roma en de rest van de bevolking wegwerken;
4. toegang tot gezondheidszorg garanderen en faciliteren;
5. toegang tot huisvesting en essentiële diensten optimaliseren;
6. de instroom van Romamigranten uit MOE-landen beheersen;
7. toegang tot maatschappelijke integratie;
8. beleidscoördinatie tussen de verschillende bevoegde overheden en beleidsniveaus verzekeren om tot een optimaal beleid te komen;
9. discriminatie tegengaan;
10. dataverzameling stimuleren in functie van een effectief beleid ten aanzien van Roma.

De Federale Regering ontwikkelt dus, net zoals de EC, een 'kaderplan' waarbinnen de lagere niveaus – hier de Gewesten en Gemeenschappen – een beleid kunnen uittekenen volgens richtinggevende maar vrijblijvende doelstellingen, en daarbij eigen ('lokale') accenten kunnen leggen. De enige uitzondering is de zesde doelstelling van de nationale strategie, namelijk "de instroom van Romamigranten uit MOE-landen beheersen", waarvoor de Federale Overheid eigen beleidsacties kan ondernemen binnen een bevoegdheid die wel in de federale portefeuille zit: Asiel en Migratie. In de lijn met de aanpak van migratie op Europees niveau, wordt beslist om de EU-richtlijn met betrekking

tot de toegang tot maatschappelijke dienstverlening toe te passen, waardoor EU-burgers tijdens de eerste 3 maanden van hun verblijf geen recht hebben op maatschappelijke dienstverlening.²⁷ Men hoopt om zo de druk op het sociale vangnet te verminderen en potentiële instromers die er gebruik van willen maken te ontmoedigen om naar België te komen.²⁸ We merken dus op dat de Federale Overheid een strategie die gericht is op integratie ook koppelt aan een beperking van (im)migratie.

De specifieke Belgische staatsstructuur, waarbij bijvoorbeeld het integratie-, onderwijs- en arbeidsmarktbeleid niet op het federale niveau aangestuurd worden, zorgt er zoals gezegd voor dat de Federale Overheid haar eigen rol verder beperkt tot het coördineren van de nationale strategie en tot het oprichten en ondersteunen van overlegorganen waarbinnen kennis over en/of met Roma ontwikkeld en gedeeld wordt:

"De huidige nationale strategie is een kaderplan waarin de uitdagingen voor en de doelstellingen van België voor de integratie van de Roma vastgelegd worden en waarin elke overheid – de federale, de gewesten en de gemeenschappen – vrij maatregelen ontwikkelt naargelang haar bevoegdheden." – p19.

De Federale Overheid vult haar coördinerende taak in via de oprichting van een Werkgroep (WG) Roma in het kader van de interministeriële conferentie "Integratie in de maatschappij" van 21 maart 2011. De WG verzamelt leden van de verschillende overheden in België, en leden van de Federatie van Belgische Steden en Gemeenten (FBSG) en van middenveldorganisaties die werken met Roma. Ook Romavertegenwoordigers en externe experts zijn lid. De WG moet minimaal twee maal per jaar samenkomen, met het oog op monitoring en bijsturing van de uitvoering van de maatregelen en het bewaken van de harmonie tussen de bestuursniveaus.

Op vraag van de Federale Overheid, en met begeleiding van de ngo ERIO (European Roma Information Office) werd in 2012 ook de *Belgische Raad van Roma, Sinti en Woonwagenbewoners* opgericht die erkend wordt door, en representatief zou moeten zijn voor de Roma- en Sintigemeenschappen en de woonwagenbewoners in België. Deze raad

²⁷ Art. 12 van de wet van 19 januari 2012 tot wijziging van de wetgeving met betrekking tot de opvang van asielzoekers " Art. 57quinquies. "In afwijking van de bepalingen van deze wet is de maatschappelijke dienstverlening door het centrum niet verschuldigd aan onderdanen van lidstaten van de Europese Unie en hun familieleden gedurende de eerste drie maanden van het verblijf of, in voorkomend geval de langere periode bedoeld in artikel 40 §4, eerste lid, 1° van de wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen, noch is het verplicht om voor de verwerving van het duurzame verblijfsrecht steun voor levensonderhoud toe te kennen." Dit artikel is in werking getreden op 27 februari 2012.

²⁸ Hoewel dit niet specifiek als maatregel binnen de nationale strategie past, willen we toch vermelden dat de Federale Regering, bij monde van de Minister van Werk, in dezelfde periode de transitiemaatregel betreffende de beperkingen op het vrije verkeer van werknemers en de vrije toegang tot de Belgische arbeidsmarkt voor onderdanen van Bulgarije en Roemenië met twee jaar verlengde, tot 31/12/2013. De MOE-landen die in 2004 tot de EU toetraden, kenden een soortgelijke overgangsmaatregel, die afliep op 1 mei 2009.

moet de participatie van Roma, Sinti en Woonwagenbewoners aan het Belgisch beleid garanderen, en moet beleidsadvies leveren om de participatie en integratie van Roma en Woonwagenbewoners te verzekeren. Op basis van de gesprekken die we hadden met vertegenwoordigers uit het middenveld en/of leden van de Raad voor Roma en Woonwagenbewoners, blijkt dat de verwachtingen voor de werking van de Raad gemengd zijn. Eerst en vooral geven belanghebbenden aan dat ze dit momentum niet willen missen, en de kans om de situatie voor Roma en andere groepen in de samenleving te verbeteren met beide handen willen grijpen. Maar er blijven wel enkele praktische (maar belangrijke) problemen en structurele vragen over. Zo was er in de periode net na de oprichting nog onzekerheid over het profiel en statuut dat de organisatie ging aannemen, en was er geen budget vrijgemaakt om een vlotte opstart en goede werking van de Raad te garanderen. Sommige betrokkenen uitten ook hun bedenkingen bij de kunstmatige samenstelling van de Raad, waarbij van de verschillende groepen Roma, Sinti en Woonwagenbewoners gevraagd wordt met één stem te spreken. Het is echter nog te vroeg om een evaluatie van het functioneren van deze raad te maken.

De drie grootste concrete stappen van de Belgische Nationale Strategie voor de Integratie van de Roma zijn dus ten eerste de verandering aan de wetgeving waardoor ook instromende EU-burgers in de eerste drie maanden van hun aanwezigheid geen recht hebben op maatschappelijke dienstverlening (bv. leefloon). Ten tweede is er de oprichting van een WG Roma als coördinerend orgaan waarbinnen ook expertiseuitwisseling en –deling kan plaatsvinden en het opstarten van de Belgische Raad voor Roma, Sinti en Woonwagenbewoners die de participatie van deze groepen aan het Federale beleid moet faciliteren. Verder wordt de nationale strategie ingevuld als een collage van de initiatieven die in Vlaanderen, Wallonië en het Duitstalige landsgedeelte uitgewerkt werden.

In wat volgt bekijken we dan ook specifiek hoe de Vlaamse Overheid in het Vlaams Actieplan (MOE)Roma aan de slag wil om de integratie van Roma te verbeteren.

1.4. Het Vlaams Actieplan MOE(Roma)

De Vlaamse overheid presenteerde in november 2011, nog voor de nationale strategie werd neergelegd, het *Vlaams actieplan MOE(Roma)-migranten 2012*, waarbij voor een doelgroepenbenadering binnen het bredere algemene Vlaamse inburgerings – en integratiebeleid gekozen werd. De inzet van het actieplan is "om de nieuwe instroom van

MOE-migranten, waaronder Roma, via een inclusieve aanpak in goede banen te leiden.” – p2. De Vlaamse Overheid zet hierbij enerzijds sterk in op het direct ondersteunen van lokale overheden en betrokken diensten om de integratie van de aanwezige MOE(Roma) te faciliteren en wil anderzijds op Europees niveau het debat aangaan met de overheden van de herkomstlanden om daar de push-factoren voor migratie weg te nemen en een verdere toename van de instroom in Vlaanderen tegen te gaan.

Maar ondertussen moet men dus ook aan de slag om de situatie van de Roma die de weg naar Vlaanderen gevonden hebben te verbeteren. De sleutel ligt volgens de Vlaamse Overheid in een sterke onderlinge afstemming van het lokaal, Vlaams, federaal en Europees beleid, waarbij het zwaartepunt zeer sterk op lokale initiatieven gelegd wordt:

"Het lokale niveau wordt het eerst en het meest geconfronteerd met de MOE- en Romaproblematiek. Voor het detecteren en beheersen van samenlevingsproblemen zijn lokale besturen het best geplaatst. Een beleid t.a.v. MOE-migranten moet dan ook in de eerste plaats worden gevoerd op het lokale niveau. Gezien de complexiteit van het probleem wenst de Vlaamse overheid met haar MOE(Roma)-beleid de lokale besturen met een MOE(Roma)-problematiek waar nodig te ondersteunen.” – p9.

Zoals uit de term MOE(Roma) blijkt, is de positie van Roma in het plan dubbel. Terwijl er duidelijk erkend wordt dat de Roma een specifieke groep binnen de MOE-migranten zijn, die hier in tegenstelling tot de niet-Roma MOE-migranten vaak in precare omstandigheden leven en eerder omwille van humanitaire dan om economische redenen hun herkomstregio verlaten, wordt er geen aparte specifieke set van maatregelen uitgewerkt. Wie tussen de lijnen door leest, kan wel een spanning opmerken die lijkt aan te geven dat de Vlaamse Overheid worstelde met haar principe van inclusieve actie enerzijds en met de specifieke situatie van Roma en het al dan niet specifieke beleid dat daaruit zou kunnen volgen anderzijds.²⁹ Er wordt echter vastgehouden aan het tweede van de tien basisbeginselen van het Europese Romaplatform dat stelt dat men vanuit een expliciete, maar niet exclusieve gerichtheid op Roma beleid moet voeren. In het actieplan probeert men dit op te vangen door Romaspecifieke acties in te kapselen in acties voor alle instromers uit MOE-landen, en deze bredere doelgroep te benoemen met de term MOE(Roma). Zo wordt de Romamathematiek doorheen het hele actieplan nauw verbonden met een situatie van armoede die veel explicieter is dan bij andere niet-Roma MOE-migranten. Wanneer het gaat over de aanpak van armoede wordt voor de term MOE(Roma) gekozen:

²⁹ Of een specifiek beleid voor Roma al dan niet wenselijk is, willen we hier in het midden laten. Zie over dit thema het doctoraal onderzoek van Elias Hemelsoet, UGent – momenteel in de eindfase.

"Zeker op lokaal niveau heeft het MOE(Roma)-beleid nauwe link met het lokaal armoedebeleid, ingebed in het lokaal sociaal beleid. Lokale besturen vervullen immers ook een cruciale rol in de aanpak van een inclusief en integraal armoedebeleid. Ze kunnen ter zake de regierol opnemen van alle acties ter bestrijding van armoede op hun grondgebied op de verschillende beleidsdomeinen (tewerkstelling, scholing, huisvesting, gezondheid, gezinsbeleid, vrijetijdsaanbod,...) (...)." – p10.

Dit betekent echter niet dat het Vlaams Actieplan MOE(Roma) als een plan gelezen mag worden dat enkel gericht is op Roma, maar we willen er wel op wijzen dat de thematiek van de Roma en die van de niet-Roma MOE-migranten mogelijk meer van elkaar verschillen dan de term MOE(Roma) doet uitschijnen.

Het Vlaams actieplan is opgebouwd rondom drie strategische doelstellingen: Het realiseren van evenredige participatie, het versterken van de sociale samenhang en het uitbouwen van een onderbouwd, gecoördineerd en inclusief integratiebeleid.

Deze doelstellingen worden gelinkt aan negen prioritaire actiedomeinen:

1. Begeleiding in functie van inburgering;
2. Werk;
3. Psycho-sociale begeleiding;
4. Huisvesting;
5. Onderwijs;
6. Correcte beeldvorming en anti-discriminatie;
7. Participatie;
8. Ondersteunen van het samenleven;
9. Vorming, expertise en onderzoek.

Het actieplan bundelt bestaande maatregelen van verschillende betrokken Vlaamse beleidsdomeinen, en omvat 42 concrete acties die terug te brengen zijn tot het afstemmen van bestuur (horizontaal in de Vlaamse Overheid, maar ook verticaal via ketenaanpak), acties die gericht zijn op de begeleiding van de doelgroep naar inburgering, werk, huisvesting, onderwijs... en acties die inzetten op de brede samenleving (correcte beeldvorming en anti-discriminatie, participatie van MOE(Roma) aan de samenleving, vorming van en ondersteuning van Romasleutelfiguren en expertiseopbouw).

Een Vlaamse 'Werkgroep MOE' heeft als opdracht om de goede uitwerking van het MOE(Roma)-beleid te coördineren en wordt verwacht om driemaandelijks samen te

komen. Daarnaast werd een centraal aanspreekpunt, voor alle MOE(Roma)-gerelateerde vragen geïnstalleerd binnen het Kruispunt Migratie-Integratie, de zogenaamde 'helpdesk MOE-Roma'. Het Minderhedenforum werd gevraagd om specifieke aandacht voor deze doelgroep te hebben, en om een Roma-netwerk van organisaties, experts en sleutelfiguren uit te bouwen.

Het vernieuwende element in het Vlaamse actieplan is de beslissing om buurtstewards aan te werven die zich specifiek op MOE(Roma) en hun omgeving moeten concentreren "in centrumsteden waar de concentratie van Roma-populatie hoog is", met name Gent, Sint-Niklaas, Antwerpen en Brussel. Deze stewards zouden waar nodig moeten optreden als bemiddelaar tussen stad (stadsdiensten, inwoners...) en Romafamilies maar werken in de regel preventief. Ze kunnen dit doen door in dialoog te gaan met de nieuwe en oude bewoners en in afstemming met de reeds bestaande sociale initiatieven en de reguliere stads- en politiediensten. Hoe de taken van deze buurtstewards concreet worden opgevat, en welke profielen worden aangetrokken om deze functies in te vullen, kan door de lokale besturen en afhankelijk van de lokale (beleids)prioriteiten worden bepaald. Zo zou bijvoorbeeld de standaard diplomavereiste voor een job bij een lokale overheid een grote drempel kunnen zijn voor Roma die zich willen kandidaat stellen. Indien men dit beoogt, kan ervoor gekozen worden om te selecteren op basis van competenties. Om te vermijden dat deze mensen als instrument van een repressieve aanpak gezien zouden worden, wat hun positie als bemiddelaar in gevaar kan brengen, kan er bijvoorbeeld ook voor gekozen worden om de 'buurtstewards' niet alleen in te zetten als bemiddelaar in geval van problemen – maar bijvoorbeeld ook als brugfiguur bij de realisatie van socio-artistische of andere projecten met romafamilies.

De rol van de Vlaamse Overheid is dus het coördineren en afstemmen van de verschillende initiatieven en mogelijkheden die bestaan op verschillende beleidsniveaus en doorheen de eigen bevoegdheden, en het ondersteunen van de lokale besturen. Daartoe richt men de Vlaamse Overheid een (Vlaamse) WG MOE op, installeert men een helpdesk MOE-Roma en maakt men geld vrij voor de aanwerving van buurtstewards en voor het uitvoeren van wetenschappelijk onderzoek. De andere initiatieven in het actieplan zijn grotendeels bestaande maatregelen, die uit verschillende andere beleidsdomeinen op alle niveaus verzameld en toegepast worden op MOE(Roma) in Vlaanderen.

In wat volgt bekijken we hoe de lokale besturen van de steden die centraal staan in dit onderzoek, namelijk Gent en Sint-Niklaas, omgaan met de aanwezigheid van Roma op hun grondgebied.

1.5. Het beleidskader van de stad Gent

Op de Gentse gemeenteraad van 22 november 2010 werd de beleidsnota *"Intra-Europese migratie en de Stad Gent – Impact, visie en beleid"* voorgesteld. Deze nota, die door het volledige toenmalige college van burgemeester en schepenen gedragen werd, tekent het kader uit waarbinnen Gentse beleidsmakers de gevolgen van Intra-Europese Migratie (IEM) voor de stad wil aanpakken.

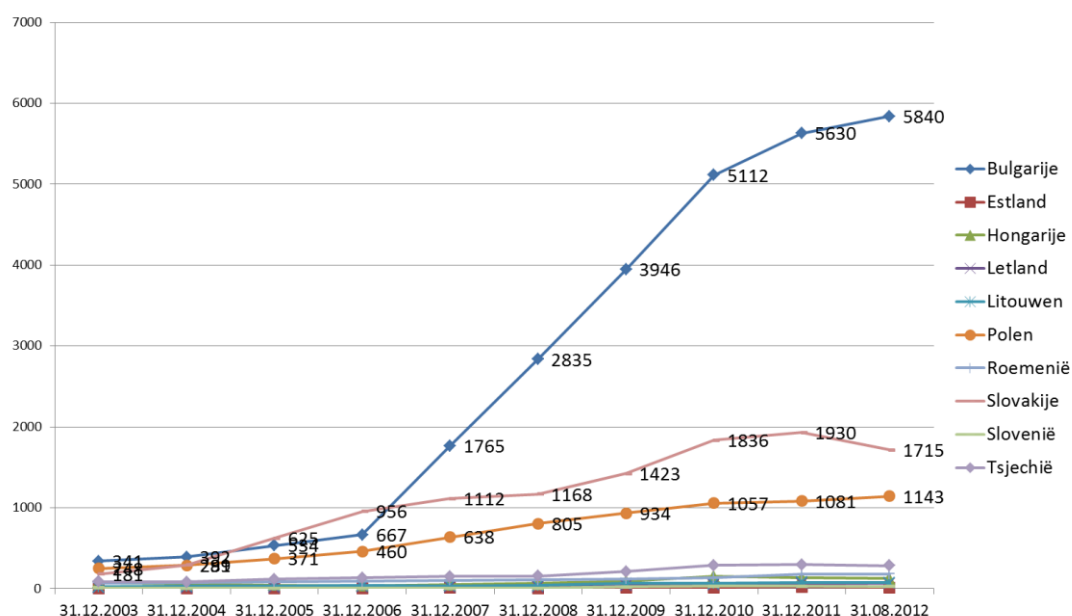
Net zoals de Vlaamse Overheid, wil ook de stad Gent inclusief werken vanuit de Europese richtlijn van de 'uitdrukkelijke maar niet-exclusieve gerichtheid' op Roma. Hoewel duidelijk wordt gesteld dat de EU-burgers en de Roma een aparte analyse en probleemomschrijving vergen, kiest Gent dus evenmin voor een categoriaal beleid ten aanzien van nieuwe EU-burgers of Roma. In de Gentse context wordt niet gesproken van MOE-landers, maar van Intra-Europese Migranten of IEM-ers. De keuze voor deze benaming heeft wellicht te maken met het profiel van de instromers in Gent, die grotendeels afkomstig zijn uit de EU10-landen en veel minder vanuit de andere MOE-landen. Daardoor is de doelgroep van het Gentse beleid smaller dan de doelgroep van het Vlaamse beleid, die binnen de MOE-landen ook de EU-toetredingslanden rekent en enkele landen van buiten de EU, namelijk Moldavië, Oekraïne, Rusland en Wit-Rusland.

In de beleidsnota van de stad Gent wordt gewezen op het potentieel van de aanwezigheid van deze IEM-ers voor, bijvoorbeeld, het oplossen van een aantal knelpunten op de Vlaamse arbeidsmarkt. Tegelijkertijd wijst het stadsbestuur erop dat een verdere instroom een grote druk zet op het sociaal systeem en de sociale cohesie in de stad:

"Deze massale – en blijvende – inwijking levert een grote druk op het samenlevingsklimaat in bepaalde wijken en globaal ook voor de (sociale) voorzieningen van de stad. Het Stadsbestuur en het OCMW willen de nieuwkomers die zich willen inschakelen in onze samenleving ten volle ondersteunen in zo verre o.a. de huisvestingsmogelijkheden dit toelaten. Maar Stadsbestuur en het OCMW menen dat de draagkracht van de lokale gemeenschap op meerdere vlakken is bereikt of zelfs overschreden, meer bepaald op vlak van onderwijs, gezondheidszorg, huisvestingsmarkt, steunverleningen en sociale cohesie." – p1.

Iets verder klinkt het:

"Met deze beleidsvisie willen Stad en OCMW het signaal geven dat de stad Gent de push factoren erkent maar de pull factoren onder controle wil houden, uit respect voor de principes van de sociale zekerheid en uit respect voor de harmonieuze samenleving in de stad." – p2.

Figuur 1: Het aantal EU10-landers geregistreerd in Gent
Bron: Bevolkingsregister Stad Gent

Wanneer we de instroom vanuit EU10-landen naar Gent bekijken, wordt deze snelle en grote toename inderdaad zichtbaar. (Cijfers tot 31 augustus 2012)

Binnen deze groepen IEM-ers, zijn ook heel wat Roma aanwezig. Er bestaat echter geen specifieke (etnische) registratie van Roma in Gent, maar wel een registratie op basis van nationaliteit. Mensen zonder wettig verblijf, die zich niet aanmelden bij de dienst Burgerzaken, of uitgewezen en geschrapt zijn, maar toch nog in Gent verblijven, zijn niet opgenomen in deze tellingen.³⁰ Op basis van schattingen wordt het aandeel Roma binnen elke nationaliteitsgroep berekend. De Roma in Gent komen voornamelijk uit Bulgarije en Slowakije. Het aandeel Roma binnen elke nationaliteit wordt geschat op respectievelijk

³⁰ Het aantal nieuwe EU-ers in een irregulier verblijfsstatuut in Gent wordt geschat op ongeveer 1.600 en is gebaseerd op inschattingen van Straathoekwerk, Integratiedienst en particuliere organisaties.

50% en 90%. Een kanttekening hierbij is dat de Bulgaarse Roma zich in veel gevallen omschrijven als "Turks" (Vlaams Actieplan MOE(Roma), p44.).

Land van herkomst	Aanwezige IEM-migranten	Geschat percentage Roma	Geschat aantal Roma
Bulgarije	5840	50%	2920
Estland	13		
Hongarije	126		
Letland	66		
Litouwen	72		
Polen	1143		
Roemenië	180		
Slowakije	1715	90%	1544
Slovenië	26		
Tjechië	283	90%	255
TOTAAL	9464		4718

Tabel 1: Het geschat aantal Roma in Gent.

Bron: Integratiedienst Stad Gent

Met ongeveer 2% Roma in de populatie, is de concentratie van Roma in Gent hierdoor ongeveer 5,5 keer groter dan de gemiddelde concentratie in heel België en tien keer groter dan de gemiddelde concentratie in Vlaanderen. Binnen de groepen Slowaakse Roma in Gent is 30,7% van de 18-64 jarigen werkloos. 86% van deze groep is laag geschoold en vindt omwille van taalachterstand, een gebrek aan werkervaring en andere werkattitudes moeilijk aansluiting bij de arbeidsmarkt (cijfers: VDAB Gent).

De EC en de Federale en Vlaamse overheden konden de uitwerking van concrete initiatieven om in het veld aan de slag gaan met de thematiek van de MOE(Roma)-migratie telkens doorverwijzen naar de lagere beleidsniveaus. Stad Gent erkent dat een integratiebeleid het best op het lokale niveau wordt uitgewerkt, maar maakt de cirkel rond door beleidsmakers op het Europese niveau op hun verantwoordelijkheden te wijzen:

"De gevolgen van de niet-gecontroleerde of niet-begeleide intra-Europese migratiestromen – waaronder de situatie van de Roma – beschouwen Stad Gent en OCMW als een politieke verantwoordelijkheid van de Europese Unie. Steden als Gent kunnen onmogelijk alleen - of geïsoleerd - aansprakelijk worden gesteld voor de aanpak of oplossing van de gevolgen van dit fenomeen. Stad en OCMW willen en kunnen echter niet passief

wachten op een supranationale oplossing. In deze nota wordt daarom een beleidskader uitgetekend dat Stad, OCMW en hun diensten in staat moeten stellen om adequaat om te gaan met het fenomeen van intra-Europese migratie.” – p1.

Omdat stad Gent niet veel en eerder onrechtstreekse invloed heeft op de pushfactoren in de landen van herkomst, tekent ze een beleid uit dat vertrekt vanuit de pull-factoren van de stad. Ze richt dit beleid niet enkel naar Roma, maar *"naar alle nieuwe EU-burgers, vooral diegenen in preciaire leefomstandigheden."* – p3., maar onderschrijft wel de tien basisprincipes voor de integratie van de Roma die op EU-niveau werden uitgeschreven.

Concreet betekent dit dat de stad Gent een tweesporenbeleid uittekent, waarbij enerzijds ondersteuning geboden wordt via het integratie- en inburgeringsbeleid (bv. toeleiding naar werk, MO, NT2) en anderzijds repressief optreedt tegen allerlei vormen van (semi-) illegale praktijken binnen de "grijze zones" die op hun beurt het aanzuigefect kunnen versterken en waarin illegale arbeidscircuits, huisjesmelkerij, misbruik van vrouwen en andere vormen van criminaliteit gaan gedijen (p2). Dit tweesporenbeleid kan beschouwd worden als een gevolg van het spanningsveld dat gegenereerd wordt door de wrijving tussen verschillende beleidsniveaus:

"Lokale bestuurders zien zich geconfronteerd met moeilijk voorspelbare migratiegolven. Het is onduidelijk hoe die verlopen en welke impact ze op termijn zullen hebben. Een defensieve reflex is dan ook niet helemaal onbegrijpelijk. Gent kiest in die context resoluut voor een tweesporenbeleid, waar naast een ondersteunend – zeg maar sociale inclusie beogend – spoor ook een eerder repressieve, tweede spoor te onderscheiden valt dat gericht is op het inperken van nieuwe toestromen van migranten. Op dat vlak richten de ogen zich op Europa, dat vanuit een transnationaal perspectief over meer mogelijkheden beschikt om bredere migratiebewegingen op Europees niveau te beïnvloeden of te beheersen. Lokale steden en gemeenten, zoals Gent, kunnen dit hooguit door een ontradingsbeleid te voeren." (Hemelsoet 2011b).

Het stadsbestuur ontwikkelde haar beleid langs vier grote lijnen, binnen het kader van een sociaal inclusief en tegelijkertijd repressief beleid. Daarbinnen worden maatregelen genomen die specifiek voor IEM-ers uitgewerkt werden, en aanvullend zijn op het bestaande stadsbeleid. Deze lijnen zijn:

- De aanstelling van een Permanent Overleg Comité (POC), dat de coördinatie en intensifiëring van het beleid ten aanzien van IEM-ers moet aansturen. Het POC IEM heeft drie grote opdrachten:
 - Betere methodes van informatie-uitwisseling ontwikkelen tussen acties en beleid van stedelijke diensten en OCMW;

- op de horizontale as: een lokaal platform vormen van actoren die werken rond het thema (vrijwilligers, CAW, Kompas, onderwijs, werkwinkels, ...); en
 - op de verticale as: een scharnier vormen naar hogere beleidsniveaus ten behoeve van informatie-uitwisseling, regionale en internationale samenwerking én beleidsafstemming.
- Woon- en huisvestingsbeleid, waarbij nieuwkomers met een precaire woonsituatie verder begeleid en ondersteund worden. Discriminatie op de woonmarkt en huisjesmelkerij worden bestreden. Het kraken van huizen wordt proactief bestreden en, in het geval van onveilige of ongezonde omstandigheden, consequent beëindigd. Samenwerkingen met straathoekwerk, woonwinkels, Integratiedienst en particuliere organisaties worden in dit kader opgestart of verstevigd.
 - Verblijf, opleiding en werk, waarbij onder andere een centraal infopunt wordt opgezet voor intermediairs en hulpverleners. Daarnaast wordt de opvoedingsondersteunende werking van brugfiguren en romamediatoren verdergezet en zelfs uitgebreid. Via overleg en samenwerking met OCMW, Kompas, Huis van het Nederlands, interimkantoren, VDAB en de dienst Werk worden IEM-ers toegeleid naar inburgering, werk en onderwijs. In samenwerking met OCMW, DVZ, Arbeidsauditoriaat, Politie, Parket en de Bijzondere Jeugdzorg worden irreguliere circuits aangepakt en waar nodig worden kinderrechten gevrijwaard.
 - Bovenlokale actie, waarbij men hiaten in de wetgeving wil signaleren, wil sensibiliseren omtrent vrijwillige terugkeer, de druk op en landen van herkomst wil handhaven, gerichte informatiecampagnes in bepaalde steden of streken van herkomst wil voeren en samenwerkingsprojecten wil opzetten, bijvoorbeeld in het kader van het Roma Education Fund en het European Roma Information Organisation (ERIO). Een voorbeeld hiervan is het feit dat stad Gent in 2011 initiator was voor de oprichting van de Task Force Roma Inclusion en er ook voorzitter van geworden is. Deze Task Force is een tijdelijke WG binnen het EUROCITIES platform waarbinnen Europese Steden (in dit geval betreft het de steden Berlijn, München, Belfast, Newcastle, Brno, Boedapest, Grenoble, Nantes, Helsinki en Stockholm) zich verenigden met het doel om over bepaalde

onderwerpen, waaronder Roma, informatie uit te wisselen en te lobbyen bij de Europese Overheid.

Om kort op de bal te kunnen spelen in een migratie- en integratiecontext die onvoorspelbaar is en permanent evolueert, heeft stad Gent een beleidscoördinator Intra-Europese Migratie aangeworven. De uitvoering van het Gentse tweesporenbeleid wordt zo gekenmerkt door het organiseren en aansturen van permanent overleg, waarbinnen samenwerkingen tussen overheden, stadsdiensten, organisaties uit het maatschappelijk middenveld en uit de private sector opgezet worden. De organisatiestructuur die door het beleid werd uitgetekend laat ook toe dat die maatregelen permanent geëvalueerd en bijgestuurd kunnen worden.

1.6. Het beleidskader van de stad Sint-Niklaas

Op 21 maart 2011 werd in Sint-Niklaas een korte werknota, opgesteld door de integratiedienst van de stad, voorgelegd aan het college van Burgemeester en Schepenen. Deze nota 'Kosovaarse Roma: toestand in Sint-Niklaas (januari 2011)' schetst op tweeënhalve bladzijden het profiel van de aanwezige Roma op het grondgebied van Sint-Niklaas en behandelt de thema's 'Achterstand en kansarmoede' en 'Overlast'. De nota wordt afgesloten met een SWOT-analyse die richtinggevend kan zijn bij het maken van een aantal beleidskeuzes.

We leren dat er (op 1 januari 2011) 785 Roma van Kosovaarse afkomst in Sint-Niklaas leven.³¹ Dit is zo'n 1.08% van de totale bevolking van de stad. Deze Roma zijn geen EU-burgers, maar verkregen een verblijfsvergunning via asielprocedures of regularisatie. 44% van deze mensen heeft inmiddels de Belgische nationaliteit. 1 op 4 gezinnen heeft recht op Maatschappelijke integratie of equivalent leefloon. Het is mogelijk dat er ook EU-Roma (Polen, Hongarije, Roemenië, Bulgarije) in Sint-Niklaas zijn, maar daarvoor beschikt de stad niet over cijfers of schattingen.

Onderstaande tabellen uit de werknota toont ons de evolutie van de aanwezigheid van Roma in Sint-Niklaas. Er is een duidelijke groei van gezinnen (+18%) en van jongeren/kinderen (+7%). In 2010 werden 45 kinderen geboren in de Romagezinnen. De nota benadrukt dat *"het gemiddeld aantal personen per adres zorgwekkend te noemen is (7,5 personen), omdat in veel gevallen de woning onaangepast is."*

³¹ De herkomst van de cijfers wordt niet geduid in de nota.

ROMA IN SINT-NIKLAAS						
	1/01/2010		1/01/2011		EVOLUTIE	
GEZINNEN	aantal	%	aantal	%	aantal	%
adressen	101	-	104	-	3	3%
gezinnen	144	-	170	-	26	18%
gemiddeld aantal gezinnen per adres	1,4	-	1,6	-	0,2	15%

	1/01/2010		1/01/2011		EVOLUTIE	
PERSONEN	aantal	%	aantal	%	aantal	%
totaal	721	-	785	-	64	9%
ouder dan 18	344	48%	320	41%	-24	-7%
jonger dan 18	377	52%	465	59%	88	7%
gemiddeld aantal personen per adres	7,1	-	7,5	-	0,4	6%
gemiddeld aantal jonger dan 18 per adres	3,7	-	4,5	-	0,7	20%

	1/01/2010		1/01/2011		EVOLUTIE	
STATUUT	aantal	%	aantal	%	aantal	%
Belg	269	37%	349	44%	80	7%
erkende vluchteling	126	17%	103	13%	-23	-4%
geregulariseerd	216	30%	225	29%	9	-1%
asielprocedure	23	3%	40	5%	17	2%
mensen zonder papieren	87	12%	68	9%	-19	-3%

Tabel 2: Roma in Sint-Niklaas
Bron: Integratiedienst Sint-Niklaas

Naar aanleiding van dit onderzoek werkte Stijn De Reu van ODiCe, lid van de begeleidingscommissie, een korte nota uit over Roma in het Waasland.³² Hij beschrijft hierin onder meer hoe de Kosovaarse Roma in Sint-Niklaas terecht kwamen en dat zij er wellicht ook zullen blijven wonen:

"De eerste Kosovaarse Roma-families kwamen eind jaren '90, bij het uitbreken van de Kosovo-oorlog, aan in Sint-Niklaas en Temse. Zij werden door het spreidingsplan van de Dienst Vreemdelingenzaken aan Sint-Niklaas toegewezen. De familiale banden versterkten hun aanwezigheid in het Waasland. Algemeen kunnen de Kosovaarse Roma in het Waasland opgedeeld worden in 10 à 12 grote families. (...) Goedkopere woningen in de oude dorps- en stadswijken/straten waren bij aanvang aantrekkelijk voor de Roma-migranten. Vandaag wonen deze Roma meer verspreid over het grondgebied van Sint-Niklaas, Temse, Beveren en randgemeenten. Men verhuist over het algemeen relatief vaak door hun zoektocht naar kwaliteitsvoller wonen. Ongeveer één op drie van de families is ondertussen eigenaar van een woning. Hiernaast is er nog steeds een omvangrijke groep (van vooral grote families) die het moeilijk heeft een geschikte woning te vinden op de huurmarkt. (...) Ongeveer 90% van deze Roma hebben ondertussen een wettig verblijfsstatuut gekregen. De helft van deze families heeft zelfs al de Belgische nationaliteit en wil hun toekomst bij voorkeur in het Waasland uitbouwen. Er wordt opgemerkt dat veel van deze families de laatste banden met het thuisland doorknippen (oa verkopen van hun eigendom in het thuisland) waardoor een terugkeer steeds minder realistisch lijkt. De Kosovaarse Roma hebben in Sint-Niklaas hun eigen Roma Cultureel Centrum (RCC) met ontmoetingsruimte en moskee (ongeveer 95% van de Roma in het Waasland zijn moslim). Bepaalde diensten en voorzieningen maken gebruik van deze locatie voor het uitvoeren van acties. Tot voor kort was ook de Romazelforganisatie Romano Dzuvdipé actief in het Waasland en daarbuiten."

Via dit Roma Cultureel Centrum vinden de stadsdiensten aanspreekpunten in de romagemeenschappen die het RCC bezoeken. De bereidwilligheid van deze sleutelfiguren om samen te werken is groot. Dit wordt als een sterktepunt naar voren gebracht in de SWOT-analyse van de Integratiedienst.

In het witboek van de stad Sint-Niklaas (beleidsperiode 2007 – 2012)³³ komt het woord 'Roma' echter niet één keer voor. Vanuit de idee van 'het nastreven van inclusiviteit' worden officieel geen specifieke beleidsacties opgezet ten aanzien van Roma, en worden

³² De situatie van de Kosovaarse Roma is in detail beschreven in het rapport 'Kosovaarse Roma in het Waasland, 10 jaar beleid met Roma in Temse en Sint-Niklaas', een uitgave van het Oost-Vlaams Diversiteitscentrum (Decoodt en De Reu 2009).

³³ Te raadplegen via <http://www.sint-niklaas.be/sites/default/files/Witboek%20definitief%202007-04-26.pdf>.

Roma bediend via de reguliere dienstverlening. Sint-Niklaas ontving wel middelen van de Vlaamse Overheid voor het aanwerven van buurtstewards (2VTE), maar dit is geen initiatief van de stad zelf. Deze aangetrokken personen zullen bovendien pas ten vroegste op 1 januari 2013 aan het werk gaan, waardoor ze binnen de beleidskaders van het nieuwe stadsbestuur moeten werken.

Organisaties en sleutelfiguren uit Sint-Niklaas duiden dat er in Sint-Niklaas echter wel gewerkt wordt met Roma, maar dan eerder vanuit de coulissen. Organisaties uit de stad getuigen dat "niets doen geen optie is". De noden lijken echter groot. De Integratiedienst wijst in haar werknota op de volgende knelpunten:

"onderwijs: geringe scholarisatie, taalachterstand, veel doorverwijzing naar het buitengewoon onderwijs, spijbelgedrag bij jongeren, vroegtijdige uitstroom van jongens en meisjes, oververtegenwoordiging in het deeltijds onderwijs.

huisvesting: gebrek aan betaalbare woningen, sociale huisvesting niet aangepast aan de grote gezinnen, wens tot samenleven in grote gezinsverbanden in niet-aangepaste huizen, noodaankoop van eigen woningen waarbij er geen middelen resten voor renovatie, afbetalingsproblemen. Huren is problematisch omdat eigenaars niet wensen te verhuren aan Roma, en omdat woningen met het vereiste aantal slaapkamers onbetaalbaar zijn.

gezondheid: ondervertegenwoordiging in het gebruik van welzijnsvoorzieningen, oververtegenwoordiging inzake medicijngebruik, vroegtijdige zwangerschappen. Van de 785 Roma zijn 408 patiënt bij wijkgezondheidscentrum de Vlier (op 1.400 patiënten). Er zijn veel diabetici op jonge leeftijd.

werk: ondervertegenwoordiging op de arbeidsmarkt, oververtegenwoordiging in sociale tewerkstellingsinitiatieven, geen doorstroom naar reguliere arbeidsmarkt. Bij de vrouwen is deze situatie nog schrijnender."

In de SWOT-analyse van de Integratiedienst vinden we als 'sterken' dat de stad wel vertegenwoordigd is in Romawerkgroepen op verschillende niveaus; en dat die werkgroepen verschillende thema's behandelen (bijvoorbeeld werk en onderwijs). Bovendien maakt men ook melding van een goed uitgebouwd welzijnsnetwerk in de stad, waardoor problemen multidisciplinair kunnen aangepakt worden.

Een goed voorbeeld van een dergelijk overleg, is het 'Forum Roma Waasland', dat door ODiCe voorgezeten wordt en halfjaarlijks bij elkaar komt. De eerste vergadering vond

plaats op 19 april 2012, de tweede op 18 oktober 2012. Dit platform heeft de volgende doelstellingen:³⁴

- *"Het Forum wil uitwisseling en afstemming tussen lokale en regionale actoren die werken met Roma in het Waasland stimuleren.*
- *Hiernaast wil het Forum het beleid adviseren.*
- *Op basis van de input van de Forumleden worden er tijdens het Forum een aantal knelpunten geselecteerd. ODiCe zoekt vervolgens naar mogelijke acties om in samenwerking met bepaalde Forumleden en externe partners deze knelpunten aan te pakken.*
- *Het Forum wil eveneens het beleid, de diensten en voorzieningen informeren via vormingsmomenten/uitwisselingsmomenten."*

In de SWOT-analyse lazen we onder het lemma 'zwakten' echter ook het volgende:

*"Het groot aantal werkgroepen dat de problematiek rond de Roma behandelt is tegelijk ook een zwak punt: door onduidelijkheid over de rollen op de verschillende beleidsniveaus worden knopen ook moeilijk doorgehakt (Europees, federaal, Vlaams, regionaal en lokaal niveau)." Het Forum Roma Waasland stelde een lijst op van maar liefst 24 organisaties uit het Waasland die rechtstreeks of onrechtstreeks werken met Roma.*³⁵

In het ontwerp van het Witboek voor de huidige beleidsperiode (2013 – 2018)³⁶, worden Roma in twee acties vermeld, telkens in verband met samenlevingsproblemen of buurtconflicten:

***"Actieplan 167. Samenlevingsproblemen detecteren, ze bespreekbaar maken, oplossingen formuleren en aan probleempreventie doen. Waar mensen samenleven, durven problemen ontstaan, niet in het minst waar mensen met een verschillende sociaal-culturele achtergrond samenleven. Deze problemen moeten zonder taboes bespreekbaar kunnen zijn. Waar nodig wordt gezocht naar oplossingen en waar mogelijk wordt gewerkt aan probleempreventie. Een doelgroep die bijzondere aandacht vraagt, is de Romabevolking. Het project rond Roma-stewards is net van start gegaan en moet verder uitgebouwd worden."* – p75**

³⁴ Opgetekend in het verslag van de eerste vergadering.

³⁵ Deze lijst is raadpleegbaar via

http://www.odice.be/userfiles/file/ODiCe/Beleidsadvies/Contactenlijst_Forum_Roma_Waasland_nov12.pdf.

³⁶ Raadpleegbaar via

http://www.sint-niklaas.be/sites/default/files/Witboek%202013-2018%20ontwerpversie%2011-01-2013_0.pdf.

"Actieplan 177. De sociale cohesie bevorderen. Om de sociale cohesie te bevorderen kunnen de volgende initiatieven genomen worden:

- De buurtwerkers ontwikkelen mee wijkprojecten/formats die in verschillende wijken kunnen toegepast worden.
- Intensievere buurtwerking in aandachtsbuurten moet geëvalueerd worden en bijgestuurd waar nodig. Zo moeten buurtwerkers flexibel ingezet worden in kansarme buurten, afgebakend in tijd en ruimte. De bedoeling hierbij is dat duurzame projecten opgezet worden, die blijvend effect hebben, ook als de buurtwerkers er vertrokken zijn.
- De stad stimuleert uitwisseling en ontmoeting tussen inwoners.
- De stad ontwikkelt een visie en procedure voor de oplossing van bureen- of buurtconflicten en bepaalt wie daarin welke rol heeft (bv. jeugdwerkers, buurtwerkers, Romastewards en wijkinspecteurs). Als blijkt dat de reguliere eerstelijnsmedewerkers bepaalde conflicten niet afdoende kunnen oplossen, moet nagegaan worden of het nuttig is om een buurtbemiddelaar aan te stellen." – p80

Het lijkt dus dat er, anders dan in Gent, slechts geringe beleidsaandacht is voor Roma als doelgroep. Desondanks worden toch veel initiatieven genomen, hoofdzakelijk vanuit het middenveld. We registreerden dat de Integratiedienst een bestaande nood aan coördinatie en een overkoepelende visie uit. Ondanks de signalen dat vele Roma in Sint-Niklaas woonachtig zullen blijven, ontbreekt het op dit moment aan projecten en trajecten op lange termijn, die de situatie van deze mensen kunnen verbeteren. Hier liggen dus nog open kansen voor beleidsmakers.

In de volgende paragraaf willen we een overzicht geven van de knelpunten en aanbevelingen die gesignaleerd worden door personeelsleden van organisaties uit het maatschappelijke middenveld. Zoals reeds aangehaald in de doelstellingen van dit onderzoek, hechten we veel waarde aan de aanbevelingen van deze veldwerkers, omdat zij dicht bij de doelgroep staan en er ook concreet mee aan de slag moeten binnen de structuren en mogelijkheden die door beleidsmakers uitgezet worden. We gaan er daarom van uit dat zij waardevolle inzichten en ervaringen kunnen toevoegen aan dit onderzoek.

1.7. Knelpunten en aanbevelingen uit het middenveld

Bij het literatuuronderzoek kwamen we verschillende publicaties op het spoor die knelpunten signaleren en aanbevelingen maken. We bestudeerden de werknota "Roma in Vlaanderen, knelpunten en aanbevelingen" die in 2010 werd opgesteld door het Vlaams

Minderhedencentrum (het huidige Kruispunt Migratie-Integratie) in samenwerking met Oost-Vlaams Diversiteitscentrum ODiCe, Regionaal integratiecentrum Brussel FOYER, Stedelijke integratiedienst Gent, Antwerps Minderhedencentrum de8, Inburgering Gent, Kom-Pas Gent, OCMW en gemeentebestuur Temse. De integratiediensten van Sint-Niklaas en Temse en ODiCe deden deze oefening nog eens informeel over in functie van dit onderzoek in december 2012, specifiek voor het Waasland. En ook het OCMW van Heusden-Zolder presenteerde in 2012 een rapport over de Roma waar zij mee te maken hebben (OCMW Heusden-Zolder 2012). Specifiek voor knelpunten met betrekking tot onderwijs vonden we de rapporten Scholarisatie van Roma in Brussel (Foyer 2006), het Motivatieplan Scholarisatie Roma (Vlaams Minderhedencentrum 2008), Romakinderen op de schoolbanken (Geurts, Naegels en Van den Daele 2009), "Met één achterste kan je niet op twee paarden zitten" (Geurts 2010), Scholing van Romakinderen in België, ouders aan het woord (Hasdeu 2009), Op weg naar een betere scholing van Roma in Gent (Savels en Hemmerijckx 2012). We verwijzen naar deze rapporten, maar herhalen het ruime overzicht van de gekende knelpunten niet opnieuw. We verwerken hier echter wel de inzichten die naar boven gehaald werden op het focusgroepsgesprek met de leden van de begeleidingscommissie van dit onderzoek. We nemen niet elk knelpunt of elke aanbeveling op in dit overzicht, maar concentreren ons op die zaken die als het meest prioritair naar voren geschoven werden. De citaten die we gebruiken ter illustratie werden allemaal opgetekend tijdens dat focusgroepsgesprek, en sluiten vaak aan bij knelpunten en aanbevelingen uit de geschreven bronnen.

We proberen in dit hoofdstuk dus zo goed als mogelijk de stem van de vertegenwoordigers van het maatschappelijke middenveld te vertolken, door hun standpunten op te lijsten en op sommige plaatsen met elkaar te integreren

1.7.1. Een onvoorspelbare instroom

Een van de knelpunten waar door vertegenwoordigers van organisaties uit het middenveld en lokale besturen het zwaarst op gehamerd wordt, is het aanhoudende en onvoorspelbare karakter van de migratie vanuit MOE-landen naar West-Europa. Beleidsmakers en organisaties in de Vlaamse steden en gemeenten die aan de slag gaan met Roma, spreken in termen van 'voortdurend te moeten dweilen terwijl de kraan nog open staat'. Om een verdere instroom te beperken, moet er daarom ook sterker gelobbyd worden bij de EC en bij de lidstaten om de situatie in de landen van herkomst aan te pakken en de nationale overheden van die landen tot actie aan te manen. De perceptie nu is echter dat de overheden op een hoger niveau (Vlaams en Federaal) niet

voldoende prioriteit geven aan het thema om het Europees aan te kaarten, terwijl de lokale overheden de problemen moeten opvangen:

"R1: We weten dat de push-factoren essentieel zijn he, en niet de pull-factoren. De pushfactoren in Oost-Europa, in de Balken zijn essentieel. Ja, zo het gevoel af en toe van het dweilen met de kraan nog open he, zolang er ginder niets verandert... en wat mij enorm stoort, als ge kijkt naar de enorme middelen die ter beschikking staan, hoe een mastodonten van organisaties er achter zitten op Europees vlak om dat te coachen allemaal... Dat loopt daar zo mis, dat loopt daar zo faliekant mis, wat ge daar ziet dat is onwaarschijnlijk gewoon. Ik vind dat heel goed dat Termont voortdurend de media haalt met dat signaal ook, omdat ik zo iets heb van 'Wij geraken daar blijkbaar niet, niemand luistert naar ons'. Er moet toch ergens iemand duidelijk dat signaal leggen: Europa moet druk zetten op die nationale regeringsleiders, of op de Europese instellingen die de budgetten beheren want daar loopt het faliekant mis. Ge kunt echt niet blijven miljoenen investeren in huisvesting voor Roma in Oost-Europa in compleet absurde omstandigheden. En dat daar niks van gezegd wordt, niks blijkbaar... Dat kan allemaal. (...) Er moet toch ergens in een beleid, een Vlaams of federaal beleid worden gezegd dat binnen Europa toe, hoe dat dat werkt weet ik niet, maar dat kan toch echt niet. Terwijl dat wij da hier maar blijven dweilen..."

R2: ja maar hoe vaak heb ik dat wel niet gezegd over de Slovakken in het noordstation bijvoorbeeld, het haalt elke keer de media opnieuw, elke keer doen wij aanbevelingen, ook in de MOE-werkgroep enzo. Maar wat wordt er gedaan naar diplomatieke actie om de Slowaakse overheid of Slowaakse diplomatiek op de hoogte te brengen van die problematiek. Dat is zelfs besproken in de federale MOE-groep, ik weet niet of dat in het federaal actieplan staat, dus dat bilateraal overleg, tenminste dat politiek overleg met land van herkomst, maar we hebben nooit een of andere actie gezien..."

Verderop in het gesprek bleek bovendien dat de mensen in het werkveld het water aan de lippen hebben staan omwille van de omvang en het multi-dimensionale karakter van de thematiek – en dat ze weinig hoop hebben voor verbetering in de toekomst. Men geeft aan dat het hoog tijd is om de juiste politieke keuzes te maken indien men echt werk wil maken van een betere toekomst voor Roma in Europa en België – want de grootste golf instromers moet nog toekomen:

"R1: Ik heb zo het gevoel dat de migratie verandert. De mensen die migreren zijn ook steeds anders, daar is een evolutie in. Vroeger waren de meesten welgestelden, die zich dat konden betalen. En daarna werden dat meer en meer mensen die op een andere manier aan geld geraakten, die geld begonnen te lenen, die heel zware leningen aangaan en dan onder de knoet werden gehouden door trafficanten. En daarna mensen met heel weinig middelen, die de laatste overschotjes blijven zoeken... En dat worden steeds moeilijkere en moeilijkere groepen... Maar er zijn er hoeveel nog in Oost-Europa? Volgens mij, echt waar, ik heb het gevoel: we staan echt nog altijd in het begin van de problematiek. En het is nu keuzes maken van willen wij dit de baas blijven houden? Of gaat het helemaal

zoals in Oost-Europa, dat het compleet helemaal ontspoord is. En dat ge daar eigenlijk... Ontsporen da betekent, nog nog nog meer destructie – want de publieke opinie krijgen we minder en minder mee. Dus, het beleid zal minder en minder kiezen voor inclusie. En dat zie je in Oost-Europa. Gaan wij die kant op? Of gaan wij nu meegaan met de tijd en rekening gaan houden met die flux en juiste keuzes maken zodat we het tenminste nog de baas blijven. Ik merk in (mijn eigen stad) bijvoorbeeld, (...) er zijn natuurlijk meer en meer Roma. We zijn klein begonnen, met twee mensen, en dan meer en meer en meer. En hoe meer mensen wij aannemen, merken wij dat we... de proportie werk is niet lineair met het aantal mensen. Dat stijgt nog meer. Dus het is een problematiek die veel dieper en complexer is dan dat het op het eerste zicht nog maar lijkt. Dus we moeten zorgen dat we de juiste keuzes maken om het nog aan te blijven kunnen in de toekomst. Als ge vraagt aan onze collega's "Hoe gaat het?" Iedereen is gewoon bijna uitgeput, van de complexiteit. En vooral de moeilijkheidsgraad van het werk omdat ge ziet het he, het is een hele diepgaande problematiek. (...) Maar ik zeg het , het moet ondersteund worden door een bewust beleid, zodat we het op terrein nog aan blijven kunnen./

R2: ja, je merkt toch dat de signalen niet afnemen, integendeel he. Dat je dan met... bij scholen merken we dat signalen blijven.... Ja, je zou denken he 'De Roma zijn hier al een tijdje, ge hebt generaties die naar school zijn geweest, analfabetisme neemt af.' Neen, analfabetisme neemt toe.../

Mod: door nieuwe instromers?

R2: Ja, de voortdurende instroom van steeds zwakkere groepen, die je dus krijgt he... Nog grotere problematiek he van analfabetisme bij de ouders. Een heel zwakke groep van ouders die ge maar binnenkrijgt. Dat blijft ontzettend groot. (...) En waar gaat dat naar toe he? Ik heb het gevoel dat onze bemiddelaars, die zijn voortdurend op de toppen van hun tenen aan het lopen he. (...) Uiteindelijk neemt ge maar een kleine fractie van de problematiek op omdat het zo enorm is, zo veel. En je zit dan nog steeds met water aan de lippen. Terwijl het beleid nu gaat denken van, ge hebt vier stewards, dus het is opgelost."

1.7.2. Hoe benaderen we de thematiek?

Een ander knelpunt heeft te maken met de moeilijke hanteerbaarheid van de term 'Roma' in de beleidsvorming en in het algemene discours, zoals bijvoorbeeld in de media. Zoals we eerder al aangaven, is de groep van mensen die als Roma benoemd wordt op verschillende vlakken zeer heterogeen. Bovendien zijn niet alle Roma in Vlaanderen hulpbehoevend, waardoor de omvang van de doelgroepen die in beleidsdocumenten als 'Roma' worden omschreven kleiner is dan het totaal aantal Roma. Bij de Roma die wel tot de doelgroep van het beleid behoren, is de thematiek zo meerlagig en complex dat er geen eenvormig verklaringsmodel of theorie (bijvoorbeeld het zogenaamde 'armoedeperspectief') gehanteerd kan worden om acties en initiatieven op te baseren.

"R: Het is een amalgaam van verschillende... Dus, je gaat ook geen enkele Romabemiddelaar van bij ons horen zeggen van 'het is enkel maar de armoede'. Helemaal niet, integendeel. Er zijn ook families die helemaal

niet arm zijn, die heel goed weten hoe ze hun boontjes moeten doppen. Maar die ge met geen stokken op school krijgt.

"R2: Ja, ik denk dat het probleem is bij dat armoedeperspectief, da komt heel hard naar voor van mensen die in aanverwante sectoren werken die dan zeggen van: 'Ja, maar dat Roma probleem is toch een probleem van kansarmoede?'. Ja, en dat moet je dus altijd nuanceren, altijd zeggen van: 'Ja, dat speelt zeker mee, maar...'. Ge hebt inderdaad dat amalgaam dat het zeer specifiek maakt, en dan moet je dus zeer hard oppassen met de invalshoek armoede te pakken, omdat de mensen dan heel rap gaan zeggen van 'ah ja, we kennen het wel'."

Dergelijke te beperkte definities van de doelgroepen en van de thematieken waarmee zij te maken krijgen, hebben gevolgen voor de perceptie van deze groepen in de beeldvorming en kunnen zo ook hun integratie beïnvloeden. Zie hierover ook Hemelsoet (2012, 2011b), waarin dieper wordt ingegaan op de impliciete creatie van een 'tegencultuur' en de gevolgen ervan voor het integratiebeleid en de sociale inclusie van Roma. De auteur betoogt er dat het 'verbijzonderen' van (subgroepen van) Roma onwenselijk is met het oog op hun sociale inclusie. Een gelijkaardig verhaal vinden we terug bij Ahkim et. al. (2013) over de heterogeniteit van de Roma en over het impliciete karakter van de beleidsdefinitie voor 'Roma'.

Dit wordt ook zichtbaar in de manier waarop verschillende overheden in dit land de doelgroep benoemen. In Sint-Niklaas bijvoorbeeld, wordt de aanwezigheid van Roma door lokale beleidsmakers opgevangen met een bestaand aanbod van diensten, zonder nieuwe acties te initiëren. Het beleidsplan vermeldt de aanwezigheid van Roma nauwelijks, vertrekkende vanuit de idee van een inclusief beleid. In het geval van Gent worden Roma niet expliciet genoemd, maar ingekapseld in een grotere groep van Intra-Europese Migranten (IEM) waarvoor wel nieuwe acties opgezet worden. De Vlaamse Overheid definieert de doelgroep ruimer, en richt zich op de migranten uit Midden-en Oost-Europese (MOE) landen. Hierdoor omsluit men dus bijvoorbeeld ook Kosovaarse Roma binnen de doelgroep van het Vlaamse beleid, wat in Gent niet het geval is. De ietwat ongemakkelijke houding van de Vlaamse beleidsmakers ten aanzien van Roma als specifieke groep in een inclusief beleid, wordt geïllustreerd door het gebruik van de eerder gekunstelde term MOE(Roma) als doelgroep van Vlaamse Actieplan. Op het federale niveau is er een 'nationale strategie voor de integratie van de Roma', die Roma wel expliciet noemt. Maar de oplevering van deze strategie was door de EC aan alle lidstaten opgelegd, en het document is hoofdzakelijk een kopie van de maatregelen die in de regio's genomen worden. De waarde van het 'benoemen' is onder deze omstandigheden dan ook met een korrel zout te nemen.

1.7.3. *Inclusief, specifiek, expliciet, categoriaal, exclusief en de angst om te benoemen.*

De discussie over de correcte definiëring van de doelgroepen van het beleid, en het (h)erkennen van de specificiteit en complexiteit van het thema en de expertise die als gevolg daarvan nodig is, is niet onbelangrijk en raakt aan de kern van de opzet van dit rapport. Het omlijnen van de doelgroepen heeft immers een grote impact op de manier waarop diensten en instellingen georganiseerd moeten worden, op de prioriteiten die zij stellen en op de mogelijkheden die zij hebben bij het ontwikkelen van acties en initiatieven om aan de noden van die doelgroepen tegemoet te komen. In het middenveld leeft het gevoel dat de term 'Roma' zoals die in het huidige beleidsdiscours gebruikt wordt, een te grote categorie van mensen omsluit:

"R: (Het beleid focust nu vooral) op een te grote categorie van mensen, denk ik. Ik denk dat er heel wat groepen zijn, of gemeenschappen zijn, die zeggen 'wij hebben dat categoriaal niet meer nodig, we houden ons liever met andere dingen bezig.' Ik denk dat dat we daar aandacht voor moeten hebben. Dus ik denk dat een beleid zich een beetje gaat moeten diversifiëren, een beetje meer moet kijken naar de verschillende noden. Maar ik denk ook dat het belangrijk is dat we de kleine groepen in het oog houden die de meeste problemen heeft of veroorzaken, de zwaarste problematieken. Maar ik vind wel dat we daar gericht naar moeten werken."

Door onderscheid te maken in de grote groep van Roma, en duidelijk te zijn over de diversiteit die binnen de groep bestaat, kan men het volgens de respondenten meer aanvaardbaar maken om specifieke acties te ontwikkelen voor die subgroepen die naar hun inschatting wel degelijk een specifieke aanpak vereisen. Hierdoor kan bovendien ook duidelijk erkend worden dat de problematiek bij die subgroepen een gevolg is van specifieke culturele, socio-economische en historische kenmerken die eigen zijn aan deze subgroepen binnen de Roma, zonder in een onwenselijk en veralgemenend discours te vervallen. Hieruit vloeit ook de erkenning van de complexiteit van de problematiek bij deze subgroepen, en van de specifieke expertise die als gevolg daarvan nodig is.

We merken dus een knelpunt op dat bovendien ook wijst op een aanwezige spanning tussen beleid en praktijk die tijdens het focusgroepsgesprek duidelijk naar voor kwam. Die spanning heeft te maken met de manier waarop gestreefd wordt naar het insluiten van Roma in de samenleving via bestaande acties, maatregelen, diensten en kanalen – het zogenaamde inclusief werken, waarbij de juiste tools en expertise om te denken over en te handelen met Roma in alle domeinen en diensten aanwezig zijn. Alle beleidsmakers van het Europese tot het lokale niveau geven aan dat dit inclusief werken met Roma een beleidsdoelstelling is. Hiertoe kunnen acties ontwikkeld worden die expliciet, maar niet

exclusief, op Roma gericht zijn. Vanuit het middenveld wordt dit inclusief werken als doelstelling op zich niet in twijfel getrokken. Maar veldwerkers zien de mogelijkheid om specifiek te kunnen werken bij bepaalde subgroepen als een noodzakelijk middel om die inclusiviteit te bereiken. Men wijst echter op de schijnbare aanwezigheid van een soort 'angst om te benoemen' bij de verschillende diensten en organisaties die met problemen geconfronteerd worden waarbij Roma betrokken zijn. Een nuancering van de term 'Roma' in het politiek en maatschappelijk discours waarbij de interne diversiteit meer zichtbaarheid krijgt, kan dit debat opnieuw de nodige zuurstof geven.

Een medewerker uit het middenveld getuigt over een discussie die hij/zij had met een personeelslid van VDAB:

"Het ging er over dat de VDAB zegt van: 'Wij bereiken ze niet. Wij bereiken de Roma niet. Dus we hebben in die zin geen probleem, omdat we ze gewoon niet binnenkrijgen.'. Waarbij er dan de discussie is ontstaan over: in hoeverre moeten we dan inderdaad als VDAB de keuze maken om ons specifiek tot die groep te gaan richten? Hoe dan ook he, het gaat er dan niet om wat ge gaat doen, het gaat om de eerste stap: Kunde het maken als VDAB, of kunde de keuze maken als VDAB, moogt ge de keuze maken als VDAB om te zeggen: 'wij gaan specifiek iets doen naar die groep toe'. (...) Dus heel de discussie heeft zich ontsponnen rond de vraag in eerste instantie kunde da maken, als dienst he. Waarbij da de conclusie toch wel heel hard was, dat die mensen die daar zaten van de VDAB, die zeiden van: 'we zouden dat toch wel heel graag willen, maar... we stuiten daar toch weer op grenzen van etnische registratie, mogen wij dat soort van zaken...? (...)

Mod: En is dat iets wat nu tekort is?

R2: Het beleid heeft daar schrik van, om doelgroepgericht te gaan werken en dat uit te spreken. Ik denk dat je dat moet zien als een soort van een evolutie. Het is noodzakelijk en je moet die evolutie van het categoriale naar het inclusieve, die moet je afleggen. (...) Bij sommige families moet je langer dat categoriale werk blijven doen dan bij anderen. Ik denk dat het een noodzaak is om toch tot het inclusieve te komen. Ik denk dat we daar dan moeten van overtuigd zijn. En dat VDAB gerust categoriaal werk mag leveren, omdat ze het moeten zien als een stappenplan, als een traject van het begin tot het einde en niet zozeer als een specifieke aanpak, een doelgerichte aanpak."

Iets verder klinkt het als volgt:

"R: Ik denk dat we heel sterk moeten pleiten om te durven een culturele aanpak te realiseren. Dat is juist een van de drempels, dat men niet durft en men heeft schrik voor stigma's. Terwijl, ge moet dat juist destigmatiseren - de zaken die wij efkes hebben aangebracht moeten geen stigma te zijn, maar ge moet het wel durven zeggen dat het cultureel gelinkt is. En dat hoeft op zich geen probleem te zijn, maar da maakt het mogelijk om die groep eruit te halen. Want das een van de discussies, (...), dat mensen zeggen: 'We verliezen soms heel veel tijd omdat we niet mogen benoemen dat iemand Roma is, en ze daardoor niet op een

specifiek traject mogen zetten. Omdat we eigenlijk niet mogen zien dat hij Roma is. En we verliezen daardoor tijd, en we zijn dan alweer een aantal jaar verder, en de problemen zij geëscaleerd. Dan mogen we eigenlijk zeggen, ja da was eigenlijk een beetje omdat het een Roma is en dan pas mogen ze hem op een specifiek traject zetten'. Alé ja, eigenlijk moeten we dat durven doen zonder dat daarom beladen is, ge neutraliseert da. Door da juist ... /

R2: Ma ik denk da het belangrijk is, we moeten het benoemen, we moeten voor Roma specifieke maatregelen treffen. Dan denk ik dat je, dat het belangrijk is om ook te werken met die voorbeeldfiguren van Roma die in de grotere restgroep zitten, die wel al hun weg hebben gevonden, die wel al geslaagd zijn en geïntegreerd zijn... Ik denk da je ook naar hulpverleners toe, af en toe ook eens moet tonen dat het soms niet enkel problematische gevallen zijn."

Dat een specifieke aanpak ook werkt in het veld, wordt door een deelnemer aan het focusgroeps gesprek als volgt geïllustreerd:

"R: Ge ziet dat gewoon, euh, reguliere instanties die met Roma zouden moeten werken, er niet slagen om te communiceren, er niet slagen om mensen te mobiliseren naar hun afspraak, er niet slagen om vooruit te gaan in hun dossier. En ze komen hier terecht. Wij zijn dan een dienst specifiek voor Roma, voilà, en met de hulp van een bemiddelaar, er wel in slagen om heel dit proces te deblokken, en communicatie op gang te brengen, om samenwerking op gang te brengen, en uiteindelijk resultaat te bekomen. Dan ziet ge dat plus met de bedoeling dat natuurlijk uiteindelijk onszelf overbodig te maken.

We willen niet jarenlang voor dezelfde familie en op dezelfde manier werken. Dus dan ziet ge da ergens die specifieke insteek hebt, nodig hebt om uiteindelijk die inclusie te garanderen. Hetzelfde met onderwijs. Uhm.. Als ge ziet dat scholen der niet uit geraken, ge hebt serieuze concentratiescholen in grote steden, met echt heel veel Roma. En voor hen is dat een enorme, maar ook een enorme last als er spijsbelproblematiek is. Leerkrachten weten niet om te gaan met die jongeren, uhm directie weet niet hoe da ze om moeten gaan met de families enzoverder. En heel erg ook een heel grote levensgrote vraag.

En ze komen ermee af naar u. Uhm, Ok, ge werkt een aantal jaren rond die inclusie, enfin, rond rond, uhm, je zorgt ervoor dat de jongeren minder afwezig zijn, sneller teruggeleid worden, ouders gemobiliseerd worden naar scholen, bemiddeld wordt enzoverder. Zodat uiteindelijk, want dat is dan het resultaat na een aantal jaren, we kunnen dat toetsen, wat het verschil is, dan ziet ge dat Roma, uhm, dat ouders zelf de stap nemen naar de school te komen zonder dat een bemiddelaar nodig is. Ik kan een voorbeeld geven, verschillende voorbeelden van scholen, waar dat we nu vijf jaar op werken. En momenteel is onze actie daar echt heel gereduceerd, omdat de ouders kennen de werking van de scholen. Uhm enfin het is niet altijd zwart-wit te stellen op die manier. Soms hebt ge nog altijd problematische gevallen, problematische families, maar dat is dikwijls niet gelinkt aan het feit da het Roma zijn, het zijn gewoon familiale problematiek die ge bij anderen ook vindt. En ook ernstige problematiek. Maar dan ziet ge dat ge die specifieke insteek nodig had, om uiteindelijk die inclusie te garanderen. Dat is dat kinderen naar reguliere scholen gaan."

1.7.4. *Het efficiënt valoriseren van de bestaande expertise vanuit een vernieuwde overlegstructuur*

Via het voorgaande citaat komen we bij een ander knelpunt terecht: er blijkt al heel wat expertise aanwezig te zijn bij bepaalde middenveldorganisaties, en er zijn al heel wat goede praktijken ontwikkeld. Hoewel een aantal organisaties reeds een weg gevonden heeft naar deze expertisecentra, blijkt uit de hulpvragen van lokale besturen en andere organisaties en reguliere diensten dat er nog steeds iets misloopt bij de verspreiding en/of toepassing van deze expertise en goede praktijken in het veld. Medewerkers uit het maatschappelijke middenveld bevestigen dit, zowel tijdens het focusgroepsgesprek als in de aanbevelingen die door VMC en ODICe gemaakt werden.

De oorzaak van de huidige roep om handvaten voor het werken met Roma wordt hier gelegd bij de multi-dimensionaliteit van de Romathematiek, die er voor zorgt dat verschillende diensten en organisaties met Roma te maken krijgen en ermee aan de slag moeten. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om welzijnswerkers, leerkrachten, politiediensten, personeel van OCMW, VDAB, Inburgeringsagentschappen enzovoort. Deze organisaties worden momenteel aangestuurd vanuit verschillende bevoegdheidsdomeinen (welzijn, onderwijs, integratie, werk, e.a.) en overheden op verschillende niveaus (van lokaal tot Europees). De combinatie en onderlinge verwevenheid van de vele facetten die eigen zijn aan de thematiek die deze eerder problematische subgroep Roma kenmerkt, zorgt er echter voor dat vele van de situaties die in het veld aangetroffen worden moeilijk in de huidige structuren en vanuit één dienst of organisatie aan te pakken zijn. Bovendien zijn Romagemeenschappen nieuwe doelgroepen, waarbinnen sommige mensen gekenmerkt worden door een specifieke culturele eigenheid en een historische achtergrond van (generatie)armoede en socio-economische uitsluiting. Dat maakt dat het werken met deze mensen vaak erg uitdagend is en moet gebeuren in onontgonnen terrein.

Vanuit het middenveld pleit men daarom sterk voor de verdere uitbouw van overlegstructuren op lokaal niveau waarbij geval per geval verschillende betrokken organisaties en diensten samengebracht kunnen worden. Dit moet gebeuren door een gemandateerde casemanager aan te stellen die een bepaald dossier in zijn totaliteit (dus integraal) benadert en voor de verschillende diensten kan spreken en handelen. Deze gemandateerde actor heeft op die manier de kans om verder expertise over het werken met de doelgroep op te bouwen, en is het enige aanspreekpunt voor de Roma die hij/zij begeleidt. De lokale ondersteuningspunten zijn er op die manier dus niet alleen om diensten en organisaties te ondersteunen, maar moeten ook een aanspreekpunt worden

waar Roma terecht kunnen met alle mogelijke vragen die ze zouden kunnen hebben. Door te werken met een vast aanspreekpunt per dossier (*case manager*), kan ook het nodige vertrouwen tussen de verschillende partijen groeien en wordt 'shopgedrag' tussen diensten uitgesloten en wordt vermeden dat diensten dossiers en verantwoordelijkheden naar elkaar doorsturen. Door samenwerking en onderlinge afstemming zal de efficiëntie van de hulpverlening verbeterd worden.

Op bovenlokaal niveau (Vlaams niveau) wordt voorgesteld om een overlegorgaan te ontwikkelen van waaruit de lokale ondersteuningspunten opgevolgd en gecoördineerd kunnen worden, en waarbinnen aan uitwisseling van expertise en visievorming gedaan kan worden. Dit platform kan ook signalen vanuit het veld voor leggen aan beleidsmakers, die er ook lid van uitmaken, om samen naar gedragen oplossingen te komen of de problemen aan te kaarten op het Federale en/of Europese niveau.

"R1: Ik vind, we mogen dat (Vlaamse Actieplan MOE(Roma), jw) eigenlijk niet helemaal negatief voorstellen. Maar eigenlijk met de mogelijkheden die er zijn, vanuit het werkveld en de capaciteit die er is vanuit het beleid, zou het efficiënter kunnen gebeuren. (...)

R2: De MOE-WG zelf, komt die nog vaak samen en volgt die de zaken op, of...?

R1: Die is over't laatst geweest, maar...

R2: Wordt daar gediscussieerd over een visie, over...?

R1: ja, iedereen komt aan het woord en legt een beetje uit hoe da het is, vorige keer hebben we gediscussieerd, en is er een voorstelling geweest over de stewards. Zo een aantal punten worden eruit genomen en toegelicht.

R3: Er is geen gedragen visie eigenlijk he?

R1: ja, maar dat is waar.

R3: dat is het niet he, elk actiepunt moet gewoon verder opgevolgd worden. Maar er is geen rode draad doorheen.

R2: Zoals bij de opvolging van de buurtstewards, interview tussen de buurtstewards... daar wordt niet rond... want ik denk da we wel nood hebben aan zo een orgaan die zo'n beetje een koepelzicht kan houden, / (...)

R1: ja en dus da komt allemaal traag op gang. En het is heel erg hoog nodig.

(...)

R4: Dat is gelijk bij de nationale strategieën, nu gaat dan plots Europa beginnen na te denken over, je moet eerst uw plan indienen, en nu gaan ze beginnen na te denken, oei hoe gaan we dat implementeren, hoe gaan we da monitoren en hoe gaan we dat evalueren... Ik bedoel dat heeft geen enkele zin, maar er wordt wel verondersteld binnen een half jaar om te rapporteren... Dat is hetzelfde met Vlaamse actieplan he, en inderdaad de MOE-werkgroep jah, daar wordt op dit moment... als ge die verslagen leest, ik bedoel, daar staat niets meer in he... Dus ge moet efkes nadenken wat doe je daarmee, en ge moet da dan linken aan een actieplan he en dan inderdaad de verschillende punten opvolgen want ook daar gaat er een rapportering gevraagd worden. Ook de deelactie buurtstewards, das dan heel concreet: daar gaat het thema over het geheel van de implementatie

van dat plan en maatregel. Pfff, ge weet niet hoe, ge weet niet wat, iedereen doet zomaar wat en der is ook weinig overleg tussen de steden he, op beleidsniveau... 't is echt euh.. Ik bedoel voor de opmaak van de nationale strategie is er éne keer een werkgroep rond steden samengekomen, ene keer. En da was echt, allé...

(...)

R4: ik bedoel we hebben meer overleg inderdaad met Europese steden via EUROCITIES dan hier op Vlaams niveau. Ik bedoel, we proberen vanuit Gent wel heel af en toe te horen, er zijn wel contacten, maar das niet echt gestructureerd. Ge moet natuurlijk ook niet alles structureren, maar ge hebt wel ergens af en toe een platform, of een keer... /

R1: Dat is het: er worden inderdaad veel initiatieven genomen, omdat ja tis de sector, de collega's, en je gaat hier eens spreken, en je wordt daar uitgenodigd da's heel goed he, absoluut. Da moet blijven gebeuren, maar jah de samenhang wordt niet gestimuleerd. En dat zal nog minder zijn nu de dinge gaat hervormd worden met de EVA, den een zit er in, den ander zit er niet in..."

De aanbevelingen met betrekking tot zowel het lokale als bovenlokale overlegorgaan vinden we ook terug in de nota van het VMC, die de werking van zo'n lokale ondersteuningspunten in termen van eerste- en tweedelijnszorg omschrijft (VMC 2010, p20):

- Aanbod van het lokale steunpunt naar Roma toe: eerste lijn
 - Informatiepunt: Roma kunnen hier terecht met vragen over diverse kwesties: bijvoorbeeld juridische informatie over verblijfstatuten, informatie over tewerkstelling en tewerkstellingsmaatregelen, vragen rond onderwijs. Een vertrouwenspersoon luistert en verwijst indien nodig door naar de juiste dienst.
 - Ondersteuning in een integrale benadering: ondersteuning, begeleiding, doorverwijzing en opvolging op verschillende domeinen: financiële problemen, administratieve problemen, huisvesting.
 - Bemiddeling bij conflicten, zoals buurtbemiddeling.
- Aanbod van het lokale steunpunt naar reguliere diensten toe: tweede lijn
 - Informatiepunt: diensten, scholen en organisaties kunnen hier terecht met individuele vragen of aan de hand van vormingssessies om meer informatie en inzicht over achtergrond, cultuur en sociale situatie van Roma te verkrijgen.
 - Ondersteuning: door individuele dossiers mee op te volgen.
 - Bemiddeling: diensten en scholen kunnen een beroep doen op bemiddelaars in het kader van individuele dossiers.

- Methodieontwikkeling en verspreiding: goede praktijken worden ontwikkeld en verspreid.

In de werknota en het advies van ODiCe wordt het onderscheid gemaakt tussen de grote steden of centrumsteden met een hoge concentratie Roma, en de lokale besturen in niet-stedelijk gebied. Gezien de aanwezigheid en de omvang van de lokale hulpverlenende netwerken bij deze laatste niet zo groot is, kan dit netwerk opgezet worden op provinciaal niveau, waarbij de provinciale integratiedienst de coördinerende rol zou kunnen opnemen. Een andere mogelijkheid is het aanwerven en structureel inschakelen van bemiddelaars en brugfiguren.

1.7.5. *De nood aan een politiek engagement op lange termijn*

Vanuit het middenveld wordt gewezen op een belangrijke voorwaarde voor het slagen van de uitbouw van dit organisatorisch model: deze structuur en manier van werken vraagt een duidelijk en concreet politiek engagement om de situatie van Roma in Vlaamse steden en gemeenten te willen verbeteren; en om de diensten en organisaties die daarbij een rol zouden moeten kunnen opnemen ook in die mate te ondersteunen dat zij hun werk naar behoren kunnen doen. Beleidsmakers zullen daarom de middelen moeten vrijmaken om de reeds bestaande expertise binnen bestaande organisaties te valoriseren en in te bedden in een vernieuw(en)de structuur; en de tijd moeten investeren om in overleg bepaalde acties te initiëren, op te volgen, bij te sturen of aan te kaarten op een hoger beleidsniveau. Zoals duidelijk werd uit een bovenstaand citaat, geven de medewerkers van de middenveldorganisaties die met Roma werken nu al aan dat ze zwaar overbevraagd worden, en hier binnen de huidige structuren geen oplossingen voor kunnen vinden. Door deze mensen te ondersteunen en structureel (en op langere termijn) in te bedden, vermijdt men ook de mogelijke valkuil die op moment gecreëerd kan worden door bemiddelaars, brugfiguren en dergelijke te financieren op basis van tijdelijke projecten. Niet alleen is er hierdoor weinig accumulatie van expertise over de jaren heen, maar rekening houdend met het belang van de vertrouwelijke band tussen deze aanspreekpunten en hun 'cliënten', is de impact van de acties ook sterk gebonden aan een bepaalde figuur die gaandeweg voldoende krediet heeft opgebouwd bij de doelgroep om een problematische situatie te deblokkeren. Vermits deze experts de spil moeten vormen in de lokale ondersteuningsplatforms, is een perspectief en investering op lange termijn noodzakelijk voor het succes ervan.

1.7.6. Besluit en beleidsaanbevelingen

In dit hoofdstuk probeerden we een zo goed mogelijk overzicht te geven van het bestaande beleid voor de integratie van Roma op Europees, Federaal, Vlaams en lokaal niveau. Daarnaast gaven we een overzicht van de belangrijkste knelpunten en bijhorende aanbevelingen die we verzamelden op basis van het literatuuronderzoek, maar voornamelijk via het focusgroepsgesprek met de leden van de begeleidingscommissie (beleidsmakers en vertegenwoordigers van organisaties uit het middenveld).

We stelden ten eerste vast dat er al een aantal spanningsvelden liggen in het concept 'Roma' zelf. Doorheen en binnen de verschillende Romagemeenschappen – of ze nu in Europa, België, Vlaanderen, Gent of Sint-Niklaas leven – is de diversiteit groot. Het kan hierbij gaan over nationaliteit, herkomstregio, traditionaliteit, taal, religie, socio-economische positie, de mate van zelfidentificatie als Roma in een bepaalde context, opleidingsniveau... Hiermee samenhangende zijn er, zoals werd aangegeven vanuit het middenveld en zoals ook nog zal blijken in hoofdstuk twee van dit rapport, bovendien Roma die geen specifieke of categoriale maatregelen (meer) nodig hebben om hun weg in Vlaanderen te maken. Dat maakt de term moeilijk hanteerbaar voor beleidsmakers, reguliere dienstverleners en organisaties uit het middenveld. Voorbeelden vanuit de praktijk, aangehaald tijdens het focusgroepsgesprek, maakten duidelijk dat sommige diensten en organisaties worstelen met deze grote interne diversiteit. Een gevolg ervan is immers dat de doelgroep van deze actoren kleiner is dan de hele groep Roma, terwijl ze wel met dezelfde term benoemd wordt – maar dus impliciet anders gedefinieerd is. Hieruit volgt volgens de deelnemers aan het focusgroepsgesprek een zekere 'angst om te benoemen' bij beleidsmakers en diensten die de aanwezige problematieken binnen bepaalde subgroepen niet willen veralgemenen of culturaliseren tot 'de Roma'.

Vanuit het middenveld wordt daarom aanbevolen om **de term 'Roma' in het politiek en maatschappelijk discours te nuanceren** om hem zo ook te kunnen **destigmatiseren**. Door de interne diversiteit meer zichtbaarheid te geven, kan bovendien ook het **debat over het al dan niet wenselijke karakter van specifieke actie voor bepaalde subgroepen** binnen de Roma de nodige zuurstof gegeven worden, en kunnen die doelgroepen die wel een categoriale aanpak behoeven ook efficiënt geholpen worden – zonder dat daarbij een hele groep in een negatief daglicht gesteld wordt.

In gesprek met de partners uit het middenveld wordt er op gewezen dat de term 'Roma' een concept en identiteit kan duiden, die niet noodzakelijk een negatieve connotatie

moet hebben. In de huidige Vlaamse en Europese context wordt het echter wel vaak gelinkt aan problematische levensomstandigheden en/of overlastsituaties. Dit duidt nogmaals dat een identiteit niet enkel van binnenuit wordt geconstrueerd – sommige Roma zullen er zelf een positieve invulling aan geven – maar ook door de buitenwereld wordt ingevuld en soms zelfs wordt opgelegd. In de huidige beeldvorming zien we hoe de term 'Roma' deze sterk negatieve connotatie meegekregen heeft. Het komt bovendien vaak voor dat bepaalde etnische of religieuze identiteiten – denk maar aan de connotatie van de term 'moslim' of 'allochtoon' – zodanig vereenzelvigd worden met de moeilijkheden die een groot deel van de groepsleden kenmerken, dat de groepsidentiteit als de oorzaak wordt beschouwd en op die manier een stigma wordt. Het is ook op die moeilijke grens dat de term Roma balanceert. Het is geen 'neutrale' term meer die verwijst naar een bepaalde groep mensen, maar heeft ondertussen een bepaalde eerder negatieve bijklank verworven waardoor het gebruik ervan steeds bepaalde beelden kan oproepen die niet opgaan voor de hele groep. Soms wilt onder meer men daarom eerder de interne diversiteit en succesverhalen meer naar de voorgrond halen.

Daarnaast signaleerden de medewerkers van middenveldorganisaties met een grote expertise in het werken met Roma dat het water hen aan de lippen staat, terwijl ze verwachten dat de instroom, en dus ook de vraag naar expertise, alleen maar groter zal worden. We identificeerden hier zo nog twee knelpunten: Ten eerste lukt het momenteel niet voldoende om in de bestaande structuren en met de bestaande organen de beschikbare expertise over Roma op een efficiënte manier te kunnen toepassen en verder uit te bouwen en goede praktijken te verspreiden. Ten tweede zorgt het onvoorspelbare karakter van de instroom voor frustraties en gevoelens van machteloosheid bij organisaties én lokale besturen, die het gevoel hebben te moeten dweilen met de kraan open. De organisaties en lokale besturen vragen het engagement van de Vlaamse Overheid om **een vernieuwde, duurzaam verankerde overlegstructuur** uit te bouwen waarbij in de **steden lokale ondersteuningsplatforms** opgericht worden vanuit de huidige expertisecentra rond Roma, die vanuit **een integrale benadering** en **met gemandateerde regisseur-experts** hun kennis ter beschikking stellen van Roma en reguliere diensten. Zij worden **aangestuurd vanuit een Vlaams Platform** dat doet **aan visieontwikkeling, expertise opbouw en –uitwisseling** en een **signaal- en lobbyfunctie** heeft. In de meer **landelijke gebieden** moet geïnvesteerd worden in de **lange-termijn aanstelling van brugfiguren en/of Romamediatoren (bemiddelaars)**, of kan een provinciaal ondersteuningsplatform opgericht worden. Met betrekking tot het tweede knelpunt, vraagt men het **engagement van de Vlaamse Overheid** om van de **integratie van**

Roma een prioritair actiepunt te maken, en om **druk uit te oefenen** op de Federale Regering (bevoegd voor Asiel en Migratie), op de nationale regeringen van de MOE-landen en op de Europese politieke organen met het oog op het **wegnemen van de push-factoren in de herkomstregio's**.

2. EEN VERKENNING VAN DE PROCESSEN VAN BETEKENISGEVING IN DE LEEFWERELD VAN ROMA

In dit tweede hoofdstuk willen we een verkenning maken in de leefwereld van de Roma en hun perspectief op de dagelijkse realiteit meenemen in het formuleren van beleidsaanbevelingen. De aanbevelingen die we in het vorige hoofdstuk maakten, werden immers opgetekend vanuit de noden van medewerkers van lokale besturen en vanuit het sociale middenveld. Ze zijn daarom vooral organisatorisch van aard, en hebben betrekking op de manier waarop beleidsmakers zichzelf en het werkveld zouden kunnen structureren om bestaande knelpunten weg te werken en efficiënter met het thema om te gaan.

We baseren onze analyses en aanbevelingen op tien interviews met Slowaakse Roma in Gent en op acht interviews met Kosovaarse Roma in Sint-Niklaas. Op de volgende pagina proberen we een eerste indruk van deze respondenten te geven. We doen dat door enkele achtergrondkenmerken op te lijsten die relevant zouden kunnen zijn om de sociale positie in te schatten vanuit een perspectief dat eerder gericht is op de macro-factoren, zoals de positie in het onderwijs, op de arbeidsmarkt en in huisvesting. We nemen ook informatie over de migratiegeschiedenis van de respondenten mee op in dit overzicht. Verder in dit hoofdstuk zullen we trachten om deze mensen aan het woord te laten, om ook hun beleving van de werkelijkheid (microniveau) te bestuderen. Een inzicht in de dagelijkse behoeften, verwachtingen, veronderstellingen, doelstellingen, houdingen en vaardigheden van Roma, telkens gekaderd in relatie tot de bredere maatschappelijke structuren (de culturele en economische situatie, het sociaal netwerk...) zal het mogelijk te maken om acties te ontwerpen die ook vanuit Roma-perspectieven nuttig, wenselijk en mogelijk zijn.

Vertrekkende vanuit het theoretisch kader, deconstrueren we deze perspectieven volgens drie dimensies: een culturele (welbevinden, ambities, aspiraties, noden...), sociale (netwerk...) en economische (onderwijs, tewerkstelling, huisvesting...). Deze dimensies waren de rode draad doorheen de interviews, en bepalen ook de structuur van dit hoofdstuk. Een eerste lezing van de interviews wees echter op een grote verwevenheid van het sociale netwerk met de economische posities betreffende onderwijs, tewerkstelling en huisvesting. Daarom behandelen we ze samen in een paragraaf over 'De socio-economische dimensie van het dagelijks leven'. Daarna volgt het stuk over 'De culturele dimensie van het dagelijks leven'.

Naam	Herkomst	Leeftijd, geslacht	Jaar van aankomst	Familie in aankomst - regio?	Hoogste diploma	Huidige job	Oudste kind	Aantal kinderen	Woon- situatie
A	Kosovo	37, M	2000	Ja	Elektricien	Training geven aan elektriciens	17	5	?
B	Kosovo, Lipjan	33, M	2009	Ja	Bouwvakker	Zwartwerk en verkoop oud ijzer	14	8	?
C	Kosovo, Peje	39, M	1999	Ja	Verkoop (van textiel)	Chauffeur Kringloopwinkel	22	5	Eigen woning
D	Kosovo, Pristina	29, M	2002	Ja	Metaalbewerking	Cleaning bij ISS kerncentrale Doel	11	5	Eigen woning
E	Kosovo, Pristina	31, M	1999	Ja	School niet afgemaakt	Tuinonderhoud Groendienst	8	4	Eigen woning
F*	Kosovo	?, M	?	Ja	?	Fietspunt	?	?	?
G	Kosovo	33, M	1998	?	?	Roma-expert	?	10	?
H*	Slowakije	28, V	1999	Neen	Basisonderwijs tot 16 jaar	Werkloos	11	5	Kraakpand
H*	Slowakije	29, M	2007	?	Hogere opleiding bouwsector	Werkloos, zwartwerk in bouw	11	5	Kraakpand
I	Slowakije, Košice	?, M	1998	Ja	Basisonderwijs tot 16, metser	Uitkering (handicap), daarvoor in bouw	29	3	Sociale woning
I*	Slowakije, Košice	53, V	1998	Ja	Basisschool tot 16, VDAB Opleiding verkoop	Werkloos	29	3	Sociale woning
J*	Slowakije, Košice	n.v.t.	2007	Neen	n.v.t.	Allen werkloos, zwartwerk	n.v.t.	n.v.t.	Kraakpand
K	Slowakije, Košice	33, M	2004	Ja	Conservatorium & Sociaal werk	Medewerker INGent	7	3	?
L	Slowakije, Košice	33, V	1998	Ja	Basisonderwijs tot 16, slager	Poetsvrouw	15	3	Eigen woning

L	Slowakije, Košice	36, M	1998	Neen	Elektricien		Camionchauffeur	15	3	Eigen woning
M	Slowakije, Košice	28, V	2010	Ja	School afgemaakt	niet	Werkloos (eerder als poetsvrouw)	13	1	Huurwoning
N	Slowakije, Košice	35, V	2006	Ja	School afgemaakt	niet	Nachttours kranten ronddelen	16	4	Sociale woning
N	Slowakije, Košice	39, M	2006	Ja	Dakwerker		Uitkering (handicap), daarvoor als dakwerker	16	4	Sociale woning
O	Slowakije, Košice	34, V	1999	Neen	Handel Onderneming	en	Werkloos	15	4	Huurwoning
P	Slowakije, Košice	30, M	2010	Ja	Conservatorium		Marktkramer	11	2	Huurwoning
Q*	Tjechië, Praag (op 2j naar Košice)	38, M	1998 en opnieuw in 2009	Ja	Dakwerker		Uitkering, voordien krantenbedeling	14	3	Tijdelijke woning

* Bij persoon F. werd het inleidende gedeelte door een technische fout niet opgenomen, waardoor we die informatie niet kunnen geven. Familie H. was op het moment van het interview een verhuis naar Londen aan het overwegen. Mevrouw I. is zelf geen Roma, maar haar echtgenoot wel. Het afkeuren van hun relatie was voor hen de reden om naar België te verhuizen. Het interview met familie J. verliep minder gestructureerd gezien de omstandigheden waarin het interview plaats vond. Het betrof een kraakpand waarin 4 gezinnen met kinderen verbleven. Bij ons bezoek kregen we de aandacht van zeker 12 personen, waardoor de batterij vragen waarbij om individuele en persoonlijke informatie gevraagd werd, achterwege is gebleven omdat we geen individueel aanspreekpunt hadden. Respondent Q. behoorde tot de groep van zo'n 50 Slowaken die in 1999 met een list naar het politiebureau gelokt werd om hun asielaanvraag in orde te maken, maar daar werden vastgehouden en in de dagen nadien werden teruggevlogen naar Slowakije.

2.1. De socio-economische dimensie van het dagelijks leven

2.1.1. Onderwijs

2.1.1.1. De houdingen ten aanzien van onderwijs in het discours

Hoewel dit onderzoeksluik op interviews met een beperkt aantal respondenten is gebaseerd, is het duidelijk dat het belang van onderwijs een rode draad doorheen de gesprekken is. Ze wijzen er op dat, indien hun kinderen een goed leven in Vlaanderen willen uitbouwen, het behalen van een diploma daarvoor noodzakelijk is. Hieronder geven we enkele citaten ter illustratie:

"I: Vind je het belangrijk dat je kinderen naar school gaan?"

R: Ja. School is op de eerste plaats. Dat is een ticket voor een goed leven."

- P.

Het bezitten van een diploma wordt door sommige respondenten gekoppeld aan meer kansen en mogelijkheden op de arbeidsmarkt:

"I: En waarom is het zo belangrijk, school?"

R: Allez, gelijk als ik... geen diploma, geen niks. Wat doe ik? Altijd poetsen en nu ik kan geen andere job... (...). Da's echt belangrijk dat moet een, euh, kindje op school voor werk, voor alles eh. Moeten krijgen diploma en zo studeren verder eh."

- D.

"R: Zonder school die zijn niks. Als je school, je kan goed met familie, met ouders, en je kan job vinden. Je kan beter leven. Zonder school is echt moeilijk. Zonder school clochard. Belangrijkste is school."

- C.

Ook andere respondenten reflecteren over het belang van onderwijs door naar hun eigen situatie te verwijzen:

"I: Vind je dat belangrijk, dat ze naar school gaan?"

R: natuurlijk

I: waarom?

R: waarom ja... Euh hoe kan ik da zeggen, vroeger ik was in de school en ik heb veel euh Chancen dan die mensen zonder school

I: kansen?

R: ja kansen. Ik kan... veel kansen, overal bijna

I: en zonder diploma niet?

R: zonder diploma en zonder school is natuurlijk moeilijk."

- A.

"R: Ik ben vroeger ni geweest op school. En nu ik wil graag mijn kinderen op school. En mijn kinderen studeren. En als ze groot zijn moeten ze zelf beslissen welk werk ze doen, en wat gaan ze studeren. Ik weet niet wat er met ons zal gebeuren, wij zijn oud geworden, en kinderen worden op andere manier..., en willen goeie cultuur zijn. Sommige mensen hebben geen cultuur. Zij gaan lopen op straat en dit en dat, alles pikken en dieven en dit en dat. En ik wil graag mijn kinderen dit niet doen.

I: En je denkt als ze naar school gaan, gaan ze wegblijven van de straat?

R: Ja."

- E.

Anderen verwijzen dan weer naar de situatie in het herkomstland, zoals tijdens het interview met de familie N., waarbij de onderzoeker ook huiswerkbegeleiding organiseerde, naar voor kwam. De oudste zoon (16 jaar) zat mee aan tafel. Hij verwees naar de situatie in Slowakije, en beseft dat naar school gaan voor hem een kans is:

"R: Vader zegt dat hij weet dat het voor ons goed is, (...) wij moeten studeren om een beter leven te hebben. Het is zo dat we niet zoals ons vader moeten leven, maar een beetje beter.

I: Dat is jullie ambitie?

R: Ja, een beter leven, dat ik kan zeggen als ik ouder ben dat ik mijn vader kan bedanken voor de kansen."

- zoon familie N.

Ook in familie M. wordt het contrast met het herkomstland aangehaald:

"I: Vind je het belangrijk dat X (dochter, jw) naar school gaat?

R: Ja

I: Waarom?

R: Da's normaal hé.

I: Is da normaal? En wa, wa hoop je dat er met 't school gaat gebeuren?

Vertaler: Die ga Nederlands kunnen, die ga geen problemen hebben hier in België, ze ga goeie werk hebben enzo...

[mama praat in Romanes] //

Vertaler: Ze is erg blij dat X (dochter, jw) hier op school is en nie in Slowakije. Want ze heef daar, in Slowakije heef ze minder keuzes, dan hier.

I: Ahja. En is het nie goed in Slowakije op school?

R: Ja, nee...

I: Waarom niet?

R: Racisme, racismus.

Vertaler: Ze slaan daar, ze slaan daar de kinderen.

(...)

Vertaler: Die zeg jullie zijn beter want euh, maken geen keuze tussen mensen."

M.

We merken op dat de respondenten onderwijs en een diploma als voorwaarde zien voor het kunnen creëren en grijpen van kansen in de ontvangende samenleving. Onderwijs wordt vanuit het perspectief van de respondenten dus bekeken als een bijna noodzakelijk middel om ambities en aspiraties waar te maken en vooruit te gaan in het leven.

Een andere visie over het belang van onderwijs werd ons gegeven door de moeder van het gezin H., die we interviewden in een kraakpand in Gent. We tekenden volgend citaat op:

"I: Waarom is het zo belangrijk, school?"

R: Omdat ik ben een beetje rustig. Kan zorgen voor kinderen eten en kleren.

I: Dan heb je tijd om het huishouden een beetje te doen?"

R: Ja. En werk kan zoeken. Niet met allemaal kindjes he.

I: En waarom is het nog belangrijk dat jouw kinderen naar school gaan?"

R: Voor werken, echt voor werken is belangrijk. In januari is open, ik wil proberen te vragen dan."

- H.

Deze mama ziet het onderwijs als een manier om de kinderen even het huis uit te hebben, zodat ze de tijd heeft om het huishouden te verzorgen en naar werk te zoeken. Dit citaat toont aan hoe de eigen dringende behoeften van deze mama de functie die ze toedicht aan de school kan sturen of beïnvloeden.

Hoewel we dus een grotendeels positief discours over het belang van onderwijs optekenden, blijkt echter uit de literatuurstudie en het veldwerk dat dit niet altijd een gevolg krijgt of kan krijgen in de praktijk: het absentisme onder Romakinderen is nog altijd hoog. Hieronder bekijken we een aantal drempels en noden die in de praktijk een rol lijken te spelen.

2.1.1.2. De omgang met onderwijs in de praktijk

In deze paragraaf illustreren we aan de hand van enkele citaten uit verschillende interviews de oorzaken die door de respondenten zelf werden aangehaald en die verklaren waarom het soms moeilijk is hun kind(eren) naar school te sturen of om tegemoet te komen aan de verwachtingen die vanuit de school gesteld worden.

We beginnen bij de situatie van twee families: het gezin H. en de familie J. Deze laatste is een grote Slowaakse familie die in 2007 naar Gent kwam, en momenteel met vier gezinnen en veertien kinderen (waarvan er tien de leerplichtige leeftijd hebben) in een klein kraakpand woont. Ze hebben geen vast adres, geen vast werk en ontvangen geen OCMW-

steun, maar overleven dankzij de hulp van charitasorganisaties³⁷ en nu en dan wat 'zwartwerk'. De familie wordt om de paar weken uit hun kraakpand gezet en verhuist dus op regelmatige basis. We vermoeden dat de familie illegaal in het land is maar dit thema hebben we niet kunnen bespreken.

De meeste hindernissen voor de schoolloopbaan van de kinderen zijn volgens de familie J. te wijten aan de financiële tekorten waar ze mee te maken hebben. Men wil de kinderen niet naar school sturen zonder boterhammen of een koek, maar er is niet altijd geld om dat te betalen. Ook het vervoer naar school is een probleem: Na een gedwongen verhuis kwam de hele familie terecht in een kraakpand dat wat verder van de school af lag. Geld voor de bus is er niet, en bovendien heeft men schrik voor controles.³⁸ De vrijwilliger die me in de familie introduceerde, vertelde ook hoe een van de kindjes geen schoenen meer heeft en voorlopig het huis niet uit komt, ook niet om naar school te gaan.

"R2: Alle kinderen gaan naar school, maar is niet altijd makkelijk e.

R1: Ni altijd makkelijk. Altijd is probleem.

R2: Daarom altijd ik ga naar school, ik heb ni Buzzypas, allemaal heb ni.

R3: Niemand heeft Buzzypas. Of boterham, of drinken naar school.

R1: Problemen met huis.

(...)

I: Waarom is het nog moeilijk de kinderen naar school te laten gaan? Mag ik dat vragen?

R1: Soms eten naar school, soms niet. Moeilijk met de werk. Elke dag 2 euro nodig met de bus.

R4: Voor de eetmaal.

R3: Das te veel e.

R1: Soms beetje zoeken op straat, zwarte werken. Wat kan doen, moet helpen met de kinderen.

(...)

R1: Als ik geef ni 2 euro van de bus, komen die mensen van De Lijn, en dan bellen naar de polis. Dan naar de polis, vier uur daar wachten. Maak je papieren goed. Ni werken, ni betalen."

- J.

Wantrouwen voor de school hebben we niet echt opgemerkt in deze familie. Ze geven aan dat de school begrip opbrengt voor hun situatie, en dat het onderwijs hier voor Roma veel beter is dan in Slowakije.

³⁷ Tijdens ons bezoek ter plaatse, ontving de familie geld van de vrijwilliger die ons introduceerde. Met het geld mochten zij babyvoeding kopen. Daarbij werd de afspraak gemaakt dat het bonnetje van de aankoop bij een volgend bezoek moet afgegeven worden, alvorens er nieuw geld over de brug komt.

³⁸ Ook in familie H. speelt dit gebrek aan geld en schrik voor controles een rol in het thuis houden van de kinderen.

"R: Mijn kinderen moeten elke dag naar school. Soms 10 a 5 minuten te laat, maar ik ga praten met de leraren, en dat komt goed.

I: Zij begrijpen het? Zij houden er rekening mee ook?

R: Jajaja.

(...)

I: En zijn jullie zelf naar school geweest in Kosice?

R1: Ja.

R3: Ja.

I: En tot welke leeftijd gaat dat daar normaal?

R1: Tot 6.

R3: Tot 16.

R1: Ja tot 15, 16 jaar.

I: En heb je dan een diploma als je stopt op 16 jaar?

R1: Wie dat maken een diploma in Slovakije?

I: Ik weet niet hoe het daar gaat e.

R1: Daar niemand maken een diploma met de Roma. Met Slovaaks, met gadje³⁹ wel. Met Roma ni. Waarom? Waarom?

I: Ik weet het ni e.

R1: Gadje met Slovakije, met Roma ni wil studeren met Roma, alleen gadje. Ni samen, kan ni. Bij jullie: jij bent Belg, ik ben Roma. Samen kan studeren hier.

(...)

R1: In Slovakije, jij bent gadje, ik ben Roma. Jij ni wil bij mij. Studeren samen met 1 tafel. Ik weet ni waarom. Racisme."

- J.

En ook de kinderen geven zelf aan dat ze het wel leuk vinden op school:

"I: [tegenover kind] Wat wil jij worden later? Heb je daarover al nagedacht?

[kind1]: Juffrouw.

(...)

I: [tegenover kinderen] Vinden jullie het leuk op school eigenlijk?

[kind2]: Jaaaaa!

I: Ja jullie gaan graag. Maar het is moeilijk om er te geraken?

[kind1]: Beter naar school.

[kind3]: Ik wil naar school!"

- J.

Het gezin H. bestaat uit de mama die al sinds 1999 in België is, ze vertrok na het afwerken van de school (tot 16jaar) naar België met haar moeder. Hier werd ze snel zwanger, maar ze scheidde van die man. Enkele jaren geleden leerde ze haar huidige echtgenoot kennen, met wie ze een kind heeft. De echtgenoot is hoger opgeleid, maar vindt geen job. De moeder zelf leeft al heel haar leven van sociale organisaties, voedselbedelingen en zal af en

³⁹ De term 'Gadje' is Romanes voor 'boer', en duidt op alle niet-Roma.

toe zelf bedelen in de buurt. De redenen die aangehaald worden om te verklaren waarom de kinderen niet consequent naar school gaan zijn vergelijkbaar met het wat familie J. aanhaalt: ook zij verblijven in een kraakpand in Gent en rapporteren financiële zorgen als reden om hun kinderen van school te houden:

*"R: Elke dag 4 euro. Morgen naar school 2 euro en dan terug 2 euro, is 4 euro.
Kopen brood en melk voor kindjes."
- H.*

Volgens deze mensen is het dus moeilijk realiseerbaar om hun kinderen naar school te sturen omwille van problemen die te maken hebben met hun gebrek aan financiële middelen. Er is geen geld voor schoenen, geen geld voor eten of om de bus op te stappen, en schrik voor boetes en politiecontrole indien men dit laatste toch doet.

We stellen ons wel de vraag of geldgebrek het enige verklarende element is dat het moeilijk maakt voor deze familie om te participeren aan onderwijs en de samenleving. Deze families zijn inmiddels al een langere periode in het land, maar lijken vast te blijven zitten in een zeer afhankelijke en dus niet-zelfredzame positie. We nemen deze vraag mee doorheen de citaten die nog volgen, en bekijken ze opnieuw op het einde van dit hoofdstuk.

In een andere familie merkten we hoe financieel voordeel voorrang kreeg op aanwezigheid op school. Zo waren we te weten gekomen dat de jongste zoon van familie N. op een woensdag niet naar school was geweest. Familie N. is een van de twee gezinnen waar de onderzoeker huistaakbegeleiding organiseert, dus bij de volgende afspraak konden we vragen naar de reden van die afwezigheid. Wat bleek: de hele familie was met de auto naar Antwerpen gereden om er voor iedereen winterkleding te kunnen kopen aan voordelige prijzen. De mama toonde ons fier de gedane aankopen. Wanneer we haar vroegen waarom ze dat niet op een zaterdag gepland hadden, kregen we het antwoord dat de oudste zoon dan niet mee zou kunnen omdat hij dan een baantje heeft en hij zijn werk niet mag verliezen – maar ze hadden een woensdag gekozen omdat het dan maar een halve dag school is. Vermits deze familie mee afhankelijk is van het inkomen van de oudste zoon, was de beslissing snel genomen.⁴⁰ Dit voorbeeld toont ook wel aan dat deze familie school wel belangrijk vindt – anders had men evengoed op een andere weekdag kunnen gaan – maar

⁴⁰ De moeder van de familie N. verdient ongeveer duizend euro per maand als krantenverdelers, de vader heeft een gehandicaptenstatuut en krijgt een kleine uitkering.

dat het belang dat men hechtte aan deze financiële buitenkans vanuit het perspectief van de familie zwaarder doorwoog dan het moeten missen van een halve dag school.

Ook respondent D. (R) en zijn vrouw (R2) geven aan dat hun dochter het moeilijk heeft met dictee, maar dat ze extra bijles niet kunnen betalen omdat ze maar een inkomen hebben:

"R: Euh, dictee is beetje moeilijk, maar deze jaar is heel goed aan gaan, echt, ja.

I: En ze krijgt ook extra bijles, zij?

R2: Ja, ja.

I: Oké.

R2: En dat is beter iets. Ja, da's beter. Ik wil dat graag iets nog beter/

R: Nog anders, meer school gaan.

R2: Ja, maar is moeilijk dat ik moet betalen.//

R: Veel betalen.

R2: Aan de school extra betalen ook, da's echt moeilijk en ik werk nog niet."

- D.

Hieronder verzamelen we nog enkele andere citaten over school en onderwijs, die niet te maken hebben met het al dan niet naar school gaan van de kinderen, maar die wel interessant zijn om op te nemen omdat ze te maken kunnen hebben met de schoolloopbaan van de kinderen.

Over studiekeuze: respondent K. gaf tijdens het interview aan dat studiekeuzes soms gemaakt worden op basis van onvolledige informatie of vanuit de huidige noden van de familie. Men kiest voor de opleiding die het snelst leidt naar werk en dus naar inkomen, en niet per se voor de opleiding die het beste zou zijn voor het kind. Hieronder ging het specifiek over nieuwkomers in de middelbaar onderwijs:

"R: Ik begrijp dat wel ene kant, aan de andere kant spijtig dat euh...dat heel veel jongeren of kinderen in...in middelbaar willen ze niet verder studeren.

Vind dat heel spijtig, maar ja, niets aan te doen. Het is altijd beter dat euh...dat de kinderen beginnen te werken of de jongeren beginnen onmiddellijk te werken want dan kunnen ze ook de situatie van ouders of van de familie veranderen. Euh...misschien in toekomst zal dat ja, helemaal anders zijn, maar momenteel is de situatie zo.

(...)

Vind ik ook belangrijk dat de ouders ook goed samen met kinderen of met jongeren een goede richting kiezen. Er zijn heel veel jongeren die zeggen: 'Ja, dat interesseert me niet. En die heeft daar echt de school voor mij gekozen. Ik wil daar niet meer of zit ik daar niet goed. Wat wil ik daar mee doen? Ik wil iets anders doen.' - Daar zijn de problemen. Dus daar is ook grote euh...nog zo vraagteken. Want...maar deze...jongeren euh...of dat dat bestaat niet zo is, maar meer willen ze praten. Welke richting willen ze? Wat ze willen in de

toekomst doen euh...En of dat ze daar niet...euh...betere euh...allez, betere euh...dienstverlening aan hebben voor hen. Of begeleiding."
- K.

De overgang van het basis- naar het secundair onderwijs in Vlaanderen valt volgens dezelfde respondent te vroeg. Dit is het moment waarop sommige Romaouders de verantwoordelijkheid voor school grotendeels bij hun kind leggen, terwijl ze er nog niet klaar voor zijn.

I: En moeten de scholen ook naar de ouders toe werken of alleen op de leerlingen?

R: In middelbaar?

I: Ja.

R: Denk ik dat ze moeten allebei goed aanpakken hé. Meer naar de kinderen, maar ook meer naar de ouders.

I: Ja. Dus als een kind in de basisschool zit, is het nog de verantwoordelijkheid van de ouders?

R: Ja.

I: Als hij in het secundaire zit, is het dan al zijn eigen verantwoordelijkheid of...?

R: Tis ook ja, euh...Altijd verantwoordelijkheid bij de ouders omdat ze beginnen heel vroeg volgens mijn rekening in secundair. Dat euh...in onze land beginnen ze pas vanaf 15 jaar, sommigen pas vanaf 16 jaar. Beginnen ze secundair hier veel te vroeg, denk ik, voor zulke kinderen is dat heel vroeg."

- K.

Dat kan betekenen dat sommige leerlingen bij de overgang van lager naar secundair onderwijs verwacht worden om behoorlijk zelfstandig een studiekeuze te maken, waarbij de familiale gerichtheid op het hebben van werk en inkomen een invloed uitoefent.

In het interview met de familie N. zien we deze zaken terugkomen, al blijven de ouders in deze familie wel een invloed uitoefenen: de oudste zoon beschrijft de school als een hindernis om te kunnen werken, maar blijft toch studeren (deeltijdse opleiding 'hulp in de grootkeuken') onder druk van de ouders. Ook het keuzemoment bij de overgang naar het secundair is hier aanwezig, en wordt hier door de vader gericht op het kunnen vinden van werk:

"I: Stel nu dat het heel goed gaat met de kinderen op school. Is dat dan omdat de school het goed doet? Of ook omdat de ouders het goed doen? Of is het een combinatie?

Z: Mijn vader en moeder doen goed om ons naar school te sturen. Wij zijn klein en weten nog niets. Maar door school is dat een probleem om werk te

zoeken en ja. En mijn vader ja, dat is normaal, die wil dat als ik ouder ben dat ik een beter leven heb.

I: Ja. En vanaf welke leeftijd mag jij zelf beslissen over wat jij doet op school?

Z: Ik ja, vanaf mijn twaalf jaar. Dan kon ik met mijn vader bespreken dat is het beste voor mij, dat ga ik niet graag doen, dat ga ik niet graag hebben.

I: Dus jullie hebben een soort vergadering gehouden en erover gesproken?

Z: Mijn vader vroeg wat ga je doen, wat ga je graag doen? Dan moet je dat niet doen. Dan ga je groter zijn, je gaat dat niet graag doen. Je gaat niet naar het werk gaan, niets.

I (tot de vader): En voor jou mocht Z. alles doen wat hij wou doen, of wou je hem graag in een bepaalde richting zien? V: Nee. Ik wil wat de kinderen (willen)...

Z: Ik wilde eerst schilder worden, en ik heb dat een keer geprobeerd, en dan heb ik al..

V (onderbreekt): Beter met keuken. Daar is werk, dat is gestudeerd, dat is allemaal beter."

- N.

Naast citaten over studiekeuze, vonden we ook informatie over schoolkeuze. Hoewel we niet willen kwantificeren of generaliseren, merkten we op dat bijna alle respondenten uit pragmatische overwegingen een school voor hun kinderen kozen: de dichtstbijzijnde school krijgt de voorkeur:

"I: Hoe heb jij de school van jouw kinderen gekozen? (...)

R: Nee euh... (zoekt woorden, mompelt iets over 'dienstverlening'(?))

I: Dienstverlening?

R: Nee, de dienst die wat...ja! Dichterbij was! (lacht)"

- K.

"I: Hoe hebben jullie de school van je kinderen gekozen?

R: Joa da's euh, ++ euh, als ik heb euh, naar (straatnaam) gewoon, ik heb gekoost welke school was dichtbij, naast mijn huis. En ik heb daar kinderen gesch-, geschreven."

- C.

In sommige gevallen speelt het sociaal netwerk rond de familie ook een rol, en worden bepaalde scholen aanbevolen en gekozen omdat er reeds andere kinderen uit dat netwerk school lopen en er tevreden zijn:

"I: Hoe heb je de school van de kinderen gekozen?

R: Mijn broer was zijn kinderen gestuurd naar school en ze zeggen, ja das een goeie school. De (naam school) das een goeie school daar. Voor kinderen, voor alles.

I: Dus 't is omdat jouw broer heeft gezegd, ga naar ginder...

R: Ja das een goeie school."

- E.

"V: maar als die Roma's houden van andere mensen, van andere Roma's: 'Aah die school is heel goe hé', dus direct die al die Roma's naar die school willen gaan hé.

(...)

V: Ja, als ik ga zeggen die school is heel goeie, direct, die pakken hun kinderen en komen naar die school (lacht).

I: Ja.

V: 'Ooh ik wil naar die school gaan.'

M: Ook tenzij dat, die andere school is ni zo ver, zij gaan toch langer wandelen

...

I: Toch naar (naam van een school).

V: Ja.

M: Zo beetje reclame (lacht)."

- Man M. en vrouw V. van de familie L.

We tekenden ook een combinatie op, waarbij inlichtingen ingewonnen werden over de dichtstbijzijnde school alvorens er de kinderen in te schrijven. Deze respondent, die op zoek was naar een woning, zocht specifiek in de buurt van de school:

"I: Hoe hebben jullie voor de school gekozen voor jullie kinderen? Zijn jullie op bezoek gegaan eerst op voorhand of?

V: Nee, nee, nee. Ik wil een school naast mij dat niet ver (is) eh. Dus (naam school) is niet zo ver, dicht bij mij en de kleuter ook. En omdat ik kijken naar computer met mijn man. Deze school, is naast, euh, da's straat niet zo ver. En ik heb wel naar die buurvrouw gevraagd.

I: Ja.

V: Ja, ik vraag welke is naast mij dat moet ik, of andere school.

M: Ja, maar begin wij hebben gezien waar is nog school? is niet te ver? Dan heb ik (huis) gekocht. Ja, da kan niet dat moet altijd met bus gaan of zo, dat te ver.

I: Dus je hebt echt/

R: Gezien...

I: je huis gekocht in functie van de school?//

R: Voor school, ja.

I: Aah, amai, ja.

RV: Ik vroeger zien huizen, veel huizen in Sint-Niklaas, buiten Temse en zo. De school niet, da's ver dan ik pak niet huis eh."

- Man M. en vrouw V. van de familie D.

Een respondent vond een school voor zijn kinderen door naar de stadslokketten te stappen:

"I: En hoe heb je de (naam school) gevonden?

R: Ja ik zocht een school en daar hadden ze veel plaatsen.

I: En hoe ben je daar terechtgekomen? Hoe wist je dat er vrije plaatsen waren?

R: Ik ben van school naar school gegaan.

I: En dan ben je eerst een paar keer geweigerd?

R: Ja.

I: En hoe komt dat?

R: Ik ben hier in augustus, en in september ben ik dan rondgelopen langs de scholen in eentje was geen plaats. Ik heb zo adressen van scholen en ben van school naar school gegaan. In de (naam school) waren nog drie plaatsen.

I: En hoe heb je die adressen gevonden?

R: Ik ben naar de gemeente gegaan en heb gevraagd naar de adressen van scholen van Gent."

P.

Uit het interview met K. blijkt dat niet alleen het familiale netwerk wordt aangesproken, maar dat sleutelfiguren binnen bepaalde netwerken als een soort van 'brug' tussen de eigen gemeenschap en de maatschappelijke diensten en instellingen ingeschakeld worden. Deze figuren beschikken over de juiste informatie, of kennen de kanalen om de benodigde kennis op te doen en zijn daardoor het eerste aanspreekpunt van vele families. Dat kan gaan over werk, maar bijvoorbeeld ook over de praktische zaken rond de school. Hieronder volgt een lang, maar zeer interessant citaat uit het gesprek met zo een sleutelfiguur:

I: Houden jullie die vragen bij? Registreren jullie dat?

X: Nee, omdat er juist spontane vragen komen via telefoon of...ze komen bij ons euh...op de deur kloppen of ze bellen of gewoon stoppen ze mij op straat, ofzo.

I: En vindt u dat...vindt je dat jouw taak om zo die communicatie tussen school en ouders op te nemen of...?

R: Bwoa, ik vind dat niet mijn taak euh...Als ik kan helpen, zal ik helpen. Als ik ja...ik moet wel zo weten of dat dat euh...zo is of niet. Dus euh...als ik kan helpen, zal ik dat zeker graag doen... Voor sommige zaken moet ik zelf ook bellen naar de school om te vragen.

I: En hoe komt het dat jij als tussenpersoon ingeschakeld wordt en er geen directe lijn naar de school is?

R: Ja...Soms denk ik dat de mensen echt problemen hebben met de communicatie. Euh...en doordat ze problemen hebben. Sommige mensen schamen zich voor zijn Nederlands of spreken ze de taal niet. En als ze staan voor de dag wanneer de kindje moet daar, zeg maar moet staan of ergens naartoe gaan...Allez, op de moment willen ze niet dat vragen voor school omdat dat begin...allez, dat pas morgen of volgende week, zal ik zeggen, dus hij heeft niet veel tijd om naar school te gaan om vanalles te vragen dus is dat sneller naar ons te bellen om dat te vragen.

I: En...want...dat vind ik wel enorm interessant, de soort vragen die jullie krijgen. Want dat betekent dat daar vanuit de scholen niet op de juiste manier over gecommuniceerd wordt of omdat de ouders...?

R: De school wel, maar sommige mensen begrijpen het niet hé. (lacht)

I: Hmm. En hoe komt dat ze het niet begrijpen? De taal niet of...?

X: Nee, soms...ouders die gaan werken, maar school gaat naar boerderij of naar bosklassen euh...dan willen ze dat de ouders participeren aan de dagen of

aan de dag zelf dat ze naar de uitstap gaan ze hebben dat nooit meegemaakt en dat is allemaal vreemd voor hen. Daardoor kunnen er misverstanden zijn, maar ik merk ook grote evolutie daar dat de ouders proberen op de een of andere manier te participeren of samen te werken met de school... Maar toch, de misverstanden toch bestaat en die zullen ook blijven hé. Dat zal niet opgelost worden van een dag naar de andere dag hé.

(...)

I: daarnet zei je dat er een evolutie is, dat de ouders al wat meer samenwerken met de school. Hoe is dat gekomen, denk je?

X: Euh...beginnen ze meer en meer te vertrouwen hé, de mensen, dus...Sommige mensen heeft onmiddellijk samengewerkt en heeft deelgenomen aan oudercontacten en aan alle info's die die school doet voor de mensen. En de rest, ja, proberen ze nog meer en meer met scholen samen te werken hé. Dus euh...

(...)

En merk je dat daar dezelfde vragen aan het terugkomen zijn die je vijf jaar geleden hebt gehad met andere mensen of zijn het al andere soorten vragen?

X: Nee, het is nog altijd...altijd dezelfde vraag. Altijd dezelfde...dat komt echt terug.

I: Eigenlijk zouden we samen zo een boekje kunnen opstellen met wat er allemaal gevraagd wordt en dan voor de opvolging.. //

X: Maar opvolging is heel moeilijk. Wij laten dat niet zo; wij proberen onmiddellijk te beantwoorden, onmiddellijk oplossingen te zoeken. Wij...als dat gaat hé. Soms weten we niet of dat de school zal sluiten morgen omdat het pedagogische studiedag is, of zoiets, dan euh...bellen we naar de school en bellen we terug naar de ouders, maar euh...zoals ik zeg: ik wil onmiddellijk geregeld hebben. Dit zijn...laten we niet de mensen wachten euh...Proberen we onmiddellijk te reageren op dat."

- K.

We merken ook op dat de geïnterviewde ouders het onderwijs voornamelijk als een middel beschouwen waarmee hun kinderen in Vlaanderen een goed leven kunnen uitbouwen, omdat het kansen kan bieden en helpt grijpen. Maar wanneer het over hun eigen toekomst gaat, spreekt men nauwelijks over de potentiële rol van verder onderwijs. Voor zichzelf wensen ze in de eerste plaats een job die het toelaat te leven zonder financiële zorgen. Hierdoor lijkt hun leven impliciet gericht te zijn op het vormen van een springplank voor de kinderen:

"R: kijk, ik kom naar hier voor die voor de de toekomst voor kinderen, voor voor die kinderen, voor ons nie nodig, euh alle. Zo echt euh bereken, eigenlijk voor kinderen chance geven en toekomst voor verder, voor iets in in hun handen hebben."

- I.

"I: Wat hebben jullie wel nodig (in het leven)?

R: Een goei leven voor de kinderen.

I: Maar hoe? Als je zegt ik wil goei leven wil hebben, wie denk je ...

R: Werken, werken, mama."
- J.

We nemen deze indruk mee naar de paragrafen waarin we 'welbevinden' en 'ambities en aspiraties' behandelen. Hieronder bekijken we eerst welke discours opgetekend werden over het thema 'tewerkstelling'.

2.1.2. Tewerkstelling

Op basis van de kennismakingstabel met onze respondenten merken we dat een heel aantal van de respondenten afhankelijk is van een werkloosheidsuitkering of van een uitkering omwille van arbeidsongeschiktheid door een handicap. De meesten onder hen zijn laaggeschoold ingestroomd. Sommige respondenten hebben een job in de lokale sociale economie (A, C, E, F), anderen werken al langere tijd bij dezelfde werkgever (B, K, L).

Wat meteen opvalt in de opgetekende discours, is dat het vinden van een goede job met bijhorend inkomen bij vele respondenten hoog op het verlanglijstje staat.

Respondente M., die op de leeftijd van vijftien jaar moeder werd en daardoor de school verliet, zoekt hier een beter leven en een inkomen om dat te verzekeren:

"I: Ja. Euh, wa zou je willen veranderen of behouden in je leven op dit moment?
R: Ik moet, heb werken. Das is eerste voor mij. Moet betalen huis, elektriciteit... /
(...)
I: En wat is je grootste wens?
R: Werken poetsvrouw! [lacht]
I: Gewoon werken, werk vinden is heel belangrijk voor jou?
Mama: Ja, da's goed."
- M.

Respondente H. gaf aan dat ze perfect gelukkig is in het kraakpand waar ze verblijven en streeft niet naar een nieuwe woning, maar droomt van werk:

R1: Voor huis nee.
I: Nee?
R1: Hier is goed [lacht].
I: En wat is belangrijk dan, wat wil je graag?
R1: Werk, beter voor kinderen he. Ik wil werk, ik kan zelf (dingen) kopen he. Ik ni nodig..., voor mij is (werk hebben) nodig, voor hoofd en slapen he (respondente zei eerder slecht te slapen omdat ze zorgen heeft over job). Maar nu voor kindjes, echt probleem..."- H.

De werkomgeving bleek in een aantal gevallen ook stimulerend als informele leerplek:

"I: Waar heb je Nederlands geleerd, meneer, want je spreekt goe Nederlands?

R: ++ Ik was ook euh, op Nederlandse les. Maar ik heb meer geleerd op werk. Ik heb veel contact, elke dag ik heb contact met Belgische mensen. En ik heb ook cursus gedaan, maar ik heb meer geleerd sinds op werk. Met mensen, met collega's."

- C.

Een motief dat ook vaak terugkeerde in de opgetekende discours was de verwijzing naar de periode van het communisme, waaronder er wel werk was voor Roma. Dit wordt aangehaald om de vooroordelen te ontkrachten dat veel Roma naar West-Europa komen om misbruik te maken van het sociaal vangnet.

"R: (Sommigen zeggen dat) mensen euh willen nie werken en zo... zigoiner mensen willen enkel sociaal krijgen en da en da. Ma das nie waar omdat euh in euh in communisme iedereen moet werken. En euh, als da was euh Slowaaks persoon of zigoiner persoon, da was zelfde ja. Hij moet ook werken zo als ik. Maar nu, is alles anders en dan die witte mensen altijd tegen zigoiner. 'zigoiner wil el enkel de sociaal krijgen, euh als moet zigoiner werken, dan euh (gaat hij) lopen en zo'. Maar da is niet waar.

Omdat, kijk Joris, als hier komen die mensen, bijvoorbeeld ik of mijn broer, mijn onkel of ik weet et niet. Euh ja? Dan wij hier werken. Omdat wij... wij hebben hier kans."

- Q.

Respondent P. geeft aan dat hij naar België gekomen is op zoek naar een beter leven, maar dat hij niet verwacht dat de zaken hier zonder moeite zullen verlopen.

"I: Waarom ben je weggegaan in Košice?

Daar zijn veel te weinig kansen voor de kinderen en mij. Het was niet zo dat ik vroeger niet heb gewerkt. Ik werkte als bediende. Ik heb moeite gehad met kansen van collega's van mij. Ik heb in de hygiënesector gewerkt en in de community-sector gewerkt. Ik heb altijd het verschil gevoeld in mij en blanke mensen. Alle broeders van mij hebben hoge scholen en ze werken altijd niet op zelfde positie als blanke mensen met middelbare school. Die hebben een hogere positie. Ik vind dat niet goed dat ook als kindjes van mij bijvoorbeeld hebben drie hogescholen, maar ze komen niet op diezelfde positie als blanke mensen omwille van hun roots. Ik kan dat niet toelaten. Voor mij was het belangrijk dat dat hier in België anders is. Je komt in België en je hebt niets. Je moet van nul beginnen. Werk vinden, Nederlands leren praten. Je begint zoals een klein kind van niets. Het is niet enkel zo dat je naar België gaat en dat je ineens alles hebt."

- P.

We stellen vast dat de wil om te werken dus zeker aanwezig is, en dat men niet meteen kieskeurig is in de soort job die men zoekt. En toch zijn veel respondenten werkloos, terwijl anderen er wel in slagen om een job te vinden en te houden. Hieronder bekijken we daarom enkele van de strategieën die aan de dag gelegd worden om werk te zoeken, en drempels die onderweg ervaren worden.

Twee dingen vallen meteen op: de respondenten die werk zoeken, hopen via hun netwerk hulp te krijgen bij een zoektocht naar werk, of langs die weg meteen een job aangeboden te krijgen. Ze gaan dan ook bewust contacten aan met het oog op mogelijke voordelen in de toekomst:

"I: Als jullie vragen hebben over hoe het leven her in Gent in elkaar zit, zeker toen jullie hier zes jaar geleden zijn aangekomen, waar kon je dan terecht met je vragen? Vragen bijvoorbeeld over school of de identiteitskaart."

R: Onze familie was er al twaalf jaar voordat wij hier kwamen, en dan hebben ze ons geholpen met alles. Voor de identiteitskaart aan te vragen, de kinderen naar school, werk."

- N.

Iets verderop in hetzelfde interview, merken we hoe het uitbouwen van een netwerk ook een bewuste strategie kan zijn:

"I: Is er een activiteit georganiseerd om de scholen te leren kennen? Voor de ouders? Bijvoorbeeld bij X. (jongste zoon). Hebben jullie hem gewoon gestuurd de eerste dag? Of was er een soort van kennismaking met de school?"

Z: (oudste zoon): Ja, dat was eerst een kennismaking om de leerkrachten te leren kennen. Als er iets is, dan belt mijn moeder of vader de leerkracht. Hoe noemt de directrice of directeur.

I: Om eens te leren kennen. En vinden jullie dat goed?"

Z: Ja. Dan kennen we iedereen. Dat is beter voor ons. Dan hebben vader en moeder ook meer vrienden. Dat is belangrijk. Als ik geen werk heb, en die meneer heeft werk, dan is het goed dat wij spreken."

- Familie N.

Ook de familie H. verdiende al wat geld door in het zwart bij een leerkracht van de kinderen te gaan werken:

"V: Mijn man wil goe werken he. Heel huis maken he. Mijn man is in Slovakije geweest naar school tot 23 jaar ofzo.

I: Voor te bouwen?"

V: Ja voor te bouwen. Maar hier in België is moeilijk he. Mijn man werken, zwart werken he. Bij X., van school. Een vrouw met brille.

M: Ah, X.?

V: Neeneenee.

M: Juffrouw X.

V: Ja, Juffrouw X. Die huis kapot en mijn man heeft gedaan, tis echt goed he. En als die kijken naar mij of mijn man, zeggen die: 'hallo!'."

- H.

Tijdens ons bezoek aan deze familie H., vond er een gesprek plaats tussen de vrijwilliger die ons introduceerde en de mama van het gezin. In het gesprek legde de vrijwilligster uit dat het belangrijk is om een CV mee te nemen wanneer je jezelf gaat presenteren in een interimkantoor:

"Vrijwilligster: En dan moet je een papier maken met wat je kan: 'ik kan Nederlands spreken, ik heb zoveel jaar Nederlands gevolgd, ik ben naar school gegaan in Slovakije, lagere school, ik heb da, da, da...'". En dan kan je zeggen bij interim zeggen wat je kan. Dan kan je makkelijk zoeken. Maar als je zegt bij interim: 'ik kan alles'...

R: Bij interim zeggen ze altijd, ik moet wachten.

Vrijwilligster: Ja maar dat is zonder papier (CV) he. Als ze iemand zoeken, dan kijken ze naar de papieren, naar dat telefoonnummer.

R: Ik probeer ook dienstencheque, dat (mevrouw X.) geeft aan mij (het) adres, en X. zegt da, of da. Ik probeer daarvoor attest te maken. Mevrouw van dienstencheques zegt goed, goed, maar ik moet wachten.

Vrijwilligster: En heb je ook papier gemaakt, en heb je gezegd dat je goed Nederlands kan?

R: Jaaa, alles. Maar voor mij is moeilijk lezen en schrijven, want ik heb hier in België geen school. Ik zelf leren. (...)

Vrijwilligster: Is hij al geweest bij VDAB voor werk, jouw man?

R: Ja geweest bij VDAB. Moet wachten, niks. (...) met VDAB, interim, moet altijd wachten."

-H.

Bovenstaand fragment toont een aantal zaken aan. Ten eerste leren we dat sommige mensen niet vertrouwd zijn met de standaard instrumenten waarmee of de gangbare manier waarop een job gevonden kan worden, zoals een CV. Ten tweede blijkt hoe belangrijk het persoonlijk netwerk door sommige respondenten bevonden wordt bij de uitwisseling van informatie over beschikbare jobs of over de kanalen daarnaartoe. Dat betekent dat door in te spelen op (of in te breken in) dat netwerk bepaalde praktische zaken kunnen doorgegeven worden - bijvoorbeeld het adres van het dienstenchequebureau. Bovendien zorgt in dit geval het gebrek aan een bepaalde vaardigheid bij het zoeken naar een job (om een CV op te stellen moet men kunnen schrijven) voor een extra drempel, terwijl men die

vaardigheid niet nodig heeft voor de uitoefening van de beoogde job (poetsvrouw, bouwvakker...).

We vonden ook een ander voorbeeld terug van strategieën die toegepast worden (werk zoeken op straat, of rechtsreeks bij een fabriek), maar niet meteen aansluiting lijken te vinden met de gangbare manier van werk zoeken:

"I: En zijn jullie aan het werk nu?

R: Nee. Ik soms zoeken werk op straat. Zwarte werken. 30 euro.

(...)

I: Hoe ga je werk vinden? Wie gaat jou helpen werk vinden?

R: Soms samen broer, ik ga naar fabriek werk zoeken. Ik ga vragen werk."

- J.

We merken nog iets op, waarbij we eerst even het citaat van mijnheer P. in herinnering brengen. Hij nam het initiatief nam om aan de stadsloketten een lijst met scholen te vragen om op zoek te gaan naar een school met vrije plaatsen voor zijn kinderen. Uit de citaten van familie H., hierboven, blijkt dat zij na contact met VDAB, dienstenchequebureau, interimkantoor... blijven 'wachten'. Uit het interview bleek niet dat er andere acties werden ondernomen om iets aan de huidige situatie te veranderen. Deze afwachtende en ontvangende houding zien we ook wanneer we familie J. vragen wat zij verwachten van 'de minister' om hun situatie te verbeteren:

"R1: Ik wil zeggen , maak ons een huis, ni op straat slapen. Later, (wij) krijgen werk een beetje."

- J.

"En zouden jullie nog naar ergens anders door willen verhuizen?

R: Nee nee

I: Of is Gent voorlopig het eind, het eindpunt?

R: Gent, misschien ja hier in, als ik krijg sociale woning [lacht] in wijk van Gent, dan geen probleem."

- O.

Toch betekent dit niet dat men ondertussen berust in de situatie: indien de nood echt hoog wordt en men de levenskwaliteit elders beter inschat, wordt migratie overwogen. Terug naar familie in Slowakije, zoals mevrouw M. of verder door, bijvoorbeeld naar Engeland zoals familie H.

I: En zou het beter zijn in Engeland?
V: Ik altijd gehoord is beter. Ik nog niet geweest. Ik de laatste keer in België, Gent, is beter daar. Daar man kan direct krijgen werk.
I: Het is voor het werk dat jullie zouden naar ginder gaan?
V: Ja, ik wil proberen he.
I: En waar hoor je die dingen allemaal?
V: Van Slovaakije, want daar in Engeland heb je veel Slovaakse Roma. En die soms Roma van ginder naar daar. Dan ik altijd luisteren. Roma altijd spreken. Hier, daar daar.
I: En u hebt familie in Engeland zelf ook?
V: Nee
I: En wie gaat je daar dan welkom heten en ontvangen?
V: Ik wil daar proberen... helpen Roma, vrienden he. Irene, geen familie, is vrienden.
I: Zij is ginder nu dan?
V: Iedereen komt terug he. Ik ni kennen Engeland, ik ni spreke English. Wel klein beetje.
(...)
V: Soms Roma komt van Engeland hier he. Van families.
I: Omdat het daar niet goed is of op bezoek? Komen ze op bezoek?
V: Bezoek. En nog vele Roma komen van Engeland hier tabak kopen. Tabak daar is duur. Daar is andere geld he, ni euro.
I: Pond?
V: Ja pond. Daar is 5 pond, 1 kleine tabak. En hier is het groot.
I: En dat nemen ze mee terug naar Engeland?
V: Ja. Ik geweest drie, vier keer naar winkel. Gezien Roma van Engeland."
- H.

We zien hoe in veel gevallen het (familiale) netwerk wordt aangehaald als informatiebron en gangmaker in de nieuwe omgeving:

I: En wil jij graag in Gent blijven? Of ook terug naar Slovaakije?
Vertaler: Ze wil hier blijven.
I: Ahja. En denk je dat het /
[mama onderbreekt in Romanes]
Vertaler: Als geen werk vindt, dan gaat die terug naar Slovaakije.
I: Denk je da het gaat lukken om in Gent te blijven wonen?
Vertaler: ze ga proberen.
I: En kent ze, kent ze de diensten van de stad om te helpen? Of de scholen, het OCMW,..., bijvoorbeeld.
Vertaler: Nee, die weet dat niet.
(...)
I: En als je hulp nodig hebt, wie kan die dan geven?
Vertaler: Ze gaat bij haar schoonnicht. (eerder in het interview werd deze nicht ook aangehaald als hulplijn voor vragen over school)
(...)
I: Bij haar schoonnicht. Die goed Nederlands spreekt.
Mama: Ja, perfect.
I: En is zij hier al lang, jouw schoonnicht?

*Mama: Veertien.
Mama: ... nationaliteit Belg.”
- M.*

*“V: Moeten (naar Gent) komen, maar ja, familie hebben voor te helpen.
I: Ja.
V: Als die familie zeggen ja, kom naar hier en wij ga jou helpen. Wij... waar jij ga werk zoeken ofzo. Dan kan komen, maar als ni, da kan ni. Meehelpen hé.
I: Dus je hebt hier een beetje een netwerk nodig om uw weg te vinden denk je?
V: Ja, das belangrijk. Anders die mensen niet komen naar hier.
M: Da probleem veroorzaken, da die mensen die komen hier blind, dus zonder niemand te kennen. Misschien daardoor is da zo.
V: Ja, da kan ni hé.”
- L.*

*“I: Hoe is dat bij jou gelukt? Want je spreekt heel goed Nederlands. Je hebt werk, je hebt een huis. Wat denk je dat je succes verklaart?
R: Ik heb hier een grote familie, en de kindjes hebben mij Nederlands geleerd, ik heb een boek gekocht, met de kindjes altijd gepraat en de tante en nonkel kunnen mij verder helpen.
I: Heb je ook hulp gekregen van de stad om Nederlands te leren? Of bij het zoeken van een huis of werk? Of heb je alles via je familie geleerd?
R: Alles met de familie.
I: En was dat jouw keuze? Of had je het gevoel dat er geen aanbod was vanuit de stad of de Vlaamse overheid?
R: Nee ik was bij de familie geweest, en dat was het makkelijkste.”
- P.*

2.1.3. Woonplaats en Huisvesting

In deze paragraaf bekijken we enkele citaten over de thema's 'woonplaats' en 'huisvesting'. We gaan niet dieper in op de redenen waarop onze respondenten voor bestemmingsregio Gent of Sint-Niklaas kozen, maar bevroegen dit wel in de interviews. Die data worden echter verwerkt in het rapport van Touquet, Pauwels & Wets (2013).

Wat de woonsituatie betrof, tekenden we verschillende discours op. Respondenten J. van het kraakpand in Gent gaven aan dat hun woonsituatie niet ideaal is, maar dat ze onder geen beding terug willen naar Slowakije – al moeten ze daarvoor op straat slapen:

*“R1: Als ik op straat slapen, ik kan nooit gaan naar Slowakije. Nooit. Wat ik kan doen daar met Slowakije? Geen charitas daar. Geen school.
Vrijwilligster: Dus 't is hier slecht, maar in Slowakije is het nog slechter?
R1: Nog slechter.*

R3: Tweehonderd procent ben ik daar slecht. Hier 50 procent, in Slowakije 200 procent. Beter hier blijven.

(...)

I: En willen jullie in Gent blijven? Allemaal?

R1: Ja.

I: En denk je dat het gaat lukken?

R1: Ik ben hier 5 jaar. Kinderen hier geboren. Ik heb hier, kweeni. Mijn hart is beter hier."

- J.

Ook voor de familie H., is het duidelijk dat een leven in een kraakpand hier nog altijd beter is dan terug naar Slowakije:

"I: En je wilt hier blijven?

R: Ik wil hier blijven. (...) Daar is echte Slovaaks mens racist. Die zeggen Roma komen wonen, Roma stinkt, Roma dit, Roma dat. Roma moet weg. Als Roma naar winkel gaat om iets te kopen, brood of melk, of iets anders, die zeggen: neenee weg. Hij is racist in Slowakije.

I: En hier is het beter?

R1: Ja hier kan goe vriendelijk spreken. In België alles he. Of soms Turks goed spreken, of Bulgaars. In Slowakije niet e."

- H.

De situatie in de herkomstregio's is er zo slecht, dat zelfs familie I., die als sinds 1998 in België is, er na een bezoek ginder in 2006/7 ziek van werd:

"R2: Ik willen niet zijn bij Slovakia.

I: Nee? Jullie missen het ook nie uhm euh?

R: Ik was daar vijf jaar geleden of zes jaar. Ik ik moest euh geboorteakte of wat moest ik hebben..., (...) ik was daar één week, wete hoe ziek + ziek ik kwam ziek naar huis. Ik kon niets daar, niets eten, mijn darmen waren kapot. Ik kon niet in bus stappen. + Die armoede en die problemen van die mensen daar. Één heeft da probleem, de ander he da. Ik ben ziek geworden en ik heb gezegd: 'nooit nie meer'."

- I.

Dit kan betekenen dat Roma die in – naar onze maatstaven – slechte huizen wonen, dat zelf toch als een verbetering inschatten en er dus minder een probleem van maken. Voor sommigen is die verbetering voldoende, anderen geven aan dat ze toch mee ambiëren maar zich daar naartoe moeten werken en sparen:

"Weet je wat euh Joris? Euh, ik wil nie luxus. Voor mij is da gelijk, ja? Maar nie kleine catastrof. En die huis (een vorige huurwoning in Gent) was kleine catastrof.

I: Ja

R: Zeker. Kleine catastrof. En euh die gevaarlijk trappen. Ooooh en euh met euh zo kleine kindjes da ga nie, nie. Prijs was nie zo duur, 450, maar mmm die huis was catastrof. Kijk, ik euh ik euh naar Slowakije wonen daar waar ik wonen, ja. En als ik wil normaal, Joris, leven, dan ik euh wil beetje meer, ja. Beter als naar Slowakije."

- Q.

"I: En hebben jullie dit (huis) gehuurd of gekocht?

R: Neen neen, dit is een sociale woning.

I: Ok, die jullie huren.

Z: Ja.

I: En daarvoor hebben jullie gewoond in de X (straatnaam) dan. Nu zitten jullie hier wel mooi hé?

R: Ja, het is goed.

I: En het huis in de Notelaarstraat was kleiner dan...?

R: Ja, dat was kleiner. Er was maar 1 slaapkamer.

I: En dan moesten jullie met alle vijf of met alle zes op een slaapkamer slapen?

R: Ja.

I: Amai. En is dat goed gelukt?

R: Dat is normaal, dat dat maar het begin was, ja. Eerst een beetje geld verdienen. En dan hadden we al twee kamers. Dat was al een beetje beter. En nu hebben we ieders zijn eigen kamer, dat is beter."

- N.

We merken ook op dat sommige respondenten niet echt gebonden zijn aan de stad waarin ze wonen, en die makkelijk achter zich kunnen laten wanneer er zich elders een betere kans op wonen aanbiedt. Daardoor is het overigens ook mogelijk dat de kinderen in het midden van een schooljaar van school moeten veranderen.

"I: Ah ja. Ok. En hoe doen ze het op school?

R: Goed.

I: Halen ze mooie punten?

R: Ja. Maar in januari gaan ze naar een andere school.

I: Hoe komt het?

R: We gaan verhuizen.

I: Naar waar?

R: Naar Zomergem.

I: En hoe komt het dat jullie verhuizen?

R: Wij hebben een beter huis gevonden. Dit was goed om te beginnen.

(...)

I: En hoe heb je dat in Zomergem gevonden?

R: Via zoeken op internet en ik heb dit gevonden. Ik heb gebeld en dat was nog vrij."

- P.

Respondent C. vertelt over zijn woonparcours van Sint-Gillis-Waas over Luik naar Balen en Sint-Niklaas:

I: Oké. En hoe zijn jullie daar (in Sint-Gillis-Waas) terechtgekomen? + Had je daar familie ofzo, of waarom heb je daarvoor gekozen? Voor Sint-Gillis...

R: Da was mijn – ik heb euh, met onkel gekomen. En euh, da was een sociale woning. + Da was sociale woning, en als ik van Kosovo in België gekomen, ik weet da nie veel hoe kan – hoe nie – die was daar gewoond – da was sociale woning, ik heb naar hem gegaan. Wij wassen dan samen met de, met zijn – die kan beetje Nederlands – naar OCMW gegaan als kan ik samen met onkel wonen voor euh [schraapt keel]... Hoe kan da zeggen... ++ Hm. Niet officieel adres, maar tijdelijk. En dan we zoeken overal hier woningen om te huren, maar wij kan nie wonen zonder taal – wij begrijp da nie, en dit en da. En dan, van onkel familie, die wassen gewoond in Luik. Die hebben geweten da wij zijn hier, die hebben, die komen bij ons bezoek naar Sint-Gillis, en die zeggen: 'Ja, wij kan toch heel goed Frans, wij kan voor jullie zien naar Wallonië.' En die hebben in Wallonië daar voor ons appartement gevonden – voor mij appartement, voor die onkel woning. Zij hebben daar – want ik heb daar een jaar en maand of twee in Luik gewoond. Ja. En daarna, ++ in Balen, da's Limburg."

- C.

Respondent K. duidt hoe hij zelf niet de keuze gemaakt heeft voor Gent, maar zijn familie gevolgd heeft. Een echte band met de stad heeft hij niet, zegt hij:

"I: Zou je hier gebleven zijn, wetende hoe dat je het gehad hebt de laatste zeven jaar?

R: Hmm. Ik denk nog altijd dat het normaal...mijn ouders, waarom hebben ze niet gekozen voor ergens anders? Ik ben daar wel slachtoffer van dus euh...Ik heb gevraagd een maand geleden waarom niet Spanje? Waarom geen warm land? Voor mij was dat gelijk hé, of dat dat Gent of Barcelona is hé. Ik heb mijn ouders gevolgd.

(...)

I: Woon je hier graag, in Gent?

R: Euhm... Zomergem.

I: Nu Zomergem, ja.

R: Pff, ja...Ik heb...ik woon een paar maanden in Zomergem, maar de rest heb ik altijd in Gent gewoond. Ik woon...ik weet dat niet, maar euh...Pff, voor mij maakt 't niet uit hé. Of dat dat Gent of ergens ander is."

- K.

2.2. De culturele dimensie van het dagelijks leven

2.2.1. Welbevinden en ambities & aspiraties

Zoals doorheen de bovenstaande citaten wellicht reeds duidelijk geworden is, zijn bijna alle respondenten tevreden dat ze in Vlaanderen de draad van hun leven kunnen proberen opnemen, nadat hun vooruitzichten in de herkomstlanden door oorlog, discriminatie en uitsluiting en/of economische achterstelling bedreigd werden. De meesten lijken langzaam maar zeker ook de weg gevonden te hebben om hier een leven op te bouwen.

We stellen vast dat de pushfactoren van migratie in het verhaal van deze Romafamilies dus een zeer grotere invloed hebben op hun uiteindelijke beslissing om te migreren. Wanneer we het welbevinden van deze mensen besturen, zullen we dat daarom in de eerste plaats proberen te begrijpen ten aanzien van het referentiepunt dat door de respondenten zelf gehanteerd wordt, namelijk die pushfactoren.

"En hoe vinden jullie het nu in Gent? Jullie zijn hier al 5 jaar. Zijn jullie tevreden?"

R1: Beter hier dan in Slovakije, Slovakije ni goe. Ik heb geen huis. Daar kinderen mag ni gaan naar school. Das Slovakije.

I: En is het omdat jullie Roma mensen zijn dat het niet goed is in Slovakije? Is er racisme?"

R1: Racisme, criminal, alles daar. Slagen.

R4: Vechten.

I: Da zijn dan gadje?"

R1: Ja zo. Als ge ga naar centrum, Roma zien, ni goed, geen respect. Hier in België wonen Turken, Albanezen, Pakistanen. Als ik hier ga buiten, geen probleem, geen paniek. Goe praten, respect."

- J.

Doorheen alle interviews en reeds aangehaalde citaten werd duidelijk dat de betrokken families absoluut niet de intentie hebben om terug te keren, maar hier hun leven willen uitbouwen. Wanneer dat dreigt te mislukken, zoals in het geval van de familie H., wordt verdere migratie overwogen, in dit geval naar Londen.

We gaan er echter niet alleen van uit dat respondenten enkel een hoog welbevinden zullen rapporteren wanneer de redenen en oorzaken van migratie weggenomen zijn, maar dat het ook belangrijk is dat de basisnoden en verdere ambities en aspiraties voor het nieuwe leven ingevuld zijn – of dat men voldoende vertrouwen heeft dat deze oorzaken, noden en ambities op korte termijn respectievelijk weggenomen of ingevuld zullen kunnen worden. Zo

geeft een respondent die een vaste job heeft en net een goed en betaalbaar huurhuis heeft gevonden het volgende aan:

"I: Zou je je eigen leven als een succesvol leven beschouwen?

R: Nog niet.

I: En wat moet er gebeuren dan?

Zien dat de kindjes tevreden zijn met hun leven."

- P.

Deze gerichtheid op de kinderen zagen we ook doorheen veel citaten terugkeren. Vele ouders koesteren de uitgesproken ambitie dat hun kinderen hier hun geluk vinden.

"R: Ja ik ben een trotse mama ja.

I: En als u zei: 'ik heb bereikt wat ik wou' - wat is dat dan allemaal?

R: Euhm, toekomst voor kinderen!

I: Ja...

R: Ik ben niet hier, naar hier gekome voor euh, voor euh rijk worden of zoiets...

R: Kijk ik heb niets, ik kleed maar, normaal, maar ik ben ja, alles, alles voor kinderen."

- I.

"I: Heb je zelf nog dromen, dingen die je graag wil in het leven?

V: Gezond in de familie en dat mijn kindjes allemaal gestudeerd hebben en werk.

(...)

Z: Mijn vader zegt zo, die is naar België gekomen dat wij een beter leven hebben."

- Vader en zoon N.

" Heb je nog dromen hier in Sint-Niklaas voor je leven, voor jezelf?

R1: Voor mijzelf niet, maar voor de kinderen wel. Als ze groot worden, ze moeten huis kopen. Ze moeten goe werken, en goe leven, da is mijn droom.

En trouwen en kindjes hebben."

- E.

We vermoeden dus een sterk samenspel tussen drie zaken: het wegnemen van de oorzaken voor migratie (zaken die het welbevinden negatief beïnvloedden in de herkomstregio's); het invullen van basisbehoeften in de aankomstregio's; en het tegemoet komen aan ambities en aspiraties in de aankomstregio's. We gaan er van uit dat een verhoogd welbevinden bekomen wordt indien vanuit de beleving van de respondent aan alle drie de voorwaarden voldaan is.

We maken de vergelijking tussen de situatie van families J. en H. aan de hand van dit model:

We grijpen eerst terug naar het verhaal van de familie J, waarbij we ons de vraag stelden of het gebrek aan financiële middelen wel de enige verklarende factor is die de kindjes van school houdt. We overlopen even de drie elementen die het welbevinden kunnen beïnvloeden: De eerste voorwaarde wordt ingelost: de familie bevestigde hierboven (p71) dat ze, ondanks de slechte omstandigheden, veel beter af zijn in Gent dan in Slowakije – want er is geen racisme én er is school voor de kinderen. Het gebrek aan onderwijskansen wordt dus duidelijk aangegeven als een reden om te migreren. De tweede voorwaarde moeten we negatief beantwoorden, de respondenten geven immers zelf aan zware financiële problemen te ervaren, wat weegt op hun welbevinden en op de schoolkansen van hun kinderen. En ook de derde voorwaarde wordt niet ingelost: de ouders ambiëren om hun kinderen graag naar school sturen, maar kunnen niet omdat de basisbehoeften niet zijn ingelost.

Bij de familie H. is de situatie anders. Wanneer we hier de drie voorwaarden overlopen, doen we een interessante vaststelling.

De push-factoren bij de familie H. waren zeer duidelijk: men is gevlucht van racisme (p71), en is tevreden met de omgeving waarin men nu beland is. We merken op dat er over andere zaken, zoals onderwijs of werk, niet wordt gesproken. En net zoals bij familie J., stellen zien we dat ook hier niet aan de tweede voorwaarde voldaan wordt. We merken echter een groot verschil op in de uitgesproken ambities die moeder H. koestert. Ze is zo sterk in de weer met het overleven en het invullen van de basisbehoeften (werk vinden, opdat ze eten zou kunnen kopen voor haar man en kinderen), dat ze er zelfs niet van slaapt. Het lijkt alsof dit constante streven naar overleven de blik vernauwt en mogelijke andere ambities verdrongen heeft. We brengen het antwoord van moeder H. op de vraag naar het belang van onderwijs nog even in herinnering ter illustratie:

"I: Waarom is het zo belangrijk, school?"

R: Omdat ik ben een beetje rustig. Kan zorgen voor kinderen eten en kleren.

I: Dan heb je tijd om het huishouden een beetje te doen?"

R: Ja. En werk kan zoeken. Niet met allemaal kindjes he.

I: En waarom is het nog belangrijk dat jouw kinderen naar school gaan?"

R: Voor werken, echt voor werken is belangrijk. In januari is open, ik wil proberen te vragen dan."

- H.

De vraag is nu: stel dat de basisbehoeften worden ingelost, wordt onderwijs dan een ambitie of niet? Of wat als de eerste en de tweede voorwaarden zijn vervuld, maar er nooit ambities of aspiraties in de richting van een schoolcarrière geweest zijn? Deze situatie zijn we niet tegengekomen bij het veldwerk, maar we vermoeden dat zulke families ook bestaan – en willen er dus toch even verder over nadenken.

Neem een fictief gezin dat al jaren in het Romagetto Lunik IX moet overleven van dag-op-dag, waarvan niemand onderwijs gevolgd heeft en er dus ook geen meerwaarde van inziet. Vooronderstel dat ook dit gezin, net zoals de meeste anderen, gemigreerd is omwille van het racisme tegenover Roma en de economische achterstelling (in dit voorbeeld de specifieke situatie van absolute armoede en het van-dag-tot-dag-overleven in de getto). Bij hun aankomst in België vinden ze een bestaan zonder veel racisme en kunnen ze overleven via charitas, een klein inkomen uit (zwart)werk, hulp vanuit het sociaal/familiaal netwerk of eventueel een leefloon. De situatie wordt hier door deze mensen ervaren als zijnde beter dan in Slowakije, en de redenen voor migratie zijn daarmee weggenomen. In hun beleving is een klein inkomen dat ze toestaat iets beter te leven, voldoende om tevreden te zijn. Verdere ambities hebben ze nooit gekoesterd, dus hun welbevinden is naar eigen inschatting hoog. Een belangrijke vraag zou dan kunnen worden: hoe kan men in de aankomstregio's de geïnternaliseerde overlevingsstrategieën van deze families doorbreken en ervoor zorgen dat men onderwijs beleeft als iets wat een toegevoegde waarde kan hebben in hun leven of dat van hun kinderen – er als het ware een ambitie van maken.

Omdat dit onderzoek eerder van verkennende aard is, hebben we een grote diversiteit van respondentenprofielen nagestreefd om een aantal brede, eerste indrukken op te doen. Om te bevestigen of bovenstaande denkoefening wel klopt, moet verder onderzoek met een specifieke doelgroep respondenten met dit profiel opgezet worden.

2.3. Besluit

Doorheen de onderling sterk verweven thema's onderwijs, tewerkstelling, sociaal netwerk en welbevinden leerden we aan de hand van citaten de leefwereld van de respondenten en hun familie kennen. We kregen inzicht in de manieren waarop zij bepaalde zaken beleven en er betekenis aan geven. Hieronder zetten we de meest in het oog springende vaststellingen op een rijtje.

Wat onderwijs betreft, merkten we op dat de meeste ouders wel degelijk aangaven dat ze school belangrijk vinden – en het voor sommige respondenten zelfs een reden voor migratie was. Ze zien het onderwijs als een kans voor hun kinderen om een beter leven te vinden in Vlaanderen en koesteren duidelijke ambities om hun kinderen te laten schoollopen. Onderwijs leidt immers tot een diploma, en zo naar een job, en dus ook naar een gegarandeerd inkomen. Of men daarbij mikt op het hoger of universitair onderwijs, of op het afmaken van de secundaire school, weten we niet. We merkten enkele drempels op, die het (basis)schoollopen van de kinderen van de respondenten bemoeilijken. In de eerste plaats geven respondenten aan dat financiële problemen het voor hen niet mogelijk maken om hun zoon of dochter op regelmatige basis naar school te sturen. De families in de kraakpanden leven in de meest precaire situatie, en wijzen erop dat ze geen geld hebben voor vervoer naar school, of voor een lunchpakket of koek. Een kind had ook geen schoenen meer, en werd daarom thuis gehouden. Maar ook bij een familie die in een stabielere situatie verkeerde, zagen we dat er geen geld was voor bijlessen die door school waren voorgesteld. In een ander gezin stelden we vast dat het voordelig kunnen inkopen van winterkleding voor alle kinderen samen belangrijk genoeg geacht werd om ten koste te gaan van een voormiddag school. Een andere mogelijke drempel is de overgang van het basisonderwijs naar de secundaire school. Op dat moment krijgen sommige kinderen de verantwoordelijkheid om een studierichting te kiezen, zonder dat ze hier voldoende klaar of voldoende ingelicht voor zijn. De financiële situatie van het gezin kan op dat moment de motivatie zijn om te kiezen voor een traject dat snel tot werk (en inkomen) leidt. Met betrekking tot de schoolkeuze zagen we dat er voornamelijk pragmatisch gekozen wordt: de dichtstbijzijnde school draagt de voorkeur weg. Ook het sociale netwerk rond de familie heeft een functie: familieleden, kennissen of burens worden geconsulteerd over het aanbod en/of de kwaliteit van scholen. Ook wanneer er praktische vragen over school opduiken, wordt vooreerst in het netwerk naar antwoorden gezocht (bij sleutelfiguren, bemiddelaars of andere vertrouwenspersonen). Een respondent nam het initiatief om een lijst met scholen op te vragen bij het Gentse stadsloket, en werkte dit lijstje af tot hij een plek vond voor zijn kinderen.

Zo belangrijk de school voor het leven van de kinderen in Vlaanderen geacht wordt, zo weinig wordt er over school gesproken wanneer de ouders het over hun eigen toekomst hebben. De meeste respondenten zien zichzelf immers als een soort springplank voor hun kinderen naar een nieuw en beter leven, en zoeken een goede job om dit te kunnen

garanderen. Bij de zoektocht naar een job wordt ook hier zeer sterk ingezet op het sociale netwerk rond de familie. Sommige contacten met gadjé worden bewust aangegaan omdat ze mogelijks rechtstreeks of onrechtstreeks tot (zwart)werk zouden kunnen leiden. We merkten ook hier enkele drempels op. Zo stelden we vast dat sommige respondenten de gebruikelijke methoden om tot werk te komen niet kennen, zoals bijvoorbeeld het maken van een CV. De respondent in kwestie moest hierop gewezen worden door een vrijwillige hulpverleenster die regelmatig bij de familie over de vloer komt. We stelden meteen ook vast hoe deze 'instrumenten' een overbodige hindernis naar werk kunnen zijn: zo is het bij het opstellen van een CV nodig om te kunnen schrijven, terwijl dat een vaardigheid is die mogelijks niet eens nodig is voor het uitoefenen van de beoogde job, bv. poetsvrouw. Sommige respondenten kennen ook de kanalen om een job te vinden niet, en moeten gewezen worden op het bestaan van VDAB, dienstenchequebureau e.a. Ook deze informatie komt vaak vanuit het sociale (zorg)netwerk rond de familie. Indien alle opties uitgeput lijken, en men heeft aanwijzingen – ook al zijn het vage – dat er elders meer mogelijkheden liggen, wordt migratie in sommige gevallen overwogen. In Sint-Niklaas lijkt de lokale sociale economie een aantal respondenten aan een job te helpen.

De kwaliteit van de huisvesting is voor de meeste respondenten niet echt een prioriteit – eerst wil men werk. In het discours over de eigen huisvesting, werd vaak verwezen naar de slechte situatie in de herkomstregio's. In Kosovo zijn veel huizen platgebombardeerd of inmiddels ingenomen door gadjé; in Slowakije zijn goede huizen in de stad onbetaalbaar en die in de getto's waardeloos. Dat betekent dat sommige respondenten genoeg kunnen nemen met een woning die in hun beleving beter is dan wat ze in de herkomstregio kunnen vinden of betalen.⁴¹ Een respondent die nog niet lang in Gent was, gaf aan voorlopig tevreden te zijn, maar zoekt binnenkort te verhuizen naar iets beters. Bij de zoektocht naar een woning is men flexibel, en niet per se trouw aan de stad waar men woont: de locatie is van ondergeschikt belang aan de prijs. Een respondent gaf aan de keuze voor een woning te baseren op de nabijheid van de school voor zijn kinderen. We merkten ook op dat een verhuis niet altijd wordt afgestemd op de schoolkalender, en dat een kind tijdens het schooljaar van school moest veranderen omwille van een verhuis. In Sint-Niklaas lijken meer respondenten een eigen woning gekocht te hebben, in Gent huurt men meer (sociale) woningen. Hiervoor hebben we geen verdere informatie of verklaring.

⁴¹ Koen Geurts van FOYER wees er op dat dit anders is bij de Roemeense en Bulgaarse Roma waarmee hij te maken krijgt: "Kwaliteit van huisvesting is in het begin geen prioriteit, maar een dak boven het hoofd hebben is altijd wel de eerste zorg. Daarna wil men werk om huur te betalen. Naarmate de financiële situatie verbetert, willen mensen wel een betere kwaliteit van woonst."

Tot slot bestudeerden we alle informatie en gegeven citaten in functie van het welbevinden van de respondenten. We stelden vast dat de respondenten het leven in Vlaanderen bijna onvoorwaardelijk beter vinden dan het leven waarnaar ze terug zouden kunnen gaan in Slowakije of Kosovo. Velen onder hen hebben dan ook de uitgesproken ambitie om in Vlaanderen te blijven wonen en leven. De grootste redenen om te emigreren zijn racisme, economische uitsluiting en achterstelling en een algemeen gebrek aan perspectief voor zichzelf en de kinderen (die ook in het onderwijssysteem gediscrimineerd worden). De ambities en aspiraties van de meeste respondenten gaan uit naar: een job en vast inkomen voor zichzelf, met het oog op het faciliteren van een goede schoolloopbaan en verder leven voor de kinderen. Ouders zien geen plaats meer voor onderwijs in hun eigen leven, maar leren soms informeel en/of in de werkomgeving. We merkten ook dat hun ambities verdrongen kunnen worden wanneer er andere, meer prioritaire noden gevoeld worden (zoals het vinden van werk om eten en kleren te kunnen kopen). We veronderstellen dat er ook gezinnen bestaan waarbij de enige prioriteit is om de basisbehoeften in de lossen zonder meer. We stelden de vraag voor verder onderzoek hoe op deze geïnternaliseerde overlevingsstrategieën kan ingespeeld worden om toch het belang en de meerwaarde van onderwijs duidelijk te maken.

2.4. Beleidsaanbevelingen

Doorheen de delen van hoofdstuk twee, tekenden zich enkele patronen af. Zo zagen we hoe in verschillende omstandigheden zeer sterk teruggegrepen wordt naar, en beroep gedaan wordt op, het sociaal netwerk. Men rekent er op om langs die weg werk te vinden, of informatie te krijgen over de kwaliteit van een school, of om een huis te vinden, of om geholpen te worden met praktische zaken of andere vragen. Bovendien zagen we dat een dergelijk netwerk niet alleen uit Roma hoeft te bestaan: sommige mensen zijn er in geslaagd om voldoende krediet op te bouwen en vertrouwen te winnen om raad te mogen geven en geconsulteerd te worden in geval van problemen. Zij staan dicht genoeg bij de families om de vinger aan de pols te houden, om oplossingen aan te reiken en om, waar nodig, externen te introduceren. Het was ook via deze 'geleiders', of door zelf vertrouwen te winnen en op te bouwen, dat de onderzoeker geïntroduceerd kon worden in de eerder als gesloten gepercipieerde Romagemeenschappen. Ook sleutelfiguren met meer ervaring en expertise binnen de eigen gemeenschap spelen hun rol in de netwerken en worden om de haverklap geconsulteerd. Oplossingen worden dus in de eerste plaats in het eigen netwerk gezocht, bij gekende gezichten, eerder dan in de reguliere dienstverlening. We stellen dan

ook voor als beleidsaanbeveling om meer te **proberen om langs deze netwerken te communiceren**. Dat zijn immers ook de instrumenten en kanalen die door vele respondenten gebruikt worden – het is dus een kwestie van het uitzenden van de boodschap op de frequentie waarnaar de doelgroepen luisteren. Het netwerk gebruiken kan via het inschakelen van sleutelfiguren of vertrouwenspersonen die zich nu al in de netwerken hebben gepositioneerd, maar er kan ook geïnvesteerd worden in nieuwe mensen die de tijd krijgen om het vertrouwen van een Romafamilie te winnen en die uiteindelijk door hen ook geconsulteerd zullen worden.

Om snel vooruitgang te maken in het bereiken en verder betrekken van Roma in de samenleving, kan het aangewezen zijn **om in te spelen op en te investeren in die terreinen die door de Romaouders zelf als prioritair worden beschouwd**: school voor de kinderen en werk voor henzelf. De belangstelling zal immers groter zijn indien men iets aangeboden krijgt waarin men echt geïnteresseerd is: als het eerste streven is om een job en een inkomen te hebben, zal het minder zin hebben om mensen zonder job een opleiding aan te bieden – want dat zoeken ze niet. In sommige gevallen is een opleiding bovendien een investering op lange termijn, die onmogelijk gemaakt wordt omdat er geld verdiend moet worden om belangrijke noden (zoals het kunnen voorzien van voldoende voedsel voor het gezin) op korte termijn in te vullen. Wat beter kan werken, is die mensen eerst een job (en dus een vast inkomen) aanbieden en ze ondertussen (verder) opleiden. Hierbij kan het alternatieve werkplekleren (*on the job training*) interessant zijn.

Aangezien de respondenten hun leven vooral ook richten op het vergroten van de kansen voor hun kinderen, en hierbij in het discours veel belang hechten aan het onderwijs, lijkt de school een belangrijke partner in dit verhaal te kunnen zijn. We vermoeden dat het uitbouwen van een netwerk rond een familie met leerplichtige kinderen het meest efficiënt zal kunnen verlopen via de school. Bovendien weten we dat ouders vaak voor de dichtstbijzijnde school kiezen. De concentratie van de doelgroep in bepaalde buurten zal zich meestal ook vertalen in de concentratie van een hoger aantal Romaleerlingen in een bepaalde school. De school lijkt daarom een interessante plek om aan netwerkuitbouw en expertise-opbouw te doen. In het volgende hoofdstuk gaan we daar dieper op in.

3. DE CONTEXT, SUCCESFACTOREN EN MOGELIJKE OVERDRAAGBAARHEID VAN EEN GOEDE PRAKTIJK GEANALYSEERD

3.1. Inleiding

We leren op basis van de verkennende gesprekken met een aantal middenveldorganisaties uit Gent hoeveel moeite het voor hen kost om Romaouders en -leerlingen te bereiken en warm te maken voor infosessies en/of andere activiteiten. Een strategie die echter wel blijkt te werken, zo wordt aangegeven, is het organiseren van activiteiten in samenwerking met de school van hun kinderen. Door via de school te communiceren over de activiteit, en/of alles binnen de schoolmuren te laten plaatsvinden, worden deze moeilijk bereikbare groepen beter bereikt en geactiveerd.

In dit hoofdstuk, het diepste niveau van het omgekeerd-piramidale onderzoeksdesign, concentreren we onze aandacht daarom op een basisschool uit Gent. De schoolpopulatie kent verschillende etnisch-culturele en socio-economische profielen, maar de laatste jaren was er een sterke toename merkbaar van leerlingen afkomstig uit IEM-landen. Er is ook nog een behoorlijk aandeel leerlingen van Turkse herkomst. De school omschrijft zichzelf als een concentratieschool, en is één van de scholen in Gent waar een brugfiguur werkzaam is (sinds 1997), en waar het komende schooljaar ook een specifieke 'BIEM' (brugfiguur intra-Europese migranten) zal opgeleid worden. De school wordt in het Gentse onderwijsveld aangeduid als een 'expertschool' in de omgang met anderstalige nieuwkomers.⁴²

⁴² Savels en Hemmerijckx behandelen dit in hun werknota:

"Vanaf 2010 werd er op de ANBO/LOP-vergaderingen in Gent het probleem van anderstalige nieuwkomers zonder school- of onderwijservaring gesignaleerd. Binnen het Lokaal Overlegplatform (LOP) wordt deze groep ANZ8+ genoemd. Dat staat voor: Anderstalige Nieuwkomers Zonder schoolervaring en ouder dan 8 jaar. Vele van deze leerlingen zijn Roma. De groep anderstalige nieuwkomers zonder schoolervaring, maar jonger dan 8 jaar wordt als minder problematisch ervaren omdat de specifieke mogelijkheden van het onthaalonderwijs relatief voldoende zijn om hun leerachterstand op te vangen. Verschillende Gentse scholen worstelen met deze groep ANZ8+. Deze leerlingen moeten immers niet alleen gealfabetiseerd worden, ze moeten ook volledig geïnitieerd worden in het schoollopen op zich. Ze hebben geen ervaring in het functioneren binnen een dagdagelijkse structuur en een leeromgeving waar bepaalde regels gelden en verwachtingen worden gesteld. Deze signalen gelden grotendeels ook voor de ouders, die ook een beperkte of geen scholing genoten.

Het was dus niet verwonderlijk dat enkele schoolteams aan de alarmbel trokken. Er werd in de loop van schooljaar 2010-2011 een Taskforce AN opgericht die zich over dit probleem zou buigen. De Taskforce legde een ander probleem op tafel: de scholen waar de meeste ANZ8+ zijn ingeschreven, zijn onder andere door hun ligging en opgebouwde expertise, populair bij veel andere anderstalige nieuwkomersgezinnen (ANK). Het gaat specifiek over scholen gelegen in de Brugse Poort, Sluizeken-Tolhuis-Ham en de Dampoortwijk, wijken waarvan we weten dat er zich veel Romagezinnen vestigen. Andere scholen verwijzen deze kinderen door naar de zogenaamde 'expertisescholen' wat verderop. Daarnaast zijn er ook ouders die zelf voor een bepaalde school kiezen omdat daar vrienden of familie is.

We vermoedden op het einde van hoofdstuk twee dat het uitbouwen van een netwerk rond een familie met leerplichtige kinderen het meest efficiënt zal kunnen verlopen via de school. Deze school is interessant om te bestuderen, om dat hier net sterk wordt ingezet op het uitbouwen van een vertrouwensnetwerk rond de school, waarin ook de ouders van de leerlingen een belangrijke plaats hebben. In samenwerking met deze school werden reeds enkele soort succesvolle vormingen en activiteiten opgezet door middenveldorganisaties (bv. vzw Jong, Intercultureel Netwerk Gent, het wijkgezondheidscentrum e.a....). De school zelf slaagt er ook in om Romaouders te bereiken op, bijvoorbeeld, de oudercontacten. De school onderhoudt schoolpoortcontacten, en heeft ook een speciaal lokaal waar ouders enkele voormiddagen per week welkom zijn voor koffie en een praatje. Niet zelden worden ouders hier ook geholpen met bepaalde vragen of problemen die ze hebben, bijvoorbeeld met facturen die ze niet begrijpen. Eind augustus worden er open schooldagen georganiseerd, en kunnen ouders met hun kinderen kennis maken met de school en het schoolteam. Er wordt ook *outreaching* gewerkt, door bijvoorbeeld preventieve huisbezoeken te organiseren bij elke leerling. Zo kan de thuissituatie van een leerling beter ingeschat worden, is het eerste contact tussen leerkracht en ouders vaak een positief contact en hebben de ouders zo meteen ook een aanspreekpunt bij vragen of problemen. In de praktijk lijkt deze aanpak te werken.

In dit hoofdstuk zijn het echter niet deze specifieke acties of initiatieven die centraal staan, maar wel de brede context van waaruit ze konden ontstaan. We gaan er immers van uit dat het succes van de acties niet alleen verklaard kan worden aan de hand van hun concrete opzet, maar dat zij ingebed zijn in grotere structuren en beïnvloed worden door interne dynamieken (organisatiestructuren, interne netwerken en verhoudingen...) en opgezet worden vanuit een visie die idealiter gedragen wordt door de mensen die de acties ontwerpen en implementeren. In dit hoofdstuk bestuderen we daarom de randvoorwaarden, de elementen en dynamieken die er voor zorgden dat in deze school goede praktijken ontwikkeld konden worden. Deze inzichten zijn belangrijk, want ze bezorgen scholen die met soortgelijke thematieken te maken krijgen de mogelijkheid om zich structureel te

De Taskforce werkte een aantal maatregelen uit om op experimentele wijze voor beide problemen een oplossing uit te werken. Kort samengevat komt dat vanaf dit schooljaar (2011 – 2012) hierop neer: Scholen zonder expertise in de opvang van ANK, worden gestimuleerd om wél ANK op te vangen mits een samenwerking op te zetten met een zusterschool mét expertise. Hierdoor zouden de expertisescholen vanaf - een bepaald aantal - nieuwe ANK mogen doorverwijzen waardoor ze meer ruimte krijgen om dieper in te zetten op de aanpak van de groep leerlingen ANZ8+.” - p7-8.

organiseren, en vanuit een stabiele basis goede praktijken over te nemen, te implementeren of zelf te ontwikkelen.

Zoals in de inleiding gezegd, maken we onze analyse via de methode van de *Theory-driven Stakeholder Evaluation* (TSE), waarbij twee stappen genomen worden. Ten eerste distilleren we een set van veronderstellingen die gehanteerd lijken te worden in de school, de zogenaamde *Program Theory* (PT of programmatheorie). Deze PT is belangrijk omdat ze de 'institutionele visie' vormt, en zo het achterliggende denkkader is van waaruit initiatieven worden uitgewerkt. De vooronderstellingen van de PT sturen belanghebbenden bij het opzetten en implementeren van concrete acties. Ten tweede toetsen we de programmatheorie via een vragenlijst af bij de verschillende belanghebbenden⁴³, en gingen we na hoe de verschillende stakeholders in het schoolteam tegenover deze institutionele visie aankeken, en hiermee aan de slag konden in hun dagelijkse schoolpraktijk en bij het ontwerpen en/of uitvoeren van specifieke initiatieven. Indien de PT door de verschillende groepen anders benaderd of niet of nauwelijks gedragen wordt, zal dat vermoedelijk een effect hebben op het al dan niet succesvol zijn van de maatregelen. Op basis van de antwoorden van de verschillende belanghebbenden, brachten we de sterke punten en de spanningsvelden in kaart die aan de oppervlakte gekomen waren bij het vergelijken van (de gedragenheid van) de institutionele visie en/of bij de vertaling ervan naar de praktijk. Deze opgemerkte spanningsvelden werden in een afsluitend focusgroeps gesprek met de respondenten besproken.

Op basis van de inzichten zullen de goede praktijken overgezet kunnen worden naar andere (school)omgevingen met dezelfde kenmerken, of kunnen organisaties intern gereorganiseerd worden op basis van dit model uit Gent. Hieronder lijsten we eerst de vooronderstellingen op die aan de basis van de werking van deze school lijken te liggen.

3.2. Reconstructie van de programmatheorie

3.2.1. *De algemene institutionele visie*

We reconstrueerden de programmatheorie op basis van de website van de school en interne documenten. We kregen een login van het intranet van de school, waar heel wat informatie terug te vinden was. Zo bestudeerden we bijvoorbeeld het globale schoolwerkplan en

⁴³ We beperken ons tot een bevraging van de verschillende functies binnen het schoolteam, de 'ontvangers' van de acties – de Romaouders – bevragen we hierbij niet.

zorgwerkplan, de strategiekaart en bijbehorend prioriteitenplan en het GOK-plan. Daarnaast vonden we ook werkdocumenten en verslagen van vergaderingen en activiteiten terug.

We distilleerden vier vooronderstellingen uit het bronnenmateriaal. Deze veronderstellingen vonden we doorheen de verschillende documenten terug; soms tussen de lijnen door, soms expliciet vermeld. Zij vormen samen de basis voor de algemene institutionele visie, de rode draad doorheen het weefsel dat de school eigenlijk is. Vanuit deze principes wordt vorm gegeven aan het schoolbeleid en aan de organisatiestructuur.

Deze vier vooronderstellingen en de daaruit volgende algemene visie zijn:

- [1] *Schoolsucces is een proces dat leidt tot de ontwikkeling van individuen met een rugzak vol bagage (kennis én vaardigheden) die vol vertrouwen de wereld tegemoet durven gaan.*
- [2] *Schoolsucces is het gevolg van een leerproces dat leerlingen doormaken op school, thuis en daarbuiten.*
- [3] *(impliciet) Het is de taak van de school om een kind optimale leerkansen te bieden.*
- [4] *Een leerling heeft optimale leerkansen wanneer zijn/haar algemene welbevinden en zijn/haar betrokkenheid op school maximaal kunnen zijn.*

[uit 1+2+3+4 volgt de algemene institutionele visie:] *Het is de taak van de school om in te zetten op het maximaliseren van het algemene welbevinden en de betrokkenheid van leerlingen; binnen de schoolmuren, maar ook daarbuiten (thuisituatie, wijk,...).*

We merken het volgende op: het is opvallend hoe deze school de weg naar het bereiken van schoolsucces deels buiten de schoolmuren situeert. Het leerproces speelt zich immers ook af in de thuisomgeving en daarbuiten (in de buurt). Wil men een kind optimale leerkansen bieden, dan zal men vanuit deze visie als school ook op deze domeinen actief moeten kunnen zijn. Om na te gaan hoe hieraan tegemoet gekomen wordt, splitsen we deze algemene visie op in drie dimensies, waarvoor we telkens opnieuw op zoek gingen naar de vooronderstellingen die in de beschikbare documenten gemaakt werden. Deze drie dimensies zijn de relatie school-thuisituatie; de interne verhoudingen op school en de relatie school-buurt. Het opsplitsen van de algemene visie geeft ons per dimensie een dieper

en rijker beeld van de ideeën achter de succesvolle acties die in de school ontwikkeld worden.

3.2.2. De relatie tussen de school en de thuissituatie van de leerlingen

De school zet sterk in op het aanhalen van de banden met ouders, en op het assisteren in het verzekeren van een stabiele leefomgeving voor de leerlingen in de thuisomgeving. De vooronderstellingen die we terugvonden in de beschikbare documenten zijn:

- [1] *De thuisomgeving is sterk verbonden met het welbevinden en met de betrokkenheid van een kind op school.*
- [2] *(impliciet) De thuissituatie van leerlingen kan niet positief worden beïnvloed wanneer er geen positieve relatie bestaat tussen schoolpersoneel en ouders.*

STELLING [uit 1+2]: *Er moet vanuit de school ingezet worden op het versterken van de relatie tussen schoolpersoneel en ouders om, waar nodig, de thuissituatie positief te kunnen beïnvloeden.*

Deze vooronderstellingen zullen vermoedelijk gevolgen hebben voor de werking van de school, die op zijn minst uitdagend te noemen zijn. Niet alleen verbreedt de doelgroep van het schoolpersoneel, het lijkt waarschijnlijk dat dit ook bredere en toch specifieke expertise en een groot netwerk vraagt. Immers, waar schoolpersoneel in een eerder klassiek onderwijsmodel enkel vanuit de schoolomgeving op de kinderen gericht was, probeert men in deze school het welbevinden van de kinderen op school te verbeteren door ook in te spelen op de thuissituatie van de kinderen. Op die manier worden de ouders – en in sommige gevallen ook hun problemen – een bezorgdheid van het schoolteam.

Dit verruimen van de focus van puur onderwijs naar onderwijs en welzijn, zal het schoolteam en de organisatiestructuur wellicht uitdagen zichzelf te herdenken. In de bevraging van het schoolteam zullen we hier verder bij stilstaan. In wat volgt bestuderen we eerst de gevonden vooronderstellingen over deze interne verhoudingen op school.

3.2.3. De interne verhoudingen op school

Over de organisatiestructuur vonden we niet meteen specifieke veronderstellingen terug. We nemen dat wel mee als aandachtspunt bij de analyse van de vragenlijsten en als onderwerp

op het focusgroepsgesprek. Over het takenpakket en de verantwoordelijkheden van de leden van het schoolteam vonden we wel twee interessante vooronderstellingen.

[1] *Elk personeelslid op school is een GOK-leerkracht.*

[2] *Het volledige schoolteam moet actief meewerken aan het leren samenleven van verschillende bevolkingsgroepen, en wordt gekenmerkt door een openheid voor diversiteit.*

[uit 1+2]: *In het schoolteam is een constante alertheid en een vlotte communicatie over mogelijke problemen noodzakelijk. Ieders medewerking bij het uitdenken en uitvoeren van oplossingen is onmisbaar.*

Deze vooronderstelling heeft een directe impact op de verantwoordelijkheden van iedereen in het schoolteam. De vorige set van vooronderstellingen zou nog vertaald kunnen worden in acties waarbij voornamelijk brugfiguren en zorgcoördinatoren betrokken worden om de relatie met de ouders uit te bouwen. Deze vooronderstelling impliceert echter de actieve betrokkenheid van het hele schoolteam. We willen enkele zaken meenemen voor de vragenlijst en het focusgroepsgesprek. Ten eerste willen we bekijken of, en hoe, de vooronderstelde vlotte communicatie gefaciliteerd wordt door de organisatiestructuur in de school. Daarnaast vragen we ons wie betrokken wordt bij dit uitdenken en uitvoeren van oplossingen. We vragen ons af of de verschillende functies binnen het schoolteam (brugfiguren, klasleraars, leerkrachten brugklas...) hierbij dezelfde prioriteiten ervaren of niet – en of dit gevolgen heeft voor de uitwerking en de gedragenheid van de maatregelen.

3.2.4. De relatie tussen de school en de buurt

Over de relatie tussen de school en de buurt vonden we steeds dezelfde vooronderstelling terug:

[1] *De school heeft een plaats in de buurt, en de buurt heeft een plaats in de school. Het uitbouwen van een sociaal netwerk rond de school is belangrijk om tegemoet te kunnen komen aan bepaalde noden en behoeften van de leerlingen én hun ouders.*

De school ziet voor zichzelf een rol weggelegd als 'hart van de buurt' en als centraal punt in een breed netwerk van organisaties en diensten. Via dat netwerk kunnen kansen voor de leerlingen gecreëerd worden, door ze bijvoorbeeld toe te leiden naar taalkampen of vrijetijdsactiviteiten. Bovendien kan langs die weg ingezet worden op het verbeteren van

hun thuissituatie, door de ouders door te verwijzen via het netwerk rond de school, of zelf te helpen waar dat mogelijk is en het opportuun geacht wordt. Het is uit deze vooronderstelling wel nog niet helemaal duidelijk of de school zichzelf een regierol toekent, of enkel een breed netwerk wil uitbouwen om daar indien nodig op te kunnen terugvallen.

In de volgende paragraaf willen we onze versie van de programmatheorie, wat we de institutionele visie noemen, aftoetsten bij verschillende types personeelsleden: de directeurs (2), de GOK-coördinator (1*), de zorgcoördinatoren (2), een brugfiguur (1), en verschillende leerkrachten waaronder een leerkracht voor anderstalige nieuwkomers (5*)⁴⁴.

3.3. Het perspectief van het schoolteam

We maakten kennis met de werking van de school op basis van een set van vooronderstellingen die soms expliciet en soms impliciet gehanteerd lijken te worden, en van waaruit goede praktijken kunnen ontstaan. Dat betekent echter niet dat het blind overnemen van deze visie in andere scholen dezelfde positieve uitkomsten garandeert. De aanpak die in deze visie vooropgesteld wordt, daagt het schoolteam vermoedelijk op verschillende vlakken uit en vraagt heel wat energie van het betrokken schoolpersoneel. Het succes van de maatregelen moet daarom ook verklaard worden aan de hand van een aantal interne processen en dynamieken, die als randvoorwaarden gezien kunnen worden. In de vragenlijsten en tijdens het daarop volgende focusgroeps gesprek gingen we hier dieper op in. De resultaten van die oefening worden hierna besproken.

3.3.1. Perceptie van een veranderende context

Naast de vooronderstellingen die hierboven uitgewerkt werden, onderzochten we ook de houding van de respondenten ten aanzien van de veranderingen in de maatschappij, die ook zichtbaar worden in de schoolomgeving. We deden dat aan de hand van de volgende stelling: *"De maatschappij waarbinnen het onderwijs in Vlaanderen de laatste tien jaar georganiseerd wordt, is ingrijpend veranderd (bijvoorbeeld: door de hoge instroom van migranten uit recent toegetreden EU-lidstaten als Bulgarije, Slowakije...)".* De vervolgvragen indien akkoord waren: *"Hebben deze brede maatschappelijke veranderingen ook een invloed op uw dagelijkse verantwoordelijkheden en functioneren in de school?", "Indien ja, hoe uit zich dat dan?"* en *"Indien ja, vindt u deze invloed op uw dagelijks handelen problematisch?"*.

⁴⁴ * De GOK-coördinator is ook deeltijds leerkracht in dezelfde school.

Hieronder noteren we enkele antwoorden uit de vragenlijsten of citaten uit het focusgroepsgesprek (aangeduid als 'fgg') om de houding van de respondenten te duiden.

"Nu, de school heeft wel een stuk de traditie, denk ik, om voortdurend – en soms is da moeilijk eh – om ons aan te passen met onze organisatiestructuur om op een zo goed mogelijke manier te organiseren. Dat vind ik wel, dat die flexibiliteit er is, dat voortdurend nadenken. Ik zeg niet dat da gemakkelijk is. Maar we doen da wel telkens opnieuw."

- B., directeur (fgg)

"Er is natuurlijk veel verandering (gelukkig) in de maatschappij, maar is die er niet voortdurend? Bijvoorbeeld de steeds grotere invloed van internet en al wat daaruit voortvloeit, de supersnelle evolutie van multimedia, zijn volgens mij minstens even ingrijpend in deze maatschappij en de manier waarop onderwijs georganiseerd zou kunnen worden, als de instroom van Oost-Europeanen."

- I., leerkracht (vragenlijst)

"Niet echt problematisch maar soms denk ik toch wel eens... het stopt niet... er komt steeds maar werk bij vb. het inschrijvingsbeleid, die zwakkere instroom, werk – groepen rond Roma, opvolgen van de afwezigheden,... Soms denk ik dan wel eens: 'Hoe zou het zijn op zo'n schooltje in het verre West-Vlaanderen op den buiten?' ;-) en dan denk ik snel...ik zou me daar hoogstwaarschijnlijk steendood vervelen of mij grijs ergeren...Nu is er enkel de veelheid aan aan te pakken zaken en is het soms moeilijk kiezen waar je eerst werk wil van maken."

- A., zorgcoördinator (vragenlijst)

"Ik vind ook dat de stelling klopt (...). Ik vind niet dat da een probleem is, euhm, maar da vraagt wel een andere aanpak en dienen aanpak, da vraagt ook een grote flexibiliteit. Ik vind dat we die flexibiliteit wel hebben in de lagere school, maar da vraagt soms zeer veel energie. Omdat ge nooit op voorhand weet hoe het zal zijn. Ge weet eigenlijk maar van op de moment da ge aan de slag gaat met die kinderen. Dan kunt ge maar zien wat dat er verlangd wordt van u, of van de groep. Ik vind ook euhm inderdaad, dat analfabetisme dadde tegenkomt, kinderen die heel laat maar naar school zijn beginnen gaan, die da gevoel nie hebben van naar school gaan, da zorgt ook voor nen andere aanpak. (...) Da geeft spanningen. Eh, dan is het zoeken naar oplossingen. Dus dat vraagt wel wat inspanning enal, ja zeker flexibiliteit."

- F., leerkracht (fgg)

"De inzetbaarheid van zoveel mensen, en de flexibiliteit is zeker wel iets dat euh ja toch wel heel sterk aanwezig is. Het is inderdaad niet echt een probleem, de mentaliteit is hier euhm wel helemaal anders dan dat op een doorsnee Vlaamse school zou zijn. Dat is een feit die toch wel meespeelt in heel het verhaal hier. De manier waarop de school uiteraard georganiseerd is,

heeft daar veel mee te maken. (...) al die overlegmomenten die er zijn, het feit da we hier vandaag zitten, ja speelt daar ook al in euh, is daar ook al een voorbeeld van éh?"

– G., directeur (fgg)

"ik (denk) da wij als team geen schrik hebben voor veranderingen, da wij ermee omkunnen op zich dat er een andere instroom komt. Da wij ook soepel zijn. Da we soms wel gaan foeteren maar dan we telkens weer gaan proberen toch zo goed mogelijk weer aan flexi... zo goed mogelijk weer de heel verschillende dingen die gebeuren op onze school, hoe we het gaan aanpakken, en vaak daarbij een beetje voorbij onderwijs moeten en durven gaan om eerste de maatschappelijke dingen aan te pakken."

– J., leerkracht (fgg)

"Het is evident dat op onze school steeds wordt gezocht naar nieuwe manieren van aanpak en nieuwe taakhoudens, nieuwe reglementeringen... (...)

Ik ga er van uit dat veranderingen binnen die structuren pas ontstaan als mensen zoeken naar oplossingen. Vele oplossingen blijken achteraf niet de goede, maar vaak weet je dat pas door het te proberen. Als je niet zoekt en niet durft veranderen, dan sta je nergens. Ik geloof in het blijven veranderen en levenslang leren."

– J., leerkracht (vragenlijst)

De citaten brengen meteen een veelheid aan informatie naar boven. Zo leren we dat het schoolteam een veranderende maatschappelijke context ziet, ook binnen de schoolmuren, maar dat deze niet *a priori* geproblematiseerd wordt. Integendeel, verandering wordt benaderd als een onvermijdelijke eigenschap van de samenleving en het schoolteam voelt zich uitgedaagd om er mee aan de slag te gaan. Bij het zoeken naar oplossingen is 'flexibiliteit' het sleutelwoord. Die soepelheid uit zich in de dynamische 'mindset' van het schoolteam, maar blijkt ook vertaald te worden in de organisatiestructuur van de school. Er worden immers specifieke functies uitgewerkt, overlegplatformen opgericht en experimenten gestimuleerd.

3.3.2. Kerntakendebat: tussen welzijn en onderwijs

Verder wordt ook een spanningsveld duidelijk. Want hoewel de nieuwe instroom positief benaderd wordt, geven enkele respondenten ook aan dat de uitdagingen groot zijn, en er veel energie gaat naar het werken met deze 'vernieuwde' leerlingenpopulatie. De grootste uitdaging zijn de nieuwe leerlingen die een combinatie kennen van anderstalig zijn én in een precaire (en soms onzekere verblijfs)situatie leven én weinig of geen onderwijservaring

hebben opgedaan in de landen van herkomst. Vanuit de algemene visie van de school worden deze leerlingen niet alleen via een onderwijsperspectief benaderd, maar wordt ook ingezet op het verbeteren van het welzijn van deze leerlingen in de thuissituatie. Zoals we hieronder zien, zorgt dit soms voor de nodige frustraties en ook voor onbegrip bij en tussen leden van het schoolteam. We presenteren de visie van twee leden van het schoolteam, die een mooie illustratie zijn van deze mogelijke spanningen:

"Er is een stroom nieuwkomers uit Bulgarije en Slowakije. De zwaarte van mijn opdracht ligt hoofdzakelijk in het opvolgen van individuele gezinssituaties. De gezinnen die zich bevinden in een precaire situatie zijn volgens mij toegenomen en problemen zijn complexer geworden. Daar ik nog niet zo lang op deze school werk heb ik echter nooit "anders " geweten. Dit geldt niet enkel de Roma -instroom: armoede treft ook andere gezinnen. Onzekere verblijfssituatie (verblijven in kraakpanden,...) Ook andere elementen/tendensen bepalen een veranderende maatschappij : digitalisering: één-ouder gezinnen;.....Ook deze factoren vragen soms een nieuwe aanpak van de school."
D., brugfiguur (vragenlijst)

"Maar (het zijn) dus wel die basisbehoeften die belangrijk zijn en waar we toch op moeten gaan werken. Mensen in precaire situaties, da vind ik wel dat dat toegenomen is. Ook problemen worden complexer eh, dus gezinnen die in moeilijke omstandigheden leven hier op school, denk ik dat da wel toegenomen is. (...) Euhm, problematisch is da nie ma wel gelijk da X (directeur) ook gezegd heeft denk ik, voortdurend kritisch blijven en blijven reflecteren. Euh, heel concreet: over het gebruik maken van tolken, stimuleren van Nederlandse taallessen, ik vind da voor mij zelf ook een spanning eh. Euhm euhm, soms de machteloosheid da je als brugfiguur toch ook wel voelt bij de Roma, is voor mij wel groter dan bij andere mensen - omdat die situatie veel onzekerder is. Euh het het ja, een onzekere verblijfssituatie, de dingen die je ervoor doet da je weet van die kunnen volgende maand op het vliegtuig gezet worden en die gaan weer terug, dan merkte een stuk machtelozer..."
- D., brugfiguur (fgg)

"Onderwijs en welzijn vloeien mijns inzien door elkaar. In manier van werken en aanpakken zit wel een verschil. Leerkrachten willen graag snel een oplossing en een antwoord op probleemsituaties. In het welzijnswerk werkt dit niet op deze manier. Een proces aangaan met gezinnen en werken vanuit die zelfredzaamheid vraagt tijd, soms heel veel tijd. Resultaat is niet direct zichtbaar, duurt soms maanden of jaren.....Hier bots ik als brugfiguur ook vaak op frustraties van leerkrachten, de situatie wijzigt/verbetert in hun ogen niet snel genoeg. Er zijn (soms onuitgesproken maar wel voelbaar) verwachtingen naar de brugfiguur die ik niet kan inlossen."
- D., brugfiguur (vragenlijst)

"(De gevolgen van de instroom zijn) vaak wel ingrijpend. Euhm, de verandering aanvoel van de kinderen die nooit naar school zijn geweest. Dat dat nu ook meer aan de orde is dan vroeger, denk ik. Dat voel ik heel sterk, en da uit zich dan ook wel sterk in hoe ge alles in de klas moet aanpakken. En ook het niet consequent naar school komen. Da vind ik wel ingrijpend want da vraagt enorm veel energie... en da zijn een beetje heikele punten, ervaar ik zelf wel euhm waar je heel veel energie insteekt en waar ge dan ook meteen naar heel hoopt van daar voldoende van effect op te hebben. En da mankeert soms een beetje."

- J., leerkracht (fgg)

"De instroom op zich was er al de tijd dat ik in de Mozaïek werkte, maar ik ervaar de laatste jaren toch een verschil door- vooral de instroom van de Bulgaren en de Slovakken (vaak Roma dus)- het gaat dan om kansarmoede, zeer zwak cognitief niveau,(wat maakt dat ik erg moet zoeken in de klas naar hoe te werken met de kinderen: de kinderen staan vaak op heel wat vlakken behoorlijk 'achter' op andere kinderen. (differentiatie en aanbrengen van activiteiten en trainen van vaardigheden die eigenlijk al evident zouden moeten zijn en vanzelf zouden moeten ontwikkelen). Ook vaak moeilijke motivatie van ouders om hun kinderen naar school te brengen en respect op te brengen voor wat je met de kinderen doet, terwijl de kinderen verplicht 220 halve dagen aanwezig moeten zijn. Dat vraagt veel inspanningen naar deze mensen toe, om de kinderen naar school te krijgen. (gesprekken, huisbezoeken, formulieren...), zeer weinig zelfstandigheid van de kinderen (de ouders doen alles in de plaats van hun kind), wat leidt tot nood aan training (zelfs aanleren van evidente handelingen rond zelfredzaamheid), en het ontwikkelen van zelfstandigheid en motivatie- zelfs ontwikkelen van zelfvertrouwen van de kinderen, die vaak denken dat ze het allemaal niet kunnen. (ze kunnen het wel, maar moesten het nooit eerder doen). Dus: ik moet me vaak veel meer bezighouden met zaken die veel energie vragen en eigenlijk niet meteen aan de orde zouden moeten zijn."

- J., leerkracht (vragenlijst)

3.3.3. Naar een gedragen visie

Ondanks de aanwezigheid van deze spanningsvelden, merken we in de vragenlijsten dat het schoolteam achter onze reconstructie van de institutionele visie (de PT) blijft staan. Velen beantwoordden deze vraag in de vragenlijst zeer kort met 'ja', of 'zeker'. Soms worden nuances gemaakt. We merken op dat het voornamelijk de directie, zorgcoördinatoren en brugfiguur zijn die deze visie sterk ondersteunen. Ook leerkracht J., die in de citaten hierboven duidelijk aangeeft te worstelen met de situatie, draagt de visie:

"Het werken op onze school en met deze visie impliceert een maatschappelijk engagement. Vragenlijst: Komt deze visie overeen met uw persoonlijke visie over De Mozaïek?"

R: Ja."

- J., leerkracht (vragenlijst)

"Wij gaan er vooral vanuit dat kinderen kunnen blijven evolueren als hun welbevinden en hun betrokkenheid goed zitten. Wij gaan er ook van uit dat wij niet met kinderen kunnen werken zonder hun context mee te nemen. Vragenlijst: Komt deze visie overeen met uw persoonlijke visie over De Mozaïek?"

Ik sta volledig achter deze visie. Ik vraag mij alleen af of het volledig is."

- A., zorgcoördinator

"Ja, gedeeltelijk wel, maar er is het wel de kerntaak van de school? Beschikt de school wel over de middelen en mogelijkheden om voor heel veel procent in te zetten op wijk, buurt en thuissituatie?"

- I., leerkracht (fgg)

Hoewel de leerkrachten absoluut het belang van deze aanspreekpunten naar de ouders (zorgcoördinator, brugfiguur) inzien, en achter de idee van de algemene visie blijven staan, merken we dat ze in de praktijk soms toch nog met moeilijkheden worstelen. De prioriteiten die door leerkrachten gesteld worden, hebben in de eerste plaats te maken met schoolse vooruitgang van de leerlingen. Hieronder laten we opnieuw leerkracht J. aan het woord.

"Maar de focus ligt anders en is soms moeilijk te verzoenen. De focus ligt (enerzijds) op het maatschappelijke, de focus ligt (anderzijds) op het onderwijs gedeelte. En da vind ik moeilijk om soms te verzoenen me mekaar. Los van werk dat brugfiguren verrichten, los van ons werk. Ik vind dat gewoon niet makkelijk te verenigen. Ik vind da iets da binnen onderwijs waarschijnlijk bijna overal zal voorkomen en bij ons soms iets duidelijker is. Omdat de problemen soms nog groter zijn of anders zijn. Maar ik vind wel soms dat de dat die problemen het zeker niet vergemakkelijken en onze brugfiguren gaan de weg met de ouders op da maatschappelijk vlak, en wij proberen de weg te gaan van het onderwijs... wat niet gescheiden mag gezien worden, maar wat soms wel wat gescheiden is. Da hoeft geen probleem te zijn maar da is niet eenvoudig.

(...)

Toch heb ik vaak het gevoel dat de extra functies (brugfiguur, zorgcoördinator, jw) vaak verder en verder afdrijven van wat we in de klassen ervaren. Mensen in die functies hebben een heel andere feeling met het schoolgebeuren dan de klasleerkrachten die 'er in' staan. Het is dan ook niet altijd makkelijk om begrip te krijgen in bepaalde situaties, omdat die mensen het met heel andere ogen bekijken, ouders niet in de klas met hun kind meemaken en vaak eerder door de maatschappelijke bril kijken dan door de bril van het onderwijs waar wij moeten voor kunnen staan."

- J., leerkracht (vragenlijst)

Dit spanningsveld wordt deels ontlast via bepaalde strategieën die in de school gehanteerd worden. Zo is het een bewuste strategie van de directie om elk jaar enkele collega's een reeks specifieke bijscholingen te laten volgen waarbij de principes van het "contextueel denken/contextuele leerlingenbegeleiding" uitgelegd worden. Deze werkwijze benadert het gedrag dat de leerling stelt vanuit vier contextuele dimensies en probeert het zo te begrijpen en waar nodig bij te sturen. De directeur vertelde ons dat deze methodiek de school binnengekomen was via de brugfiguren, die initieel de opleiding volgden. Omdat deze manier van omgaan met leerlingen en hun (thuis)context zo sterk aansloot bij de visie over de school, werd beslist deze opleiding jaarlijks te agenderen. Op die manier kunnen ook leerkrachten overtuigd worden van en betrokken worden bij de visie van de school.

Een leerkracht die deze vorming volgde was er zeer positief over:

"R: De sessies rond contextueel denken van een aantal jaren geleden vormden een belangrijke verdieping in het werken aan relaties met kinderen via relaties met ouders en omgekeerd. Dit vond ik erg verrijkend. Daar heb ik heel veel aan gehad. Het bevestigde wat ik min of meer al een aantal jaar voelde maar waar binnen mijn opleiding weinig aandacht aan werd besteed. (...)

Vragenlijst: Welke elementen verklaren volgens u het succes/falen van dit initiatief?

R: De professionele ondersteuning, de tijd die hier werd voor genomen, waardoor er echt in de diepte werd gewerkt, het grote aantal personeelsleden die hier op intekenden (in die tijd), waarschijnlijk omdat de behoeftes groot waren (al kan ik me dat niet helemaal meer herinneren); en de mogelijkheden binnen je eigen klaspraktijk en op oudercontacten en MDO's (multi-disciplinair overleg)"

- I., leerkracht

Iets verderop in de vragenlijst schrijft I. evenwel:

"Na een aantal jaren klaservaring lijkt het mij zinvol om je opnieuw te kunnen verdiepen in een aantal theorieën, gedurende een langere tijd. Levenslang leren maar dan niet voornamelijk vanuit je eigen ervaring. Bijscholingen zijn vaak erg kort en sturen je soms met meer vragen terug dan dat je antwoorden hebt gekregen. Ik blijf er vaak wat op mijn honger zitten."

- I., leerkracht

Het schoolteam wordt ook op een andere manier bij het schoolbeleid betrokken. Op het einde van elk schooljaar wordt een bevraging georganiseerd bij het hele team. Op basis van de resultaten van deze bevraging worden de prioritaire actiedomeinen geselecteerd waarop

in het nieuwe schooljaar gewerkt zal worden. Op de personeelsvergaderingen worden deze doelen gepresenteerd en breder gekaderd in de algemene visie. Op die manier wordt geprobeerd om via inspraak een gedragenheid voor het schoolbeleid te verzekeren.

Hier wordt een valkuil gesignaleerd door de directeur. In de vragenlijst van de zorgcoördinator, en tijdens het focusgroepsgesprek vinden we dezelfde bezorgdheid terug:

"Moeten we het aantal initiatieven beperken om voldoende ruimte en tijd te maken om pdca-cirkel rond te maken (plannen, doen, controleren, aanpassen)?"

- B., directeur (vragenlijst)

"Soms heb ik het gevoel dat we met te veel tegelijk bezig zijn. Da we echt moet focussen van kijkt, ok, we gaan we daarvoor. Ok, dan gaan we dat goed doen. Maar we kunnen niet tien initiatieven aannemen. Dan kunnen we geen tien dingen goed doen."

- F., leerkracht (fgg)

"Ja maar, we komen van een verhaal - en hoe stellen we ons prioriteiten? We komen van een verhaal waarbij da we een schoolplan hadden me een prioriteitenplan en da stond vol eh, we hebben een strategiekaart uitgetekend. Maar 't is een oefening om die prioriteiten te gaan beperken. Alle ja. + 't Is een ja, 't is een proces waar da we mee bezig zijn eh, 't is de bedoeling da we die prioriteiten gaan hebben. En die PDCA cirkel heeft ons geleerd dat van ge plant iets, ge doet iets, ge moet terug stil staan en dan moete da terug aan passen. Eh Dus ge moet telkens opnieuw rondkijken. En da lukt nie als ge teveel initiatieven neemt. 't Is goed van te focussen en te beperken. + We zijn ons daarvan bewust en we proberen dat te realiseren hé. Met vallen en opstaan."

- B., directeur (fgg)

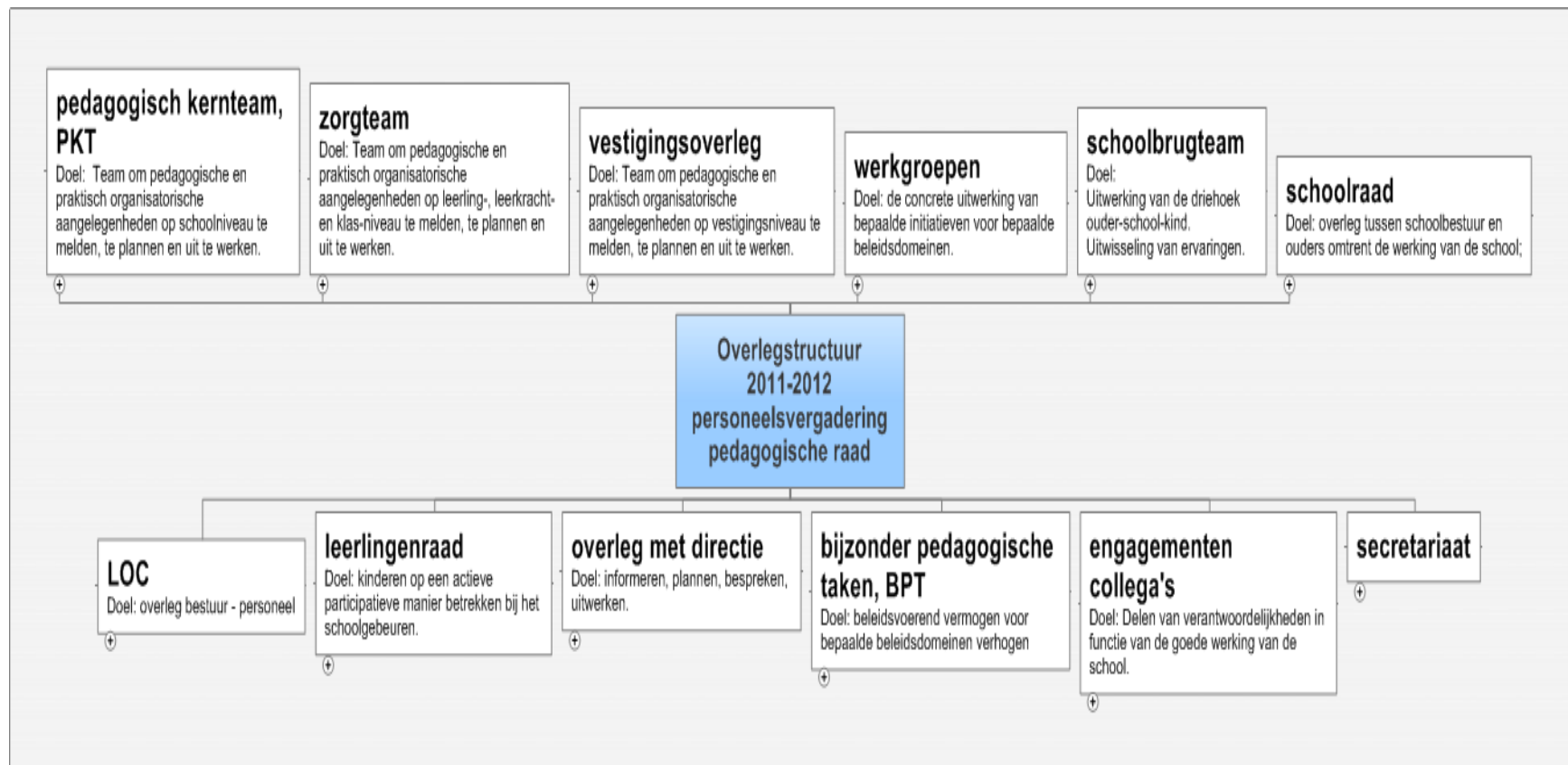
Er wordt jaarlijks ook nagedacht over de interne overlegstructuur waarbinnen bepaalde vragen, ideeën, problemen... besproken kunnen worden. Een organogram hiervan vindt u op de volgende pagina. We merken op dat de visie van de school gereflecteerd wordt in deze organen. Zo is er bijvoorbeeld het 'schoolbrugteam', dat voornamelijk een uitwisselingsplatform is voor ervaringen die te maken hebben met de driehoek ouder-school-kind. Het zorgteam is dan weer in het leven geroepen om specifieke problemen binnen de schoolcontext aan te pakken en op te volgen op het niveau van de individuele leerling, betrokken leerkracht, brugfiguur en/of zorgcoördinator. Deze platformen laten toe om kort op de bal te spelen waar nodig, en faciliteren de interne communicatie.

Bij het zorgteam werd door een personeelslid een valkuil geduid. Deze teams zijn er om samen een oplossing uit te werken, en zijn dus een startpunt voor het samen aanpakken van problemen. Er wordt verwacht dat de persoon die een vraag stelt of een probleem aanmeldt, dus mee nadenkt over mogelijke oplossingen.

"(Een verklarende factor van het zorgteam is, jw) openheid, zodat iedereen durft zeggen wat er is. In mijn functie dien ik wat te bemiddelen (ouders-leerkrachten, leerkrachten - kinderen, leerkrachten - zorgteam,...) Ik vind ook dat het zorgteam vrij laagdrempelig moet zijn, zodat mensen gemakkelijk kunnen komen met hun zorgen en zodat we samen met hen een oplossing kunnen vinden. Anderzijds vind ik dat mensen soms te gemakkelijk een hulpvraag brengen en te weinig zelf ondernemen om bepaalde zaken aan te pakken."

- A., zorgcoördinator (vragenlijst)

De aanwezigheid van collega's die eerder werken rond het welzijn van de leerlingen, betekent volgens de zorgcoördinator dus niet dat het hele schoolteam niet langer moet samenwerken om naar oplossingen te komen. Problemen mogen dus niet zomaar doorgeschoven worden van de ene 'cel' naar de andere.

Figuur 2: Overlegstructuur school.

Bron: Schooldirectie.

Een ander voorbeeld van de manier waarop de schoolvisie bewerkstelligd wordt door interne organisatie, heeft te maken met het profiel van het aangeworven personeel. Uit het focusgroepsgesprek:

"R: Het feit dat X. brugfiguur is, da's een beleidskeuze. De vorige brugfiguur, als die gestopt is, dan hebben wij samen gezeten... 'Welk profiel willen wij?'. (...) De keuze om voor een maatschappelijk werker te gaan (en bijvoorbeeld niet voor een leerkracht, jw), is een uitdrukkelijke keuze die gemaakt is. Da was niet zomaar van vandaag op morgen, daar was niet zomaar ne consensus over, da we gingen gaan voor ne maatschappelijk werker. Want het was misschien belangrijker om iemand te hebben die ook Turks sprekend was eh en die zelf uit de die groep..., ik wil maar zeggen dat da een uitdrukkelijke keuze is.

I: En wat is de motivatie geweest om voor een maatschappelijk werker te kiezen?

R: Een stuk met professionalisering, als ge kijkt naar het functieprofiel, in het begin bestond er geen functieprofiel voor. Ja, dus daar is wel wat over geschreven en over nagedacht ja. En een maatschappelijk werker die brengt een hoop knowhow binnen die ge niet hebt als ge leerkracht zijt. Die heeft sociale kaarten, ik zeg maar iets. Euhm ja. Der zit nu wa winst op. Ik zeg we hebben winst gemaakt hé. Het gebeurt professioneler, het gebeurt eigenlijk sneller dan dat het vroeger gebeurde."

- B., directeur

3.3.4. Het belang van brugfiguren

(zie ook Hemelsoet?) Het belang van de brugfiguren is zeer groot in een dergelijke brede opvatting van het werkterrein van een school. Zij hebben het mandaat om organisatiestructuren aan te passen, partners samen rond de tafel te brengen en ook buiten de klas acties te ondernemen. Zonder hun aanwezigheid in het schoolteam, zal het een stuk moeilijker zijn om de visie ook effectief te vertalen naar acties in het veld. De meerwaarde van deze brugfiguren wordt door niemand in vraag gesteld en op verschillende plaatsen doorheen onze data bevestigd.

"De ideeën voor verschillende projecten (huistaakbegeleiding, meedoen activiteit met de klas, infomomenten, digikriebels, project computermee-r en andere) kunnen komen van ieder – ieder kan een bijdrage leveren in denkproces. Voor de uitwerking kan (gelukkig) een beroep gedaan worden op brugfiguren, zorgcoördinator, leerkracht AN,... Of deze collega's maken mee mogelijk, ondersteunen..."

- A., directeur (vragenlijst)

Brugfiguren en zorgcoördinator **ontlasten** een deel van de taken **van de leerkrachten**. Dat geven ze zelf aan, en dat wordt ook zo ervaren:

"Het is niet alleen de taak van de school om te werken aan het algemeen welbevinden. Het welbevinden van de leerlingen binnen de schoolmuren

staat centraal. Maar om dit welbevinden te bereiken moeten er soms eerst zaken die in eerste instantie niet met onderwijs te maken hebben worden aangepakt. Dit zie ik ook als een taak van de brugfiguur zodat een leerkracht zich kan toespitsten op de klasopdracht. (wat niet wil zeggen dat het enkel de taak is van een brugfiguur- zie : elke leerkracht is een GOK leerkracht)."

- D., brugfiguur (vragenlijst)

"Het is mede door de maatschappelijke veranderingen dat de functie van brugfiguur er is. De zorg voor kinderen en gezinnen in precaire situaties kan niet meer alleen door een zorgcoördinator en het leerkrachtenteam worden opgenomen omdat het die draagkracht overstijgt. Als brugfiguur werk ik ook aan de randvoorwaarden zodat kinderen naar school kunnen gaan en ouders hun kinderen naar school kunnen sturen. Het gevoel van "machteloosheid" is wel groter bij de ROMA gezinnen omdat deze dikwijls in een onzekere verblijfssituatie zitten. Uitbouwen van een netwerk rond de gezinnen vind ik hier een prioritaire taak. Nagaan welke diensten het gezin het beste kunnen bijstaan. Toe leiden en ondersteunen."

- D., brugfiguur (vragenlijst)

"Maar ik vind da een enorme verlichting als ik een kind zie da een probleem heeft, (...) da ge, en ge weet dat er iemand mee bezig is eh. Dus ge weet van en da voel ik als een enorme verlichting."

- E., leerkracht anderstalige nieuwkomers (fgg)

"Van zodra ik voel dat het veel wordt en op me weegt, schakel ik het zorgteam of brugfiguren in."

- J., leerkracht (vragenlijst)

De brugfiguur **ontlast** ook **de zorgcoördinator**:

"De functie van zorgcoördinator (maar die is er op elke school), de brugfigurenwerking (zonder die zou ik mijn werk niet haalbaar vinden!) Wij hebben natuurlijk veel meer GOK-SES lestijden en die brengen dan ook weer mogelijkheden met zich mee naar klasorganisatie en opzetten van trajecten."

- A., zorgcoördinator (vragenlijst)

Om het **vertrouwen van ouders** te **winnen**, zijn de brugfiguren het best geplaatst:

"Het vertrouwen van de ouder die zijn dierbaarste bezit bij ons achterlaat winnen! Openheid, ouders zijn welkom en moeten dit voelen. Toegankelijkheid van de school, ervoor zorgen dat ouders er terecht kunnen. Brugfiguren, leerkrachten die openstaan voor onze ouders zijn hier onmisbaar!"

- A., zorgcoördinator (vragenlijst)

"Nee, ouders gaan soms sneller naar een brugfiguur omdat zij de tijd en de ruimte gemaakt hebben om iets op te bouwen naar vertrouwen toe. Ze hebben de ruimte eh."

- E., leerkracht anderstalige nieuwkomers (fgg)

De brugfiguren geeft aan **een stap voor** te hebben **op reguliere diensten**.

"Als brugfiguur krijg ik vaak vragen gerelateerd aan het verwerven/bestendigen van basisbehoeften (woning; voeding; kleding;.....). Vele ouders komen met grote verwachtingen naar ons land. Worden vaak teleurgesteld daar ze merken dat een leven hier opbouwen niet zo evident is. Voor gezinnen met kinderen is de school vaak één van de eerste en enige instanties waar ze bijna dagelijks mee te maken krijgen. Als school zie je het kind en de ouder meer dan welke andere instantie ook. Daardoor worden "problemen" vaak op school als eerste gedetecteerd. Geen boterhammen bij hebben; geen kousjes aan bij winterweer,....deze 'armoede' wordt vaak door de school als eerste opgemerkt."

- D., brugfiguur (vragenlijst)

3.4. Besluit

We kozen ervoor om dit derde hoofdstuk op te bouwen rondom de werking van een basisschool in Gent, die er al in zekere mate in geslaagd is om banden met Romaouders op te bouwen, en om Romaleerlingen en hun ouders toe te leiden naar school en andere diensten en organisaties. De school wordt bovendien ook ingeschakeld door buurtorganisaties en fungeert als brug tussen deze organisaties en hun doelgroepen. We baseerden de keuze voor deze invalshoek op de idee dat we aan het einde van hoofdstuk twee formuleerden. We vermoedden dat moeilijk bereikbare groepen, in dit geval Romaouders, via de school en/of in een schoolomgeving gemakkelijker in contact te brengen zijn met andere organisaties en diensten. Hiervoor waren twee belangrijke redenen. Ten eerste stelden we vast hoe de bevraagde Romaouders grotendeels op het eigen netwerk terugvallen wanneer oplossingen gezocht worden, en dat de reguliere diensten veel minder geconsulteerd worden. Ten tweede merkten we op dat scholen in een bevoorrechte positie kunnen staan om tot het netwerk van de Romaouders toe te treden, omdat onze respondenten bijna allemaal aangaven het onderwijs belangrijk te vinden als basis voor een goed leven voor hun kinderen. We zagen dit vermoeden bevestigd in de werking van de gekozen basisschool in Gent, waar – met vallen en opstaan – ingezet wordt op het uitbouwen van een netwerk rondom de school waarin ook ouders en de buurt actieve partners zijn.

In hoofdstuk drie analyseerden we de werking van deze school, en legden we bloot binnen welke structuren en onder invloed van welke interne dynamieken en processen de specifieke acties en initiatieven konden ontstaan. We deden dat door in de eerste plaats

de 'institutionele visie' te distilleren uit een groot aantal interne documenten. We zochten tussen de regels tekst naar de sets van vooronderstellingen die impliciet of expliciet gehanteerd werden, en daarom bewust of onbewust richtinggevend zijn bij het ontwerpen van de acties en initiatieven. Nadien toetsten we dit theoretische ideaalbeeld van de werking van de school af aan de praktijk, door het voor te leggen aan verschillende leden van het schoolteam. In de debatten kwamen een aantal zeer concrete spanningsvelden, uitdagingen en oplossingen bij het implementeren van deze visie aan het licht. Deze visie en de manier waarop de school georganiseerd werd om implementatie in het dagelijkse werkveld mogelijk te maken, kan inspirerend werken voor scholen die in een vergelijkbare context onderwijs organiseren.

We stelden vast dat de schoolvisie zeer sterk streeft naar het verhogen van het welbevinden en de betrokkenheid van de leerlingen, door te werken op de driehoek schoolomgeving (leerlingen, schoolteam) – thuisomgeving (ouders en familie) – wijkomgeving (buurtorganisaties). De school definieert haar werkterrein op die manier zeer ruim. De taakhoud van het schoolpersoneel verbreedt in deze visie dus van 'onderwijzen' naar 'onderwijzen én begeleiden'. Deze begeleiding gebeurt voornamelijk in de schoolomgeving, maar men wil tegelijkertijd ook de thuisomgeving meenemen in dit verhaal door naar de wensen en behoeften van ouders te luisteren, hen te helpen of door te verwijzen waar nodig. Met het oog op het welbevinden van de leerlingen worden zo ook de ouders een doelgroep van het schoolteam. Om tegemoet te kunnen komen aan bepaalde noden en behoeften van de leerlingen én hun ouders, moet bovendien ook ingezet worden op de uitbouw van een sociaal netwerk rondom de school. Samenwerking met buurtorganisaties wordt nagestreefd, en deze organisaties en hun werking kunnen ook tijd en ruimte in het schoolgebeuren krijgen. Wanneer er een vertrouwensrelatie met de ouders werd opgebouwd en de school voldoende krediet heeft opgebouwd om in het netwerk opgenomen te worden, kan ze een aanspreekpunt worden. In een volgende stap kan de school vanuit die positie de families die het nodig hebben gericht toe leiden naar organisaties uit het buurtnetwerk.

Bij de bespreking met het schoolteam over de implementatie van deze theoretische visie in hun dagelijkse praktijk op school, werden enkele interessante zaken duidelijk. Ten eerste zagen we dat het team de maatschappelijke context waarbinnen het onderwijs moeten worden voorzien niet *a priori* problematiseert. Het schoolteam geeft aan dat de steeds groter wordende concentratie aan leerlingen met een andere socio-economische en/of etnisch-culturele achtergrond hen voor bepaalde uitdagingen plaatst, maar stelt zich constructief en flexibel op om hier mee om te gaan. Verandering wordt benaderd als een inherente, en dus normale, eigenschap van het samenlevingsmodel. De

onvermijdelijke spanningsvelden en valkuilen in de schoolwerking die hiermee gepaard gaan, zijn dat volgens het schoolteam eveneens. Maar deze uitdagingen worden met een open geest en ruimte voor conflict en debat aangegaan.

De grootste uitdaging die de implementatie van deze visie met zich meebrengt, is een gevolg van het verruimen van de doelgroep van het schoolteam van leerlingen naar leerlingen én ouders én buurtorganisaties. Hierdoor breidt niet alleen het takenpakket van het schoolpersoneel uit, maar is het ook wenselijk dat men over een bijkomend soort expertise beschikt. Schoolpersoneel moet in deze visie immers *outreaching* kunnen werken, bijvoorbeeld door op huisbezoek te gaan bij elk van de leerlingen. En indien problematische situaties aangetroffen worden, moeten leerkrachten weten hoe ze hiermee kunnen omgaan en/of kunnen doorverwijzen naar andere organisaties indien nodig. We stelden vast hoe er hierover binnen het schoolteam een voortdurende reflectie plaatsvindt over de kerntaken van de school, waarbij steeds naar een goede verhouding gezocht wordt tussen het inzetten op welzijn en het aanbieden van kwalitatief onderwijs.

We stelden vast dat het realiseren van bovenstaande visie in de praktijk gefaciliteerd wordt door de manier waarop de school intern is georganiseerd. Zo zijn bepaalde functies in het leven geroepen, zoals bijvoorbeeld de (IEM-)brugfiguur en de zorgcoördinator, die een specifiek mandaat hebben om zich te richten op de welzijnspeer van dit ruime schoolconcept. Bij de aanstelling van een nieuwe brugfiguur in 2010 speelde de schoolleiding in op de veranderende maatschappelijke context en leerlingenpopulatie door bewust te zoeken naar kandidaten met een diploma in het sociaal werk, die de nodige expertise en kennis van het sociaal veld hebben. Deze 'mentale' omslag illustreert mooi dat een school het ook moet aandurven om niet enkel leerkrachten aan te werven, maar dat een bredere blik gehanteerd kan worden om hun visie ten uitvoer te brengen. Deze brugfiguren zetten sterk in op het leggen van verbindingen (bruggen bouwen) tussen de school, de ouders en de buurtorganisaties. Hierdoor ontlasten zij de andere leden van het schoolteam, en worden zij de cement die de drie zijden van de driehoek school – thuis – buurt bij elkaar houdt. We stelden vast uit reacties van de klasleerkrachten en de directie dat de aanwezigheid van deze personen op school als een grote meerwaarde wordt gezien.

Binnen de schoolstructuur werd ook een speciaal platform opgericht, het zogenaamde 'zorgteam'. Hierin wordt op vaste tijdstippen overlegd over de situatie van individuele leerlingen, waardoor de betrokken leden van het schoolteam (leerkracht, brugfiguur, zorgcoördinator) op de hoogte blijven van de stand van zaken (evoluties, nieuwe feiten, gemaakte afspraken, eventuele opvolging en coördinatie na doorverwijzing...).

Door op bepaalde momenten (bijvoorbeeld op de personeelsvergadering) met het hele team te reflecteren over de schoolvisie en de prioritaire punten voor het schoolbeleid, slaagt men er in de betrokkenheid van het hele team bij het schoolproject te verhogen. Via inspraak probeert men de gedragenheid van het concrete schoolbeleid te verzekeren. De organisatiestructuur wordt als een dynamisch instrument gezien, dat flexibel is en voortdurend herdacht wordt in functie van de veranderende omgeving en van de nieuwe uitdagingen die daar een gevolg van zijn. De specifieke organisatiestructuur zet in op regelmatig intern overleg. Op die manier kan ook een deel van de werkdruk en bezorgdheden aangekaart en aangepakt worden. Bovendien waakt men er op zo over dat het schoolteam niet als twee aparte cellen (onderwijs en welzijn) zal beginnen te functioneren. Problemen mogen niet doorgeschoven worden van het team 'onderwijs' naar het team 'welzijn', maar moeten gezamenlijk besproken en opgevolgd worden.

Ondanks deze inspanningen blijven enkele spanningsvelden zichtbaar. We stelden vast dat er bij sommige leerkrachten nog steeds bepaalde frustraties leven. Hoewel zij de schoolvisie begrijpen en de sterke inzet op welzijn en de samenhang met de buurt ondersteunen, blijft het voor hen in de eerste plaats belangrijk om onderwijs te kunnen aanbieden en de kinderen in de klas vooruitgang te zien maken. Dat zien zij, als leerkracht, ook als hun eerste taak en verantwoordelijkheid. We stelden vast dat de verwachtingen van deze leerkrachten niet altijd in lijn liggen met die van de brugfiguren en zorgcoördinator. Hoewel alle partijen het belang van het kind voorop stellen, verwachten deze leerkrachten op korte termijn resultaten, terwijl brugfiguren en zorgcoördinatoren benadrukken dat het werken rond welzijn en welbevinden een werk van lange adem is. Ondanks de brede opvatting van het schoolconcept, blijven sommige leerkrachten in de eerste plaats gericht op hun klasomgeving, terwijl de 'welzijnswerkers' veeleer de bredere context centraal stellen.

Hoewel er ook succesverhalen te vertellen zijn, merken leerkrachten op dat ze nog over te weinig handvaten en praktische tools beschikken om ook in de klaspraktijk met specifieke nieuwe situaties aan de slag te gaan en snel tot resultaat te komen. Deze frustraties kunnen leiden tot een lager welbevinden en minder motivatie bij sommige leerkrachten. Ook de brugfiguur getuigt van een steeds groter wordende werkdruk, en geeft aan zeer veel tijd te moeten spenderen om de situatie in specifieke probleemgezinnen te deblokkeren. Een andere valkuil hierbij is dat het opgebouwde vertrouwen tussen school en thuisomgeving vaak gepersonifieerd wordt door het aanspreekpunt, de brugfiguur. Het verdwijnen van deze persoon kan een negatieve invloed hebben op de relaties in de netwerken rond de school.

3.5. Beleidsaanbevelingen

Het organisatorisch model dat door deze school gehanteerd wordt, kan inspirerend werken voor andere scholen die in een vergelijkbare context onderwijs aanbieden. In bepaalde buurten en stedelijke omgevingen kan dit concept van een brede school, waarbij welbevinden en betrokkenheid nagestreefd wordt door in te zetten op de driehoek schoolomgeving (leerling, schoolteam) – thuisomgeving (leerling, ouders) – buurtomgeving (buurtorganisaties), een manier zijn om binnen de schoolmuren met de gevolgen van een veranderende maatschappelijke context om te gaan. De visie van waaruit hierbij vertrokken wordt, en de interne organisatie die uitgewerkt wordt om deze visie te implementeren zouden daarom als goede praktijk verspreid kunnen worden. Dit impliceert echter niet dat bepaalde structuren of strategieën zomaar kunnen overgenomen worden in andere contexten. De diepgaande analyse maakt precies duidelijk dat er goed moet nagedacht worden wat in welke context de juiste aanpak kan zijn. Het voorbeeld van de basisschool kan hierbij een inspirerende rol innemen.

Voor scholen die nood hebben aan oplossingen en goede praktijken, kan een dergelijk model de lijnen van hun huidige denkkader verschuiven en in de eerste plaats het interne debat over de werking in de desbetreffende school opstarten. De principes en vooronderstellingen die in de modelpraktijk naar voren geschoven worden, kunnen daarbij vastgehouden worden; de concrete vertaling ervan naar acties en initiatieven kan steeds gebeuren op maat van de specifieke situatie in de context van de school. Hierbij willen we benadrukken dat de resultaten van een dergelijke reorganisatie vermoedelijk niet op korte termijn zullen zichtbaar worden. Deze 'transitie' zal zich immers ook moet doorzetten in de geesten van het schoolteam, en het uitbouwen van duurzame relaties met ouders en buurtorganisaties vraagt uiteraard ook de nodige tijd. Bij het evalueren of doorlichten van scholen die dit model implementeren, moet dit lange-termijn perspectief meegenomen worden.

Dit model van aanpak heeft **niet alleen betrekking op het beleidsdomein Onderwijs**. De vooronderstellingen van waaruit de basisschool vertrekt bij het ontwerpen van de visie en de daaruit volgende acties (inzetten op welbevinden, integrale benadering school/thuis/buurt), lijken in deze context te kloppen; en zouden door beleidsmakers uit de verschillende andere betrokken domeinen (Welzijn, Integratie...) en op de verschillende beleidsniveaus kunnen meegenomen worden. Dit kan als goede praktijk, maar ook als richtingaanwijzer en toetssteen bij het uitwerken en evalueren van eigen beleidsacties, bij het subsidiëren van projecten, bij het opzetten van samenwerkingen tussen actoren...

De aanwezigheid van **brugfiguren** is voor het succes van dit schoolmodel van groot belang. Zij vertegenwoordigen de school bij de ouders en in de buurt, en zijn binnen de school de casemanagers die de bredere situatie van de individuele leerling kunnen overzien, kaderen en proberen bij te sturen. Hiervoor is niet alleen tijd nodig, maar ook specifieke expertise, kennis van het sociale werkveld en – indien nodig – van bepaalde doelgroepen. Het **aantrekken van deskundigen**, zoals bijvoorbeeld sociaal werkers, lijkt hierbij aangewezen. Wanneer dit model naar voren geschoven wordt in vergelijkbare contexten, moet de mogelijkheid om zulke mensen in te schakelen ook gegarandeerd kunnen worden. De brugfiguren worden het best structureel en op lange termijn verankerd in de schoolwerking, vermits zij de kans moeten krijgen om een vertrouwensrelatie uit te bouwen met de ouders en organisaties waarmee zij in contact komen.

Het startpunt van het derde hoofdstuk was de vaststelling dat **nieuwkomer-ouders** die anders moeilijk bereikbaar blijken voor organisaties uit het middenveld, **wel bereikt en geactiveerd kunnen worden door te werken via de school van hun kinderen**. Hier liggen dus mogelijkheden voor beleidsmakers om in te zetten op het gebruik van deze kanalen. De voorwaarde hiervoor is evenwel dat de drempels tussen de ouders en de school – als die er in de eerste plaats al waren – voldoende weggewerkt zijn en plaats maakten voor een vertrouwensrelatie. In de school die centraal stond in hoofdstuk drie, waren het de brugfiguren en de zorgcoördinator die dit konden bewerkstelligen. Zoals de werking van de bestudeerde school aantoonde, kan men via de kinderen een vertrouwensrelatie met de ouders uitbouwen en kan men deel gaan uitmaken van het netwerk van deze ouders. Bij de Roma-families die we interviewden in hoofdstuk twee merkten we dat dit netwerk zeer belangrijk is en dat van daaruit problemen kunnen worden gedetecteerd en oplossingen kunnen worden aangereikt. In het geval dat deze piste verder verkend en toegepast zal worden in soortgelijke schoolomgevingen, willen we een belangrijke valkuil duiden. **De school moet wel altijd en bovenal een vanzelfsprekend veilige omgeving voor de kinderen blijven**. Organisaties of diensten verwelkomen in een schoolomgeving die in een moeilijke relatie tot de ouders kunnen komen te staan (Politie, OCMW...) kunnen indirect de goede relatie tussen ouders en school verstoren ten koste van het welbevinden, en dus van de schoolloopbaan, van het kind. Er is dus een interessante opening naar deze moeilijk bereikbare groepen, maar aan deze kans zijn ook bepaalde risico's verbonden die steeds mee in rekening gebracht moeten worden.

4. ALGEMEEN BESLUIT

Dit rapport is de schriftelijke neerslag van een verkennend onderzoek over de situatie van Slowaakse Roma in Gent en Kosovaarse Roma in Sint-Niklaas. In het eerste hoofdstuk bestudeerden we het huidige beleidskader op Europees, federaal, Vlaams en lokaal niveau dat er op gericht is om de integratie van Roma in de samenleving te verbeteren. Daarnaast bevroegen we beleidsmakers met expertise in het werken met Roma over hun ideeën over het beleid en over mogelijke aanbevelingen die zij op basis van hun ervaring zouden maken. In een tweede hoofdstuk bestudeerden we op een kwalitatieve wijze de situatie van 18 Romafamilies. Doorheen de onderling sterk verweven thema's onderwijs, tewerkstelling, sociaal netwerk en welbevinden leerden we aan de hand van citaten de leefwereld van de respondenten en hun familie kennen. We kregen inzicht in de manieren waarop zij bepaalde zaken beleven en er betekenis aan geven. Deze informatie is relevant bij het uittekenen van een beleid dat al dan niet expliciet gericht is op het verbeteren van de situatie van deze mensen. Tot slot bestudeerden we de werking van een basisschool in Gent, die er al in zekere mate in geslaagd is om banden met Romaouders op te bouwen, en om Romaleerlingen en hun ouders toe te leiden naar school en andere diensten en organisaties. We analyseerden binnen welke structuren en onder invloed van welke interne dynamieken en processen deze specifieke acties en initiatieven konden ontstaan. In de debatten kwam een aantal zeer concrete spanningsvelden, uitdagingen en oplossingen bij het implementeren van deze visie aan het licht. Deze visie en de manier waarop de school georganiseerd werd om implementatie in het dagelijkse werkveld mogelijk te maken, kan inspirerend werken voor scholen die in een vergelijkbare context onderwijs organiseren.

In het eerste hoofdstuk stelden we vast dat er een aantal spanningsvelden vervat liggen in het concept 'Roma' zelf. Doorheen en binnen de verschillende Romagemeenschappen – of ze nu in Europa, België, Vlaanderen, Gent of Sint-Niklaas leven – is de diversiteit groot. Hoewel vanuit het middenveld benadrukt wordt dat een meerderheid van de Roma in Vlaanderen in de realiteit moet worstelen om een weg te vinden in de Vlaamse samenleving, zijn er ook families voor wie geen specifieke (of categoriale) maatregelen (meer) nodig zijn. Deze diversiteit maakt de term bovendien moeilijk hanteerbaar voor beleidsmakers, reguliere dienstverleners en organisaties uit het middenveld. Een gevolg ervan is immers dat de doelgroep van deze actoren kleiner is dan de hele groep Roma, terwijl ze wel met dezelfde term benoemd wordt – maar dus impliciet anders gedefinieerd is. Een zekere 'angst om te benoemen en te stigmatiseren' kan hiervan het gevolg zijn bij beleidsmakers en diensten die de aanwezige problematieken binnen

bepaalde subgroepen niet willen veralgemenen of culturaliseren tot 'de Roma'. Daarnaast identificeerden we twee andere knelpunten: Ten eerste lukt het momenteel niet voldoende om in de bestaande structuren en met de bestaande organen de beschikbare expertise over Roma op een efficiënte manier te kunnen toepassen en verder uit te bouwen en goede praktijken te verspreiden. Ten tweede zorgt het onvoorspelbare karakter van de instroom voor frustraties en gevoelens van machteloosheid bij organisaties én lokale besturen, die het gevoel hebben te moeten dweilen met de kraan open.

In het tweede hoofdstuk stelden we vast dat onderwijs door de meeste ouders positief benaderd wordt, omdat het een springplank is naar een beter leven voor hun kinderen. In het discours koesteren de respondenten dan ook duidelijke ambities om hun kinderen te laten schoollopen, terwijl onderwijs voor zichzelf bijna nergens ter sprake komt. Hierbij moeten we wel vermelden dat ons respondentenbestand slechts twee families bevatte die in de meest precare situaties moeten overleven. Vanuit het middenveld werden we er steeds op gewezen dat de dagdagelijkse realiteit waarin zij werken een meer problematisch beeld geeft en dat dit discours bij deze mensen vaak niet overeenkomt met hun dagelijkse praxis. Hier liggen mogelijkheden voor verder onderzoek naar deze specifieke doelgroep van Romafamilies in een zeer precare situatie. We merkten doorheen het tweede hoofdstuk enkele drempels op, die het (basis)schoollopen van de kinderen van de respondenten bemoeilijken. Voornamelijk financiële problemen worden aangehaald. Hierdoor zien deze families zich verplicht om bepaalde keuzes te maken en prioriteiten te stellen die ten koste gaan van het schoollopen van de kinderen. Voor specifieke voorbeelden hiervan verwijzen we naar hoofdstuk twee. Een andere mogelijke drempel is de overgang van het basisonderwijs naar de secundaire school, waarbij sommige kinderen de verantwoordelijkheid krijgen om een studierichting te kiezen, zonder dat ze hier voldoende klaar of voldoende ingelicht voor zijn. De financiële situatie van het gezin kan op dat moment ook de motivatie zijn om te kiezen voor een traject dat snel tot werk (en inkomen) leidt. Met betrekking tot de schoolkeuze zagen we dat er voornamelijk pragmatisch gekozen wordt: de dichtstbijzijnde school draagt de voorkeur weg. Ook het sociale netwerk rond de familie heeft hier een functie: familieleden, kennissen of burens worden geconsulteerd over het aanbod en/of de kwaliteit van scholen. Ook wanneer er praktische vragen over school opduiken, wordt vooreerst in het netwerk naar antwoorden gezocht (bij sleutelfiguren, bemiddelaars of andere vertrouwenspersonen). We merkten ook op dat een verhuis niet altijd wordt afgestemd op de schoolkalender, en dat een kind tijdens het schooljaar van school moest veranderen omwille van een verhuis.

Waar de ouders gericht zijn op onderwijs wanneer het de toekomst van hun kinderen betreft, zijn ze vooral gericht op het vinden van werk voor zichzelf. Bij de zoektocht naar een job wordt ook hier zeer sterk ingezet op het sociale netwerk rond de familie. Sommige contacten met gadjie worden bewust aangegaan omdat ze mogelijk rechtstreeks of onrechtstreeks tot (zwart)werk zouden kunnen leiden. We merkten ook hier enkele drempels op. Zo stelden we vast dat sommige respondenten de gebruikelijke methoden om tot werk te komen niet kennen, dat de instrumenten om tot werk te komen (bijvoorbeeld een CV) een overbodige hindernis naar werk kunnen vormen. Wie als poetsvrouw/man wil werken, hoeft immers niet te kunnen schrijven. Sommige respondenten kennen ook de kanalen om een job te vinden niet, en moeten hierop gewezen worden door mensen in het sociale (zorg)netwerk rond de familie. Indien alle opties uitgeput lijken, en men heeft aanwijzingen – ook al zijn het vage – dat er elders meer mogelijkheden liggen, wordt migratie in sommige gevallen overwogen.

Wat de huisvesting betreft, stelden we vast dat dit voor de meeste respondenten niet de eerst prioriteit is – eerst wil men werk. Bij de keuze van een eerste woning is de situatie in de herkomstregio's het referentiepunt. Dat betekent dat sommige respondenten genoeg kunnen nemen met een woning die in hun beleving beter is dan wat ze in de herkomstregio kunnen vinden of betalen. Mettertijd probeert men zich te verbeteren, indien de financiële situatie dat toelaat. Bij de zoektocht naar een woning is men flexibel, en niet per se trouw aan de stad waar men woont: de locatie is van ondergeschikt belang aan de prijs.

Tot slot van hoofdstuk twee bestudeerden we de beschikbare informatie en citaten vanuit het perspectief van het welbevinden van de respondenten. We stelden vast dat de respondenten het leven in Vlaanderen bijna onvoorwaardelijk beter vinden dan het leven waarnaar ze terug zouden kunnen gaan in Slowakije of Kosovo. Velen onder hen hebben dan ook de uitgesproken ambitie om in Vlaanderen te blijven wonen en leven. De ambities en aspiraties van de meeste respondenten gaan uit naar een job en vast inkomen voor zichzelf, met het oog op het faciliteren van een goede schoolloopbaan en verder leven voor de kinderen. Ouders zien geen plaats meer voor onderwijs in hun eigen leven, maar leren soms informeel en/of in de werkomgeving. We stelden eveneens vast dat hun ambities verdrongen kunnen worden wanneer er andere, meer prioritaire noden gevoeld worden zoals het vinden van werk om eten en kleren te kunnen kopen.

In het derde hoofdstuk stelden we vast dat de visie die in de basisschool gehanteerd en geïmplementeerd wordt, zeer sterk streeft naar het verhogen van het welbevinden en de betrokkenheid van de leerlingen. Dit gebeurt door te werken aan het harmonisch

samengaan en samenwerken van de verschillende actoren in de schoolomgeving (leerlingen, schoolteam), de thuisomgeving (ouders en familie) en de wijkomgeving (buurtorganisaties). De taakinhoud van het schoolpersoneel verbreedt in deze visie dus van 'onderwijzen' naar 'onderwijzen én begeleiden'. Deze begeleiding gebeurt voornamelijk in de schoolomgeving, maar men wil tegelijkertijd ook de thuisomgeving meenemen in dit verhaal door naar de wensen en behoeften van ouders te luisteren, hen te helpen of door te verwijzen waar nodig. Om tegemoet te kunnen komen aan bepaalde noden en behoeften van de leerlingen én hun ouders, wordt bovendien ook ingezet op de uitbouw van een sociaal netwerk rondom de school. Samenwerking met buurtorganisaties wordt nagestreefd, en deze organisaties en hun werking kunnen ook tijd en ruimte in het schoolgebeuren krijgen. Wanneer er een vertrouwensrelatie met de ouders werd opgebouwd en de school voldoende krediet heeft gewonnen om in het netwerk opgenomen te worden, kan ze een aanspreekpunt worden. In een volgende stap kan de school vanuit die positie de families die het nodig hebben gericht toe leiden naar organisaties uit het buurtnetwerk.

Onze analyse van de implementatie bracht enkele spanningsvelden, uitdagingen en oplossingen naar boven. Ten eerste zagen we dat het team de maatschappelijke context waarbinnen het onderwijs moeten worden voorzien niet *a priori* problematiseert. Verandering wordt door het schoolteam benaderd als een inherente, en dus normale, eigenschap van het samenlevingsmodel. De onvermijdelijke spanningsvelden en valkuilen in de schoolwerking die hiermee gepaard gaan, zijn dat volgens het schoolteam eveneens. Maar deze uitdagingen worden met een open geest en ruimte voor conflict en debat aangegaan. De grootste uitdaging die de implementatie van deze visie met zich meebrengt, is een gevolg van het verruimen van de doelgroep van het schoolteam van leerlingen naar leerlingen én ouders én buurtorganisaties. Hierdoor breidt niet alleen het takenpakket van het schoolpersoneel uit, maar is het ook wenselijk dat men over een bijkomend soort expertise beschikt.

Dit wordt in de focusschool opgevangen door de manier waarop de school intern is georganiseerd. Zo zijn bepaalde functies in het leven geroepen, zoals bijvoorbeeld de (IEM-)brugfiguur en de zorgcoördinator, die een specifiek mandaat hebben om zich te richten op de welzijnspeer van dit ruime schoolconcept. Bij de aanstelling van een nieuwe brugfiguur in 2010 speelde de schoolleiding in op de veranderende maatschappelijke context en leerlingenpopulatie door bewust te zoeken naar kandidaten met een diploma in het sociaal werk, die de nodige expertise en kennis van het sociaal veld hebben. Deze 'mentale' omslag illustreert mooi dat een school het ook moet aandurven om niet enkel leerkrachten aan te werven, maar dat een bredere blik gehanteerd kan worden om hun

visie ten uitvoer te brengen. Deze brugfiguren zetten sterk in op het leggen van verbindingen (bruggen bouwen) tussen de school, de ouders en de buurtorganisaties. Hierdoor ontlasten zij de andere leden van het schoolteam, en worden zij de cement die de drie zijden van de driehoek school – thuis – buurt bij elkaar houdt. We stelden vast uit reacties van de klasleerkrachten en de directie dat de aanwezigheid van deze personen op school als een grote meerwaarde wordt gezien. Binnen de schoolstructuur werd ook een speciaal platform opgericht, het zogenaamde 'zorgteam', waarin de brugfiguur/zorgcoördinator als *case manager* een integrale aanpak en opvolging van individuele gevallen garandeert. De gedragenheid van de visie door het hele schoolteam en de betrokkenheid van het team bij het voortdurend herdenken en implementeren van deze visie wordt nagestreefd door inspraakmomenten te voorzien waarbij over het schoolbeleid gereflecteerd kan worden. De specifieke organisatiestructuur zet in op regelmatig intern overleg, waardoor ook een deel van de werkdruk en bezorgdheden aangekaart en aangepakt kan worden. Bovendien waakt men er op zo over dat het schoolteam niet als twee aparte cellen (onderwijs en welzijn) zal beginnen te functioneren.

Ondanks deze inspanningen blijven nog enkele spanningsvelden zichtbaar, die in de eerste plaats terug te brengen zijn tot verschillende verwachtingen bij sommige leerkrachten enerzijds en de brugfiguren en zorgcoördinatoren anderzijds. Deze leerkrachten blijven in de eerste plaats gericht op hun klasomgeving, terwijl de 'welzijnswerkers' veeleer de bredere context centraal stellen en daaraan willen werken. Hoewel er ook succesverhalen te vertellen zijn, merken leerkrachten op dat ze nog over te weinig handvaten en praktische tools beschikken om ook in de klaspraktijk met specifieke nieuwe situaties aan de slag te gaan en snel tot resultaat te komen. Deze frustraties kunnen leiden tot een lager welbevinden en minder motivatie bij sommige leerkrachten. Ook de brugfiguur getuigt van een steeds groter wordende werkdruk, en geeft aan zeer veel tijd te moeten spenderen om de situatie in specifieke probleemgezinnen te deblokken. Een andere valkuil hierbij is dat het opgebouwde vertrouwen tussen school en thuisomgeving vaak gepersonifieerd wordt door het aanspreekpunt, de brugfiguur. Het verdwijnen van deze persoon kan een negatieve invloed hebben op de relaties in de netwerken rond de school.

5. BELEIDSAANBEVELINGEN OP BASIS VAN DIT RAPPORT

Hieronder presenteren we de samenvatting van de beleidsaanbevelingen die in de afzonderlijke hoofdstukken van dit rapport gemaakt werden.

In het eerste hoofdstuk werd vanuit het middenveld aanbevolen om de term 'Roma' in het politiek en maatschappelijk discours te nuanceren om hem zo ook te kunnen destigmatiseren. Door de interne diversiteit meer zichtbaarheid te geven, kan bovendien ook het debat over het al dan niet wenselijke karakter van specifieke actie voor bepaalde subgroepen binnen de Roma de nodige zuurstof gegeven worden, en kunnen die doelgroepen die wel een categoriale aanpak behoeven ook efficiënt geholpen worden – zonder dat daarbij een hele groep in een negatief daglicht gesteld wordt. Hierdoor kunnen bepaalde problemen hanteerbaar én bespreekbaar gemaakt worden, en kunnen ze efficiënter worden aangepakt.

Daarnaast vragen de organisaties en lokale besturen het engagement van de Vlaamse Overheid om een vernieuwde, duurzaam verankerde overlegstructuur uit te bouwen waarbij in de steden lokale ondersteuningsplatforms opgericht worden vanuit de huidige expertisecentra rond Roma, die vanuit een integrale benadering en met gemandateerde regisseur-experts hun kennis ter beschikking stellen van Roma en reguliere diensten. Zij kunnen aangestuurd worden vanuit een Vlaams Platform dat doet aan visieontwikkeling, expertise opbouw en -uitwisseling en een signaal- en lobbyfunctie heeft. In de meer landelijke gebieden moet geïnvesteerd worden in de lange-termijn aanstelling van brugfiguren en/of Romamediatoren (bemiddelaars), of kan een provinciaal ondersteuningsplatform opgericht worden.

Om de onvoorspelbare instroom vanuit MOE-landen naar Vlaamse steden en gemeenten onder controle te krijgen, vraagt men het engagement van de Vlaamse Overheid om van de integratie van Roma een prioritair actiepunt te maken, en om druk uit te oefenen op de Federale Regering (bevoegd voor Asiel en Migratie), op de nationale regeringen van de MOE-landen en op de Europese politieke organen met het oog op het wegnemen van de push-factoren in de herkomstregio's.

In hoofdstuk twee stelden we vast hoe Romafamilies in verschillende omstandigheden zeer sterk terugvallen op hun sociaal netwerk. Men rekent er op om langs die weg werk te vinden, informatie te krijgen over de kwaliteit van een school, om een huis te vinden, of om geholpen te worden met praktische zaken of andere vragen. Bovendien zagen we dat een dergelijk netwerk niet alleen uit Roma hoeft te bestaan: sommige mensen zijn er in geslaagd om voldoende krediet op te bouwen en vertrouwen te winnen om raad te

mogen geven en geconsulteerd te worden in geval van problemen. Zij staan dicht genoeg bij de families om de vinger aan de pols te houden, om oplossingen aan te reiken en om, waar nodig, externen te introduceren. Oplossingen worden dus in de eerste plaats in het eigen netwerk gezocht, bij gekende gezichten, eerder dan in de reguliere dienstverlening. We raden dan ook sterk aan om langs deze netwerken met de doelgroep te communiceren. Dat zijn immers ook de instrumenten en kanalen die door vele respondenten gebruikt worden – het is dus een kwestie van het uitzenden van de boodschap op de frequentie waarnaar de doelgroepen luisteren. Het netwerk gebruiken kan via het inschakelen van sleutelfiguren of vertrouwenspersonen die zich nu al in de netwerken hebben gepositioneerd, maar er kan ook geïnvesteerd worden in nieuwe mensen die de tijd krijgen om het vertrouwen van een Romafamilie te winnen en die uiteindelijk door hen ook geconsulteerd zullen worden. Daarnaast is het aangewezen om in te spelen op en te investeren in die terreinen die door de Romaouders zelf als prioritair worden beschouwd: school voor de kinderen en werk voor henzelf. Deeltijds beroepsonderwijs of werkplekleren (*training on the job*) zijn hierbij alternatieve onderwijsvormen zijn die zouden kunnen aanslaan bij de doelgroep.

We zien ook mogelijkheden om Romaouders te bereiken en te activeren door gebruik te maken van de relatie die bestaat tussen deze ouders en de school van hun kinderen. Via het voorbeeld van een basisschool in stedelijke context en met een aanzienlijk aandeel Roma onder de leerlingen, zagen we hoe deze relatie uitgebouwd kan worden, en nadien kan worden ingezet ten voordele van de leerling én zijn/haar ouders. De visie van waaruit deze school haar werking opzet, en het organisatorisch model dat uitgebouwd werd om deze visie te implementeren, kan inspirerend werken voor andere scholen die in een vergelijkbare context onderwijs aanbieden. We raden daarom aan om dit concept van een brede school, waarbij welbevinden en betrokkenheid nagestreefd wordt door in te zetten op de driehoek schoolomgeving (leerling, schoolteam) – thuisomgeving (leerling, ouders) – buurtomgeving (buurtorganisaties), als goede praktijk aan te bieden.

Voor scholen die nood hebben aan oplossingen en goede praktijken, kan een dergelijk model de lijnen van hun huidige denkkader verschuiven en in de eerste plaats het interne debat over de werking in de desbetreffende school opstarten. De principes en vooronderstellingen die in de modelpraktijk naar voren geschoven worden, kunnen daarbij vastgehouden worden; de concrete vertaling ervan naar acties en initiatieven kan steeds gebeuren op maat van de specifieke situatie in de context van de school.

Hierbij willen we benadrukken dat de resultaten van een dergelijke reorganisatie vermoedelijk niet op korte termijn zullen zichtbaar worden. Deze 'transitie' zal zich

immers ook moet doorzetten in de geesten van het schoolteam, en het uitbouwen van duurzame relaties met ouders en buurtorganisaties vraagt uiteraard ook de nodige tijd. Bij het evalueren of doorlichten van scholen die dit model implementeren, moeten deze dit lange-termijn doelstellingen meegenomen worden.

De aanwezigheid van brugfiguren is voor het succes van dit schoolmodel van groot belang. Zij vertegenwoordigen de school bij de ouders en in de buurt, en zijn binnen de school de casemanagers die de bredere situatie van de individuele leerling kunnen overzien, kaderen en proberen bij te sturen. Hiervoor is niet alleen tijd nodig, maar ook specifieke expertise, kennis van het sociale werkveld en – indien nodig – van bepaalde doelgroepen. Het aantrekken van deskundigen, zoals bijvoorbeeld sociaal werkers, lijkt hierbij aangewezen. Wanneer dit model naar voren geschoven wordt in vergelijkbare contexten, moet de mogelijkheid om zulke mensen in te schakelen ook gegarandeerd kunnen worden. De brugfiguren worden het best structureel en op lange termijn verankerd in de schoolwerking, vermits zij de kans moeten krijgen om een vertrouwensrelatie uit te bouwen met de ouders en organisaties waarmee zij in contact komen. De middelen die hiervoor nodig zijn, moeten gezien de taakhouding van deze brugfiguren niet alleen vanuit het domein Onderwijs komen. Ook beleidsmakers uit de verschillende betrokken domeinen (Onderwijs, maar ook Welzijn, Integratie...) hebben belang bij een bestendiging van de aanwezigheid van deze brugfiguren. De aanpak van de focusschool kan ook meegenomen worden als richtingaanwijzer en toetssteen bij het uitwerken en evalueren van eigen beleidsacties, bij het subsidiëren van projecten, bij het opzetten van samenwerkingen tussen actoren...

Tenslotte willen we nog een belangrijke valkuil duiden. De school moet wel altijd en bovenal een vanzelfsprekend veilige omgeving voor de kinderen blijven. Organisaties of diensten verwelkomen in een schoolomgeving die in een moeilijke relatie tot de ouders kunnen komen te staan (Politie, OCMW...) kunnen indirect de goede relatie tussen ouders en school verstoren ten koste van het welbevinden, en dus van de schoolloopbaan, van het kind. Er is dus een interessante opening naar deze moeilijk bereikbare groepen, maar aan deze kans zijn ook bepaalde risico's verbonden die steeds mee in rekening gebracht moeten worden.

6. SUGGESTIES VOOR VERDER ONDERZOEK

Zoals reeds aangegeven op het einde van het tweede hoofdstuk en zoals ook door de experts uit onze begeleidingscommissie werd benadrukt, zijn de uitdagingen het grootst bij die subgroepen Roma die vluchtten van de meest precare levensomstandigheden in de landen van herkomst. Bij hun aankomst in België vinden ze een bestaan dat gevrijwaard is van de ergste vormen van sociale uitsluiting en kunnen ze overleven via charitas, een klein inkomen uit (zwart)werk, hulp vanuit het sociaal/familiaal netwerk of eventueel van een leefloon. Deze nieuwe situatie wordt door deze mensen ervaren als zijnde beter dan in het herkomstland, en de redenen voor migratie zijn daarmee weggenomen. In hun beleving wordt steeds de vergelijking gemaakt met de premigratie-situatie en dan is een klein inkomen dat ze toestaat iets beter te leven soms reeds voldoende om tevreden te zijn. Verdere ambities worden dan niet altijd gekoesterd, en hun welbevinden is bijgevolg naar eigen inschatting hoog.

Indien men deze beleving vanuit beleid en middenveld onvoldoende vindt, een vaststelling die impliciet tijdens ons veldwerk naar boven komt drijven, kan een belangrijke vraag zijn: hoe kan men in de aankomstregio's de geïnternaliseerde overlevingsstrategieën van deze families doorbreken en ervoor zorgen dat men andere zaken, zoals bijvoorbeeld onderwijs, beleeft als iets wat een toegevoegde waarde kan hebben in hun leven of dat van hun kinderen – er als het ware een ambitie van maken?

Omdat dit onderzoek eerder van verkennende aard is, hebben we een diversiteit van respondentenprofielen nagestreefd om een aantal brede, eerste indrukken op te doen. Om te bevestigen of bovenstaande denkoefening wel klopt, moet verder, bij voorkeur antropologisch, onderzoek bij deze specifieke doelgroep respondenten met dit profiel opgezet worden.

Daarnaast blijft een aspect in dit rapport onbelicht: de specifieke plaats van de vrouw binnen de Romagemeenschappen. Het Antwerps diversiteitscentrum De8 maakte van dit thema een prioritair werkpunt voor 2013. Hierbij gaat de aandacht met name naar tienerhuwelijken en tienerzwangerschappen - en alles wat ermee samengaat (afhaken op school, opvoedingsproblematiek, intra-familiaal geweld,..). Wetenschappelijk onderzoek naar deze fenomenen kan de werking van lokale expertisecentra ondersteunen.

Een laatste thema dat vanuit het middenveld naar voren geschoven wordt en verder onderzocht kan worden, zijn de Roma-attesten waardoor scholen met Romaleerlingen middelen krijgen voor extra lesuren. Vanuit het middenveld komt de bemerking dat er geen exacte richtlijnen bestaan over de invulling van deze extra lesuren en dat er

evenmin verantwoording moet worden afgelegd voor de manieren waarop deze middelen worden ingezet. Onderzoek naar de impact van deze extra middelen op de situatie van Romaleerlingen op school, is hier volgens hen aangewezen.

BIBLIOGRAFIE

- Ahkim, A. et. al. (2013), De sociale integratie van minderheden. Het bijzondere geval van de Roma, pp. 77-96 in Lahaye, W. et.al. (eds), *Armoede in België. Jaarboek 2013*, Leuven: Acco.
- Bourdieu, P. (1992), vertaling: PELS (D.), HOFSTEDE (R.). *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip*. Amsterdam: Van Gennep.
- Bourdieu, P. en Wacquant, L. (1992), *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bourgeois, G. (2011), Vlaams actieplan MOE(Roma)-migranten 2012. *Online document*, s.l.
- Decoodt, F. en De Reu, S. (red.) (2009), Kosovaarse Roma in het Waasland. 10 jaar beleid met Roma in Temse en Sint-Niklaas. *Online document*, s.l.: ODiCe.
- Eeman, J. (23 oktober 2012), Inspiratiewinkel "Roma In-zicht". *Presentatie op de studiedag 'Kleuren binnen de lijntjes. Over identiteit, opvoeden en socialisatie in migratie.'*, Plantijn Hogeschool, Antwerpen.
- Eycken, M. (2006), *Roma-zigeuners. Overleven in een industriële samenleving*. Leuven en Den Haag: Acco.
- Eycken, M. (2012), *Roma-zigeuners. Overleven in een industriële samenleving*. Leuven en Den Haag: Acco. *Tweede druk*
- Geurts, K. (2010), Met één achterste kan je niet op twee paarden zitten. Roma-leerlingen op de schoolbanken. In *Handboek leerlingenbegeleiding*. Antwerpen: Plantyn.
- Geurts, K., Naegels, N. en Van den Daele, N. (2009), Romakinderen op de schoolbanken, *Welwijs*, 21(1), 11-16.
- Hansen, M. B. en Vedung E. (2010), Theory-Based Stakeholder Evaluation, *American Journal of Evaluation*, 31(3), 295-313.
- Hasdeu, I. (2009), Scholing van Romakinderen in België; ouders aan het woord. Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- Hemelhoet, E. (2010), Bij de Roma op de sofa. De brugfiguur als hefboom voor maatschappelijke integratie, *Welwijs*, 22(2), 10-13.

Hemelseoet, E. (2011a), Samenleven met Roma : fictie of realiteit?, pp. 363-380 in D. Dierckx et. al. (eds.), *Armoede en sociale uitsluiting : jaarboek 2011*. Leuven en Den Haag: Acco.

Hemelseoet, E. (2011b), De sociale inclusie van Roma: vragen bij een Europees project, *Oikos (Brussel)*, 4(59), 46-56.

Hemelseoet, E. (2012), De Roma en maatschappelijke instituties: twee onverenigbare werelden?, *Panopticon*, 33(5), 479-483.

Joly, E. (2012), Roma op de schoolbanken. Een kwalitatief onderzoek naar de moeilijke scholarisatie van Roma-minderjarigen in het Vlaamse onderwijs. *Masterproef*, s.l.: HIVA, KULeuven.

Liégois, J.-P. (2007), *Roma in Europe*. Brussels: Council of Europe.

s.a. (14 oktober 2011), Populaire Termont worstelt met Oost-Europese migratie. *Krantenartikel*, p25. Gent: De Gentenaar.

s.a. (2006), *De Roma van Brussel*, Brussel: Foyer.

s.a. (2008), Motivatieplan scholarisatie Roma. *Online document*, s.l. Vlaams Minderhedencentrum.

s.a. (2008), Non-discrimination and equal opportunities: A renewed commitment. *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*, Brussels: COM(2008) 420 final.

s.a. (2010), The social and economic integration of the Roma in Europe. *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*, Brussels: COM(2010) 133 final.

s.a. (2010), Werknota: Roma in Vlaanderen, knelpunten en aanbevelingen. Inspiratie voor het beleid. *Online document*, s.l.: Vlaams Minderhedencentrum.

s.a. (2011), Communication on an EU framework for National Roma Integration Strategies up to 2020. *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*, Brussels: COM (2011) 173 final.

s.a. (2011), Kosovaarse Roma: toestand in Sint-Niklaas (januari 2011). *Onuitgegeven beleidsdocument stad Sint-Niklaas*, s.l.

s.a. (2012), Nationale strategie voor de integratie van de Roma. *Online versie 06/03/2012*, s.l.

s.a. (2012), Roma: een vernieuwde en integrale aanpak. *Online document*, s.l.: OCMW Heusden-Zolder.

s.a. (s.d.), The Council of Europe: Protecting the rights of Roma. *Online versie van de brochure*, s.l.

Savels, H. en Hemmerijckx, B. (2012), Op weg naar een betere scholing van Roma in Gent. *Online document*, s.l.: Intercultureel Netwerk Gent.

Steenssens, K. (2001), De structuren van het dagelijks leven. Fragmenten uit tien jaar kijken naar de marge, pp. 51-69 in Vranken, J. et. al., *Armoede en sociale uitsluiting: jaarboek 2001*. Leuven en Leusden: Acco.

Termont, D. (2010), Intra-Europese migratie en de Stad Gent. Impact, visie en beleid. *Onuitgegeven beleidsdocument stadsbestuur Gent*, s.l.

Termont, D. (2011), Roma in Gent, *IMAVO. Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 45(2), 18-21.

Thys, R., De Raedemaecker, W. en Vranken, J. (2004), *Bruggen over Woelig Water. Is het mogelijk om uit de generatie-armoede te geraken?* Leuven en Voorburg: Acco.

Touquet, H. en Wets, J. (2013), Context, Drijfveren en Opportuniteiten van Midden en Oost-Europese Immigratie. Een exploratief onderzoek met focus op Roma. *Online onderzoeksrapport*, s.l.: HIVA-KULeuven.

Verhaeghe, P.-P., Van der Bracht, K. en Van de Putte, B. (2012), *Migrant zkt Toekomst*. Antwerpen: Garant.

Vermeersch, P. (2011), Europeanisering en de Roma: op zoek naar maatschappelijke inclusie in een nieuwe politieke en institutionele context, *Tijdschrift voor Sociologie*, 3(4), 414-436.

Vermeersch, P. (2012), Reframing the Roma: EU Initiatives and the Politics of Reinterpretation, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1(18), iFirst article.

BIJLAGE

Leden van de begeleidingscommissie:

Anissa Akhandaf	Stad Antwerpen
Christiane Timmerman	CeMIS, Universiteit Antwerpen Steunpunt Inburgering en Integratie
Dave Van Oosterwyck	Kabinet Bourgeois
Gerlinde Doyen	Agentschap voor Binnenlands Bestuur, Team Integratie
Heleen Touquet	HIVA, KULeuven
Inge Hellemans	Agentschap voor Binnenlands Bestuur, Team Integratie
Jan Balliu	IEM-coördinator Stad Gent
Johan Wets	HIVA, KULeuven
Karina Kiekens	Integratiedienst Stad Sint-Niklaas
Kim Janssens	Minderhedenforum
Kobe Debosscher	Agentschap voor Binnenlands Bestuur, Team Integratie
Koen Geurts	Foyer Brussel
Leen D'hondt	Kruispunt Migratie-Integratie
Loes Vandenbroecke	HIVA, KULeuven
Marie-Hélène Sabbe	Departement Onderwijs
Natasja Naegels	de8 (Antwerpen)
Noel Clycq	CeMIS, Universiteit Antwerpen [Steunpunt Inburgering en Integratie
Peter Vermeersch	Instituut voor Internationaal en Europees beleid, KULeuven
Stijn De Reu	ODiCe

Steunpunt Inburgering en Integratie

Bezoekadres: Lange Nieuwstraat 55

Postadres: Prinsstraat 13

B-2000 Antwerpen

Tel.: +32 3 265 59 63

E-mail: steunpuntieni@ua.ac.be

Website: <http://www.steunpuntieni.be>

Contact auteur: joris.wauters@ua.ac.be – 03 265 59 52

Contact promotor: noel.clycq@ua.ac.be – 03 265 59 51

Contact promotor: christiane.timmerman@ua.ac.be – 03 265 59 71